ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

НАУКОВИИ ВІСНИК
Одеського національного економічного університету

Збірник наукових праць

№ 8 (297), 2022

Виходить 10-12 разів на рік 5-6 випусків • Заснований у грудні 1994 р.

Одеса
2022

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор

Коваленко Вікторія Володимирівна, доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна

Заступники головного редактора

Слатвінська Марина Олександрівна, доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна,
Літвінов Олександр Сергійович, доктор екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна,

Технічний редактор

Кулікова Єлизавета Олександрівна, викладач, фахівець І категорії, Одеський національний економічний університет, Україна

Амброзі Маріан Маріановіч кандидат філософських наук, доцент, Коледж міжнародного бізнесу ISM Словаччина в Пряшеві (Словаччина), **Андрашик Ладислава** доктор технічних наук, професор, Словацький технологічний університет (Словаччина), **Божинова Маріяна** доктор екон. наук, професор, Академія економіки ім. Д. А. Ценова, Республіка Болгарія, **Бухтіарова Аліна Геннадіївна** кандидат екон. наук, доцент, Сумський державний університет, Україна, **Валігура Володимир Андрійович** кандидат екон. наук, доцент, Західноукраїнський національний університет, **Васильчишин Олександра Богданівна** доктор екон. наук, доцент, Західноукраїнський національний університет, Україна, **Гончаренко Олена Миколаївна** доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, **Горняк Ольга Василівна** доктор економічних наук, професор, Одеський національний університет ім. І.І.Мечникова, Україна, **Горовий Дмитро Анатолійович** доктор екон. наук, професор, Харківський технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Україна, **Гросу Вероніка** доктор економічних наук, професор, Сучавський університет імені Штефана чел Маре, (Сучава, Румунія), **Гудзь Тетяна Павлівна** доктор екон. наук, доцент, Вищий навчальний заклад Укоопспілки, Полтавський університет економіки і торгівлі, Україна, **Даниліна Світлана Олексіївна** кандидат економічних наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, **Єрмакова Ольга Анатоліївна** доктор екон. наук, професор, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, **Жаворонок Артур Віталійович** кандидат екон. наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, **Жердецька Лілія Вікторівна** доктор екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, **Заротіадіс Грігоріс** кандидат екон. наук, доцент Університет Аристотеля в Салоніках, Греція, **Збрицька Тетяна Петрівна** кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, **Зеленка Владімір** кандидат екон. наук., доцент, Вища школа економіки у Празі, Чеська Республіка, **Кетнерс Карліс** доктор екон. наук, професор, Банківська вища школа бізнесу і фінансів, Латвійська Республіка, **Кузіна Руслана Віліївна** доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, **Кузнецова Інна Олексіївна** доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, **Лайко Олександр Іванович** доктор екон. наук, старший науковий співробітник,Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, **Лоханова Наталія Олексіївна** доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, **Маркс-Бєльська Рената** кандидат екон. наук., доцент, Вармінсько-Мазурський університет в Ольштині, Республіка Польща, **Меджибовська Наталія Семенівна** доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, **Мельник Леонід Васильович** доктор екон. наук, доцент, Національний університет водного господарства та природокористування, Україна, **Міхальчук Камелія-Каталіна**, кандидат екон. наук, доцент, Сучавський університет імені Штефана чел Маре, (Сучава, Румунія), **Муршудлі Фахри Фуад огли** доктор філософії з економіки, докторант кафедри фінансів і фінансових інститутів Азербайджанського державного економічного університету (Азербайджан), **Нездоймінов Сергій Георгійович** кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, **Онищенко Світлана Володимирівна** доктор екон. наук, професор, Національний Університет «Полтавська політехніка ім. Ю. Кондратюка, Україна, **Пантєлєєва Наталія Миколаївна** доктор екон. наук, професор, Черкаський науково-навчальний інститут Університету банківської справи, **Патлатой Олександр Євгенович** кандидат економічних наук, доцент, Одеський національний економічний університет, **Семенова Валентина Григорівна** доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, **Сергєєва Олена Степанівна** кандидат економічних наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, **Слободяник Юлія Борисівна** доктор екон. наук, професор, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана, Україна, **Сментина Наталія Валентинівна** доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, **Тульвінсчі Міхаела** кандидат екон. наук, доцент, Сучавський університет імені Штефана чел Маре, (Сучава, Румунія), **Уханова Інна Олегівна** кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, **Хомутенко Алла Віталіївна** доктор екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, **Чоботару Маріус-Сорін** кандидат екон. наук, лектор, Сучавський університет імені Штефана чел Маре, (Сучава, Румунія), **Шикіна Ольга Володимирівна** кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, **Шелудько Сергій Андрійович**, кандидат екон. наук, доцент, провідний фахівець Департаменту оцінки та заставних операцій ПАТ АБ "Південний", Україна, **Школьник Інна Олександрівна** доктор економічних наук, професор, Сумський державний університет, Україна

Міжнародна представленість та індексація:
Index Copernicus International (ICV 2021: 75.22).
Google Scholar (h-індекс - 10).
Open Ukrainian Citation Index (OUCI). CrossRef.
Dimensions.
Реферативна база даних «Україніка наукова».
Український реферативний журнал «Джерело».
Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського.
Електронний репозитарій Одеського національного економічного університету.

Засновник та видавець:
Одеський національний економічний університет
Свідоцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ № 20991-10791 ПР
від 18 серпня 2014 р. (перереєстрація)
Включено до категорії «Б» в «Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» на підставі наказу Міністерства
освіти і науки України від 02.07.2020 р. № 886

Адреса редакції та видавця:
65082, м. Одеса, вул. Гоголя, 18, ауд. 110,
Одеський національний економічний університет,
науково-редакційний відділ, тел.: (+38048) 777-89-16
e-mail: visnik.nauka@oneu.edu.ua
web-site: http://n-visnik.oneu.edu.ua/index.php

© Одеський національний економічний університет, 2022

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Ся Юаньюань
Еволюція та розвиток методичних підходів до управління персоналом у навчальних закладах Китаю.....7

АНАЛІЗ, АУДИТ, ОБЛІК ТА ОПОДАТКУВАННЯ

Милашко Ольга
Моделювання оптимальних пропорцій розподілу доходів нефінансових корпорацій.....17
Погорєлова Тетяна
Фінансові результати підприємницької діяльності та їх розподіл у національній економіці.....25
Семенова Катерина
Аналітичні можливості фінансової звітності для оцінки підприємницьких ризиків.....32
Чернишова Людмила
Економічний аналіз суб'єктів господарювання: перспективи розвитку.....40

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Акопян Дарина
Діяльність банків в умовах цифровізації економіки.....48
Коваленко Вікторія, Сергєєва Олена
Оцінка грошового обігу України в період пандемії COVID-19 та воєнного стану.....57
Шевцова Олена
Стратегія управління фінансовою безпекою банку.....65

МАРКЕТИНГ, ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Карпов Володимир, Сментина Наталія, Корольова Тетяна
Особливості актуалізації стратегії розвитку Лиманської територіальної громади з огляду на виклики воєнного часу.....71
Семенова Валентина, Кобилінський Олексій
Стимулювання працівників як спосіб активізації інноваційної діяльності на підприємстві.....83

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Тарасевич Наталя
Роль транснаціональних корпорацій у міжнародних економічних відносинах.....89

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
ODESSA NATIONAL ECONOMIC UNIVERSITY
ALL-UKRAINIAN ASSOCIATION OF YOUNG SCIENTISTS

SCIENTIFIC BULLETIN

of Odessa National Economic University

Collection of Scientific Works

№ 8 (297), 2022

Published 10-12 times a year (5-6 issues) • Founded in December 1994

Odessa
2022

EDITORIAL BOARD

Editor-in-Chief

Kovalenko Victoria, D.Sc. (Economics), Professor, Professor, Department of Banking, Odessa National University of Economics, Ukraine

Deputies of Editor-in-Chief

Slatvinska Maryna, Dr. Sc. (Econ.), Prof , Odessa National Economic University, Ukraine,
Litvinov Oleksandr, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine,

Proofreader editor

Kulikova Yelizaveta, lecturer, specialist of the 1st category, Odessa National Economic University, Ukraine

Ambrose Marian Cand. Sc. (Phil.), Assoc. Prof., College of International Business ISM Slovakia in Prešov (Slovakia), **Bozhinova Mariyana,** Dr. Sc. (Econ.), Prof., D.A. Tsenov Academy of Economics, Republic of Bulgaria, **Bukhtiarova Alina,** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Sumy State University, Ukraine, **Valihura Volodymyr,** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., West Ukrainian National University, Ukraine, **Vasylchyshyn Alexandra,** Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., West Ukrainian National University, Ukraine, **Goncharenko Olena**, Dr. Sc. (Econ.), Prof , Odessa National Economic University, Ukraine, **Gorovyi Dmytro,** Doctor of Economics, Professor, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Kharkiv, Ukraine, **Grosu Veronica** Dr. Sc. (Econ.), Prof., Stefan cel Mare University of Suceava, (Suceava, Romania), **Hudz Tetiana,** Dr. Sc. (Econ.), Prof., Poltava University of Economics and Trade, Ukraine, **Ermakova Olga,** Dr. Sc. (Econ.), Prof., Institute of Market Problems And Economic-Ecological Research of the NAS of Ukraine, **Zhavoronok Artur** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Yuriy Fedkovych National University, Ukraine, **Zherdetska Liliia,** Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof , Odessa National Economic University, Ukraine, **Zarotiadis Grigoris** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof. Aristotle Universiry of Thessaloniki, Greece, **Zbritskaya Tatiana** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Zelenka Vladimir,** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., University of economics Prague, Czech Republic, **Ketners Karlis,** Dr. Sc. (Econ.), Prof., BA School of Business and Finance, Republic of Latvia, **Kuzina Ruslana** Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Kuznetsova Inna,** Doctor of Economics, Professor, Head Department of Management, Odessa National Economics University, Ukraine, **Laiko Oleksandr,** Dr. Sc. (Econ.), Senior Scientific Associate, Institute of Market Problems And Economic-Ecological Research of the NAS of Ukraine, **Lokhanova Nataliia,** Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University**,** Ukraine, **Marks-Bielska Renata,** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof , University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Poland, **Medzhibovcka Nataliia** Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Melnik Leonid Vasyliovych** Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., National University of Water Management and Environmental Sciences, Ukraine, **Mikhalchuk Kamelia-Katalina**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Stefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania), **Murshudli Fakhri Fuad** Ph.D. (Econ.), Doctoral student of the Departament of finance and Financial Institutions, Azerbaijan State University of Economics, Azerbajan, **Nezdoyminov Sergii** Cand. Se. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Onyshchenko Svitlana,** Dr. Sc. (Econ.), Prof , National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polyiechnic», Ukraine, **Panteleeva Nataly** Dr. Sc. (Econ.), Prof., Cherkasy Research and Training Institute of the University of Banking, Ukraine, **Semenova Valentyna,** Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Slobodianyk Yuliia,** Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Kyiv national economic university named after Vadym Hetman, Ukraine, **Smentyna Nataliia,** Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Tulvinschi Mikhaela** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Stefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania), **Ukhanova Inna** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Khomutenko Alla,** Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof , Odessa National Economic University, Ukraine, **Ciubotariu Marius** Cand. Sc. (Econ.), lecturer, Stefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania), **Shykina Olga** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Sheludko Sergii**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Shkolnik Inna** D.Sc. (Economics), Professor, Sumy State University, Ukraine

International Abstracting and Indexing:
Index Copernicus International (ICV 2021: 75.22).
Google Scholar (h-index - 10).
Open Ukrainian Citation Index (OUCI). CrossRef.
Dimensions.
Reference database «Ukrainika Naukova».
Ukrainian abstract journal «Dzherelo».
Vernadsky National Library of Ukraine.
Electronic repository of the Odessa National Economic University.

Founder and publisher:
Odessa National Economic University
Certificate of State Registration of the Print Media:
Series KV No. 20991-10791PR dated August 18, 2014 (re-registration)
Included in the category "B" in the "List of scientific professional publications of Ukraine" in which the results of dissertations for the degree of Doctor of Sciences and Candidate of Sciences can be published on the basis of the direction of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 02.07.2020 № 886
Editorial and publisher address:
18, Hoholia str., room 110, Odessa, 65082, Odessa National Economic University, Scientific and editorial department,
tel. (*38048) 777-89-16
e-mail: visnik.nauka@.oneu.edu.ua
website: http://n-visnik.oneu.edu.ua/index.php

© Odessa National Economic University, 2022

CONTENTS

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Yuanyuan Xia
Evolution and development of methodological approaches for personnel management in Chinese educational institutions.....7

АНАЛІЗ, АУДИТ, ОБЛІК ТА ОПОДАТКУВАННЯ

Mylashko Olha
Modeling of optimal proportions of income distribution of non-financial corporations.....17
Pohorielova Tetiana
Financial results of entrepreneurial activity and their grouping in national economy.....25
Semenova Kateryna
Analytical possibilities of financial reporting for evaluating business risks.....32
Chernyshova Lyudmila
Economic analysis of business entities: development prospects.....40

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Akopian Daryna
Banking activity in the conditions of economy digitalization.....48
Kovalenko Victoria, Sergeeva Elena
Evaluation of money circulation in Ukraine during COVID-19 pandemic and martial law.....57
Shevtsova Olena
The strategy of management of the financial security of the bank.....65

МАРКЕТИНГ, ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Karpov Vladimir, Smentyna Nataliia, Korolova Tetiana
Features of the updating Lyman territorial community's development strategy in view of the challenges of the wartime challenges.....71
Semenova Valentyna, Kobylinsky Olexiy
Encouragement of employees as a way of activating innovative activities at the enterprise.....83

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Tarasevych Nataliia
The role of transnational corporations in international economic relations.....89

~ ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ ~

УДК 37. 378 DOI:10.32680/2409-9260-2022-8-297-7-16

EVOLUTION AND DEVELOPMENT OF METHODOLOGICAL APPROACHES FOR PERSONNEL MANAGEMENT IN CHINESE EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Yuanyuan Xia, PhD student of Sumy National agrarian university, Sumy, Ukraine Lecturer, Henan Institute of Science and Technology, China
e-mail: Natalystoyanets@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4614-4961

Abstract. *With the development of economy and society, the process of education system reform is deepening, which bring new requirements for the personnel reform of educational institutions. It is necessary to innovate personnel management methods to break down various obstacles that restrict the development of education. Previous studies on personnel management methods in educational institutions mainly focused on individual methods of personnel management or on a certain educational level, and lacked systematic analysis of personnel management methods in educational institutions at all levels. To make up for this gap, this study systematically reviews the evolution of policies related to personnel management methods in Chinese educational institutions, comprehensively analyzes the application of personnel management methods in the personnel management process, thereby discusses the application of personnel management methods in practice.*

Personnel management in Chinese educational institutions has unique characteristics. The identity of the personnel under management is similar to that of a state official. Also, the personnel management of educational institutions mainly follows the relevant personnel management system of state institutions, and the corresponding personnel management method also needs to be based on the guiding regulations and opinions of the state. Therefore, the analysis of personnel management methods in educational institutions needs to be based on a comprehensive review of the systems and policies related to national personnel management.

The content of personnel management in educational institutions mainly involves selection and recruitment, training and professional development, as well as evaluation and remuneration. In the selection and recruitment stage, the state has set up a series of systems at the organizational level around teachers' career progression, including teachers' qualification system, employment system and job appointment system. This means top-level design for teacher professional development. Regarding training and professional development, the state's system and specific training arrangements on pre-service training and in-service training ensure the process of teachers performing their educational and teaching duties, that is, the development process of teacher professionalization, education professionalization, and spiritual professionalization. Regarding evaluation and remuneration, it mainly involves the evaluation and motivation of teaching staff. A scientific and reasonable evaluation mechanism helps faculty and staff to fulfill their job responsibilities with guaranteed quality and quantity. Similarly, the overall arrangement of performance-based wages can effectively motivate faculty members to devote themselves to their core work, such as education and teaching, scientific research and social services.

Commonly used personnel management methods in educational institutions include organizational methods, economic methods, and psychosocial methods. These methods are generally used comprehensively in the specific practice of personnel management, such as in the process of high-level talent recruitment, the promotion of the system of specified number of personnel, and practice of principal/teacher rotation communication. It enables organizational goals to be successfully achieved under the combined action of top-down administration and bottom-up conscious participation. Our findings could help faculty managers and researchers understand a systematic approach to personnel management and provide references for the management practices.

Key-words: *personnel management, methodical approaches, policy analysis, education reform.*

ЕВОЛЮЦІЯ ТА РОЗВИТОК МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ У НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ КИТАЮ

Ся Юаньюань, аспірант кафедри менеджменту імені професора Л.І. Михайлової, Сумський національний аграрний університет, м. Суми, Україна, лектор Хенанський інститут науки і технологій, Китай
e-mail: Natalystoyanets@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4614-4961

Анотація. *Метою цієї статті є дослідити процес реформування системи освіти, що висуває нові вимоги до кадрового реформування навчальних закладів Китаю. Необхідно інновувати методи управління персоналом, щоб подолати різноманітні перешкоди, які стримують розвиток освіти. Попередні дослідження методів управління персоналом у навчальних закладах зосереджувалися переважно на окремих методах управління персоналом або на певному освітньому рівні, і*

були відсутні системний аналіз методів управління персоналом у навчальних закладах усіх рівнів. Управління персоналом у китайських навчальних закладах має унікальні особливості. Особистість керованого персоналу подібна до особи державного службовця. Крім того, управління персоналом закладів освіти в основному дотримується відповідної системи управління персоналом державних установ, а відповідний метод управління персоналом також має базуватися на керівних нормативних актах та висновках держави. Таким чином, аналіз методів управління персоналом у навчальних закладах має ґрунтуватися на комплексному огляді систем і політики, пов'язаних з національним управлінням персоналом. В цій статті визначено зміст управління персоналом в освітніх установах в основному передбачає відбір і найм, навчання і підвищення кваліфікації, а також оцінку й винагороду. На етапі відбору та найму держава встановила низку систем на організаційному рівні щодо кар'єрного зростання вчителів, включаючи систему кваліфікації вчителів, систему працевлаштування та систему призначення на роботу. Це означає дизайн найвищого рівня для професійного розвитку вчителів. Що стосується навчання та професійного розвитку, то державна система та спеціальні навчальні заходи з дослужбової підготовки та підвищення кваліфікації забезпечують процес виконання вчителями своїх виховних та педагогічних обов'язків, тобто процес розвитку професіоналізації вчителя, професіоналізації освіти та духовного розвитку. професіоналізація. Що стосується оцінювання та винагороди, то це в основному передбачає оцінку та мотивацію педагогічного персоналу. Науковий і розумний механізм оцінювання допомагає викладачам і співробітникам виконувати свої посадові обов'язки з гарантованою якістю та кількістю. Подібним чином загальна система оплати праці на основі продуктивності може ефективно мотивувати викладачів присвятити себе своїй основній роботі, такій як освіта та викладання, наукові дослідження та соціальні послуги.

До загальновживаних методів управління персоналом у навчальних закладах відносяться організаційні методи, економічні методи та психосоціальні методи. Ці методи, як правило, комплексно використовуються в конкретній практиці управління персоналом, наприклад, у процесі набору талантів високого рівня, просування системи визначеної кількості персоналу та практики ротації директора/вчителя. Це дає змогу успішно досягати організаційних цілей за допомогою комбінованих дій адміністрування зверху вниз і свідомої участі знизу вгору. Наші висновки можуть допомогти керівникам факультетів і дослідникам зрозуміти системний підхід до управління персоналом і надати посилання на методи управління.

Ключові слова: *управління персоналом, методичні підходи, аналіз політики, реформування освіти.*

JEL Classification: O100, Q 150.

Formulation of the problem. Due to the rapid pace of technological change and social innovation, the organizational structure and personnel management of educational institutions are also facing important institutional changes to continuously meet the needs of achieving the overall goal of education in the whole society [1]. The personnel management of educational institutions is for the overall goal of national education and the school's development goals are oriented. Managers need to have systematic personnel management solutions to deal with various difficulties encountered in the development of education reformand overcome the impact of system reform on the participants in the educational process to ensure the right direction for education [2]. Specifically, it is necessary to continuously deepen the reform of the internal personnel, labor and distribution system, build a high-quality teaching staff, and stimulate the enthusiasm and creativity of the teaching staff to participate in the development of the school.

The reform of China's education system began in 1985, marked by the "Decision on the Reform of the Education System" issued tby he CPC Central Committee, which proposed to reform the management system and labor and personnel system, streamline administration and delegate power to lower levels, so as to improve the quality of the nation and enhance the quantity and quality of personnel training. Since the education reform, the management system of educational institutions has been further improved.

However, there are still many difficult problems in the personnel management of educational institutions, such as the restriction of authorized strength management to the development of teacher team [3]. The personnel management in Chinese educational institutions mainly follows the personnel management method of government staff, that is, the method of authorized strength management. As a product of China's planned economy, authorized strength means a lifetime employment relationship at the operational level. With the development of the market economy, its limitations have become increasingly prominent, blocking the orderly flow and healthy development of talents and then affecting the improvement of education quality and efficiency. In addition, economic incentives in personnel management are limited because the main source of income for faculty and staff is the state finance [4].

Analysis of recent research and publications. Previous studies have found that scientific personnel management methods have the potential to solve the problems encountered in the reforms. Personnel management methods generally refer to specific techniques and methods that educate the leaders of an organization to influence employees to achieve certain goals of the organization. Many researchers have studied the methods of personnel management in educational institutions and put forward countermeasures for improvement, including the introduction of a performance-priority human resource management model [5], the implementation of the personnel agency system to enhance the vitality of the teaching staff [6], the reform of the salary distribution

system [7], the innovation of the teacher evaluation system [8].

Before embarking on a systematic review of personnel management methods in educational institutions, it is necessary to summarize the characteristics of the objects of management in educational institutions. According to the scope of personnel and authorized strength management, the staff of educational institutions generally includes teaching staff (including full-time and part-time), management staff, teaching auxiliary staff, logistics support staff, etc. Some higher education institutions also have specialized scientific research personnel. These categories of personnel are the objects of personnel management in educational institutions. Besides, the special attributes of management objects are as follows.

Highlighting unresolved parts of a common problem. The previous researches were all focused on the fragmented research in a certain aspect of personnel management, and lacked a systematic analysis of personnel management methods. Moreover, the previous researches mainly focused on the research on personnel management at a certain educational level, there are few studies on the comparison between different educational levels.

The willingness of companies to support students during the study program crucially depends on an adequate return on this investment in human capital. The latter is given when students upon completion of their studies sign job contracts with their training companies and start their professional career there.

The purpose of the article is to systematically analyse the evolution of policies related to personnel management methods in Chinese educational institutions, as well as the application of personnel management methods in practice. The findings could provide a reference for managers in educational institutions to learn the knowledge of personnel management systems and the methodical methods of personnel management.

Mothodology. This study mainly uses the literature method to review the development of relevant policies for personnel management in Chinese educational institutions. In China, personnel management policies are the theoretical guidance and implementation basis of specific personnel management methods. In addition, content analysis is used to analyze the origins and trends of the evolution of personnel management methods. Finally, this study also uses case study to analyse the management methods used in several personnel management practices.

Main results of research. Chinese educational institutions belong to public institutions, and their personnel management mainly follows the relevant personnel management system of public institutions. The method of personnel management of educational institutions also needs to be based on the guiding regulations and opinions of the state. Therefore, this study is based on the relevant personnel management system to review the personnel management methods of Chinese educational institutions.

Main results and discussion. All movements in progressive societies have hitherto been a movement from identity to contract [9]. This assertion applies equally to the selection of teachers in educational institutions and the development of the corresponding system. Enriching the teaching staff by establishing a perfect teacher selection system is the primary content of personnel management in educational institutions, and is essentially a movement from identity to contract. The establishment and implementation of the system also realizes identity management. The transition to post management and the transition from administrative management to legal management include teacher qualification system, teacher employment system and teacher professional title system. A common promotion is achieved. As shown in Figure 1:

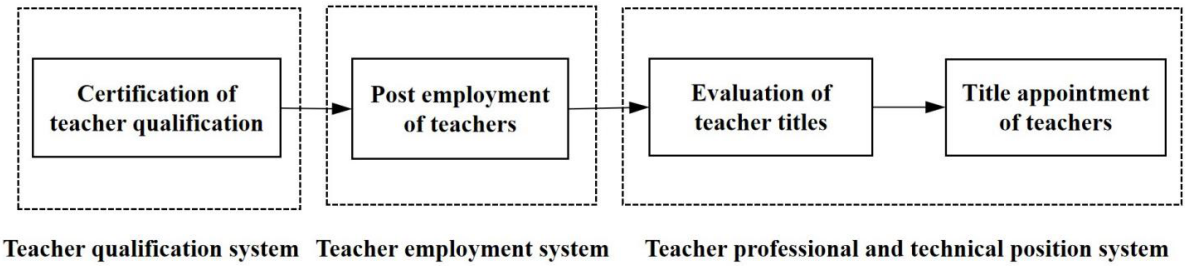

Figure 1. Relationship between teacher career process and relevant appointment system

Source: prepared by the author

Teacher qualification system. In 1995, my country's "Education Law of the People's Republic of China" must be promulgated, which stipulates that "the state implements the teacher qualification system". The 1994 "Teacher Law of the People's Republic of China" stipulates the basic conditions of teacher qualifications, the educational requirements of different teachers, physical conditions, and the accreditation institutions and powers of teacher qualifications.

The teacher qualification system is China's legal teacher professional licensing system, which reflects the country's basic requirements for professionals specializing in education and teaching.

Once a teacher's qualification is obtained, it cannot be lost or revoked except in accordance with the provisions of the law. Persons with teacher qualifications can only be teachers after they are formally employed by educational institutions in accordance with the law, and have the obligations and rights of teachers. According to relevant laws and regulations, the main contents of my country's teacher qualification system are listed in Table 1:

Table 1.

Requirements for different types of teacher qualifications

Classification	Requirements for obtaining teaching qualifications		Legal reasons for revocation or disqualification of teacher qualifications
	Minimum education requirements	Moral and competence requirements	
Preschool teacher qualification	Kindergarten training school graduates	Qualified in ideological and moral identification; Qualified in educational and teaching ability; Qualified in the level of Mandarin; Qualified in physical examination	Disqualifying qualifications of the teachers subject to criminal punishment; Revoking qualifications of the teachers with unethical conduct
Primary school teacher qualification	Secondary normal school graduates		
Junior middle school teacher qualification	Normal specialised postsecondary college or other junior college graduates		
Senior middle school teacher qualification	Normal undergraduate college or other university undergraduates		
Secondary vocational school teacher qualification			
Qualifications for teachers in higher education institutions	Postgraduates or university undergraduates		

Source: prepared by the author according to Teachers Law and Teachers' Qualification Regulations in China

Through the identification and issuance of teachers' laws and teachers' professional qualification certificates, the standards of teachers' professional qualifications, teachers' rights, obligations, responsibilities and teachers' pre-service training, in-service training and appointment management are all brought into the legal system. This not only improves the professional standard of teachers, but also preserves the sanctity of teachers' professional tradition and its status in modern society. At the same time, it also prompts individual teachers to continuously shape and improve themselves, improve their own quality, so as to achieve social satisfaction. Legal standards for teachers. The popularization of teachers' professional qualification certificates has promoted the formation and development of the teacher resource market, and gradually attracted more outstanding teachers to choose the teaching profession, which provided a guarantee for the talent resource foundation for the construction of the teaching team.

Teacher employment system. In 2002, the State Council forwarded the "Opinions of the Ministry of Personnel on the Trial Implementation of the Personnel Employment System in Institutions", which specified a series of key issues in the employment of teachers, including the scope of implementation, the open recruitment mechanism, personnel employment procedures, the content of employment contracts, evaluation system, management mechanism, dismissal and resignation system, handling of personnel disputes, and placement of unemployed personnel, etc. This document has completely changed the administrative appointment management method that has been followed for decades in colleges and universities from the institutional level, and empowered the recruited personnel to move. In 2005, the Ministry of Personnel issued the "Public Institution Employment Contract (Model)", which marked that the principal provisions of the teacher employment system had concrete employment contract terms and content, and effectively safeguarded the legitimate rights and interests of institutions and employees. The selection process of teaching staff in educational institutions is shown in Figure 2.

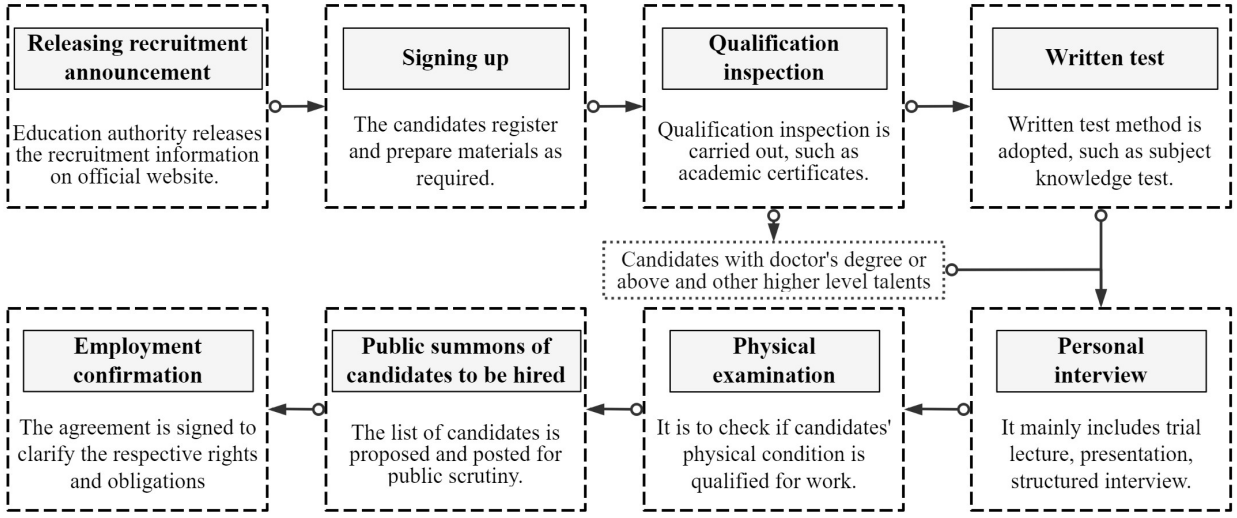

Figure 2. Selection process of teaching staff in educational institutions

Source: prepared by the author based on official website information

Reasonable determination of authorized strength and posts is the premise for educational institutions to implement the teacher employment system. The management of teaching staff in Chinese educational institutions mainly refers to the personnel management method of government staff and mainly adopts the method of authorized strength management. The authorized strength is a way for the state to check the number of teaching staff according to the number of students in different regions and different educational institutions. It aims to scientifically allocate the teaching staff and effectively utilize the national financial resources. The staff with the authorized strength means that the staff has a capacity similar to that of national civil servants.

On the whole, according to the teacher-student ratio stipulated by the state, the current number of teachers in educational institutions is in a state of over-staffing. However, due to various reasons such as the flow of teachers caused by the unbalanced development of regions and urban and rural areas, the actual situation is that many school teachers are seriously understaffed. With the development of the market economy, the scale of some educational institutions and the number of students has been expanding, and the demand for administrative personnel and logistics personnel has also increased. However, the existing number of authorized strengths has been unable to meet the actual number of teaching staff. It has prompted the emergence of personnel relations outside the authorized strength in educational institutions, such as personnel agency, government procurement of service posts, labor dispatch and temporary employment.

Posts are the foothold of the teacher employment system and represent the actual needs of educational institutions. Improving the post management mechanism of colleges and universities is also the key work of the reform of the employment system of college teachers. Post setting and its hierarchical management include four closely related work links, that is, setting posts on demand, competing for posts, hiring by posts, and contract management. In 2006, the Ministry of Personnel issued the "Trial Measures for the Management of Post Setup in Institutions" to implement a post management system in institutions. In 2007, the Ministry of Personnel and the Ministry of Education jointly issued the "Guiding Opinions on the Management of Post Setup in Colleges and Universities", which proposed the general post grades in colleges and universities. Diligent skills posts are set at levels 1-5, see Table 2.

Table 2.

Comparison table of post grades in higher education institutions

Teacher post		Other professional and technical post		Management post		Logistics post	
Professional title grade	Post level	Professional title grade	Post level	Administrative title grade	Post level	Logistics title grade	Post level
Professor □	1	--	--	Provincial or ministerial level	1	--	--

Professor □	2	--	--	Deputy provincial or ministerial level	2	Technician □	2
Professor □	3	Senior title □	3	Department level	3	Technician □	3
Professor □	4	Senior title □	4	Deputy department level	4	Technician □	4
Associate professor □	5	Deputy senior title □	5	Division level	5	Technician □	5
Associate professor □	6	Deputy senior title □	6	Deputy division level	6	General technician	0
Associate professor □	7	Deputy senior □	7	section level	7	--	--
Lecturer □	8	Intermediate title □	8	Deputy section level	8	--	--
Lecturer □	9	Intermediate title □	9	Staff mamber	9	--	--
Lecturer □	10	Intermediate title □	10	Clerk	10	--	--
Assistant □	11	Junior title □	11	--	--	--	--
Assistant □	12	Junior title □	12	--	--	--	--
--	--	Member	13	--	--	--	--

Source: prepared by the author based on official website information

Teacher professional title system. The establishment and improvement of the professional title system for teachers has become an important part of the reform of the personnel system in colleges and universities. In 1986, The State Council issued the “Provisions on the Implementation of the Employment System for Professional and Technical Titles”, which for the first time put forward the concept of " professional title system" and clarified the requirements for setting up professional and technical posts, the corresponding duties and conditions of holding the post, and the salary standard.

Teachers' professional titles have the structure ratio of high, middle and junior posts, which is the basis for determining teachers' wages and benefits. A person who obtains a certain professional title must have specialized professional knowledge and corresponding academic level. Therefore, the responsibilities of various professional titles, the evaluation procedure of qualifications, and the appointment or appointment are specified. The professional titles in educational institutions at all levels are listed in Table 3.

Table 3.

List of professional titles and post grades of teachers

Educational institution	Professional title				
	Sinior title		Intermediate title	Junior title	
	Sinior	Deputy senior		Assistant	Member
Teachers of colleges and universities	Professor	Associate professor	Lecturer	Assistant	--

Secondary professional school teachers	--	Sinior lecturer	Lecturer	Assistant lecturer	Instructor
Teachers of primary and secondary schools (including kindergartens)	Senior teacher	(Deputy) senior teacher	First-grade teachers	Second-grade teachers	Third-grade teachers
Experimental technician	--	Senior experimentalist	Experimentalist	Assistant experimentalist	Experimenter

Source: prepared by the author based on official website information

In the past, the professional titles of primary and secondary school teachers were set independently. After the reform, the two will be unified into the newly established series of teacher titles for primary and secondary schools (including kindergartens). In the reform, for the first time, teachers of primary and secondary schools (including kindergartens) have been added with senior titles. This is an important measure to improve the professional status of primary and secondary school teachers and motivate more highly educated and high-quality talents to engage in primary and secondary education.

Teacher evaluation refers to the regular and irregular examination and evaluation of teachers' work by the personnel department according to the conditions and responsibilities of teachers' posts. It is one of the important methods in personnel management. However, teachers' labor is the dissemination and creation of advanced knowledge. It is the cultivation of talents, the process is difficult to monitor, and the labor results are difficult to measure. Teaching work takes the form of teaching and educating people, and the work is flexible, professional, and difficult to evaluate. There are also difficulties in the verification of teachers' teaching workload. Except for the amount of class hours, the time and energy teachers spend on preparing lessons after class are not fixed, and it is difficult to monitor and quantify. Teachers' teaching work objects are far more complicated than general materialized entities. Similarly, the scientific research work of teachers is different from general product production and service supply. It mainly revolves around the innovation and application of knowledge and technology, and the process is full of hardships and challenges.

At present, there is no nationally universal evaluation standard specifically for college teachers. At present, colleges and universities generally use the "Interim Regulations on the evaluation of Staff in Institutions" and the requirements of related documents to assess teachers from the aspects of morality, ability, diligence, performance, integrity, and learning. However, the content is too broad, the evaluation indicators are vague, and the evaluation classification is unclear. Scientific, the specific quantification of evaluation indicators is also lack of scientificity, making the specific operation extremely difficult [15].

For the application of evaluation results, the performance evaluation of college teachers in China is more focused on reward and punishment evaluation, while ignoring developmental evaluation. This is mainly reflected in the fact that the use of year-end evaluation results in colleges and universities mostly stays in the traditional stage of linking with salary, year-end rewards, and job evaluation, and the incentives for teachers are relatively simple. At the same time, taking the current work performance of teachers as the only object of evaluation, ignoring the development and evaluation of teachers' development potential, young teachers are also obviously disadvantaged in the evaluation.

In 2016, the "Guiding Opinions of the Ministry of Education on Deepening the Reform of the Assessment and Evaluation System for College Teachers" requires colleges and universities to take the assessment and evaluation of teachers as an important part of the reform of the personnel system in higher education, and give full play to the comprehensive functions of appraisal, guidance, motivation, and education of assessment and evaluation, widely mobilize the enthusiasm of teachers, and stimulate their enthusiasm for work. Social service evaluation, leading teachers' professional development, etc. The reform of college teacher assessment and evaluation has been implemented in some pilot colleges and universities, and some of the results are shown in Table 4.

Different from higher education institutions, the main content of the evaluation in the compulsory education stage is teachers' performance of their statutory duties, as well as their performance in fulfilling the post duties and work tasks prescribed by the school, including teacher ethics, education and teaching, engaging in the work of class teachers, etc. The performance evaluation work is generally carried out by the school in accordance with the prescribed procedures in combination with the annual appraisal.

Table 4.

Practices to deepen the reform of teacher assessment and evaluation system in some Chinese universities

Evaluation dimensions	Specific practice	Corresponding educational institutions
Teacher ethics evaluation	Build a multi-participated teacher morality evaluation system, and store the evaluation results in the teacher's file	Tsinghua University, Tianjin University, etc
	Establish academic integrity system to dismiss or dismiss teachers with academic misconduct.	China University of Political Science and Law, etc
Education and teaching performance evaluation	Strictly assess the workload of education and teaching, and increase the proportion of teaching performance allocation in the distribution plan of performance allowance	Northeast Normal University, North China Electric Power University, etc.
	The 360-degree evaluation method is used in the teaching quality evaluation	Universities in Jiangsu and Henan
Scientific research performance evaluation	Implement an evaluation system for representative achievements. The original quantitative criteria were changed to an evaluation system centering on academic contribution, impact, and vitality.	Fudan University
	Change the previous research evaluation system of quantitative points, and encourage peer scholars to replace administrative evaluation and qualitative evaluation instead of quantitative evaluation.	Renmin University of China
Teacher professional development evaluation	Establish a "five-year stepped" talent training model, multiple measures to guide teachers classified and hierarchical development, and classified evaluation.	Central South University
	Implemente the "rise or leave" mode. The transfer and exit mechanism of teachers is established through the evaluation of employment period.	Sun Yat-sen University, Beijing Jiaotong University, etc
Social service evaluation	Establish a system of professional title evaluation, post management, evaluation and income distribution mechanism in line with the characteristics of the transformation benefits of scientific and technological achievements.	Some universities in Hunan Province
	Pay attention to the transformation of achievements, technology promotion and social services to obtain social and economic benefits.	Some universities in Jiangsu Province

Source: prepared by the author based on official website information

The results of the performance evaluation shall be used as the main basis for the allocation of performance pay. For teachers who have fulfilled their post responsibilities and completed the educational and teaching tasks stipulated by the school, the basic performance salary will be paid in full; for teachers who have outstanding performance or made outstanding contributions, different levels of incentive performance wages will be paid according to different circumstances. At the same time, the evaluation results should also be used as an important basis for teachers' qualification recognition, job appointment, job promotion, training, recognition and reward.

A scientific salary system is a key incentive for teaching staff [16]. The current salary structure of teaching staff in educational institutions includes post salary, grade salary, performance salary and various allowances and subsidies, of which post salary and grade salary belong to the basic salary. The standard is unified across the country, see Table 5. The grade salary is related to the tenure of service, professional title, education, etc. Performance salary is divided into basic performance (70%) and reward performance (30%). Faculty and staff who complete their post responsibilities and pass the evaluation can obtain full basic performance. The reward performance is based on the evaluation, and the educational institutions determine the distribution method.

Table 5.

Standard of basic salary of professional and technical personnel in public institutions in 2019

Post salary (China Yuan)			Grade salary (China Yuan)									
Title	Level	Amount	Grade	Amount	Grade	Amount	Grade	Amount	Grade	Amount	Grade	Amount
Sinior title	1	6665	1	288	14	827	27	1885	40	3381	53	5337
	2	5157	2	317	15	887	28	1985	41	3513	54	5511
	3	4558	3	346	16	954	29	2085	42	3645	55	5702
	4	3915	4	375	17	1020	30	2195	43	3777	56	5894
deputy seniortitle	5	3405	5	409	18	1093	31	2305	44	3920	57	6097
	6	3005	6	444	19	1167	32	2414	45	4063	58	6300
	7	2773	7	484	20	1249	33	2524	46	4206	59	6514
Interm-ediate title	8	2440	8	523	21	1331	34	2645	47	4363	60	6728
	9	2174	9	569	22	1413	35	2766	48	4519	61	6960
	10	2007	10	614	23	1504	36	2887	49	4676	62	7192
	11	1819	11	665	24	1595	37	3008	50	4832	63	7446
	12	1797	12	716	25	1686	38	3128	51	4988	64	7700
	13	1675	13	767	26	1785	39	3249	52	5162	65	7989

Source: prepared by the author based on official website data and information

In fact, the teacher performance salary system is an external manifestation of education reform, and it is the result of several reforms on teachers' salary system. At first, Chinese teachers' salary was generally determined according to their teaching years and professional titles, which was closely related to teachers' work performance and work content. They are relatively independent. In short, seniority is the main feature of teachers' salary. Those young teachers, who are a group of young teachers with low professional titles, are paid less. Even if they devote all their time at work and devote themselves to education, they are not as much paid as older teachers with mediocre work performance. The backward wage system has led to the enthusiasm of competent teachers in the workplace to be dampened. Many teachers who have made great achievements have also reduced their innovation and enthusiasm for work because of unfair wages, which has limited the development of education.

Conclusions. Based on the analysis of personnel management policies, we attempt to propose systematic personnel management methods, including organizational methods, economic methods and social psychological methods. Organizational methods covers the method of organizational stability influence (such as scientifically arrange authorized strength and posts; formulate a post responsibility system and work performance standards, etc.), administrative influence method (such as teachers are required to participate in various trainings and assessments) and disciplinary influence method (such as supervision and inspection). The economic method of personnel management in educational institutions includes wages, bonuses, material rewards, fines, quota management, and fund allocation, etc., such as using performance pay to stimulate the teachers' enthusiasm to participate in teaching, research and social services, setting the difference in remuneration for different professional titles to attract teachers to participate in the promotion of professional titles.

Besides, the social psychology method includes advocacy and guidance, motivation, social support, team building and cooperation, work atmosphere, shared vision, and other targeted individuals method etc., such as providing good catering services, careing for poor faculty and staff, and strengthening the construction of affiliated primary, secondary schools and kindergartens to facilitate the enrollment of teachers' children. In the process of personnel management in educational institutions, different management methods are usually used in combination. That is, a mix of different management approaches is always commonly used in management practice to achieve organizational goals more effectively.

The ideal state is that, while the organizational goals are achieved, the rational material needs of the faculty and staff and the spiritual needs for self-development can be met. In fact, although

all educational institutions have the same guiding principles for personnel management methods, the actual effects produced by the different implementation levels of each institution are also very different. Besides, some organizational goals of educational institutions are difficult to quantify, which leads to the effects of some personnel management methods are difficult to assess accurately. In addition, since the main source of salary for teaching staff in educational institutions is government financial expenditure, the economic methods that can be used in personnel management are limited. Future research can focus on the reform of the personnel system, especially the promotion of the system of specified number of personnel in the second-class public welfare units (higher education institutions and kindergartens), which may not only solve the problem of staffing but also enable managers to innovate more scientific Effective authorized strength management methods.

References

1. Lao, K. (2015). Retrospect and prospect: Overview of 30 years of education system reform in China. Journal of Educational Studies. 5, 3-12. https://doi.org/10.14082/j.cnki.1673-1298.2015.05.001

2. Zhi, W. (2022). Research on the reconstruction of personnel management system in colleges and universities: based on the "three pillars" human resources management model. Operation and management, 8, 138-144. https://doi.org/10.16517/j.cnki.cn12-1034/f.2022.08.015.

3. Diao, H.; Wang, Y. (2019). Analysis on the evolution and problems of china's primary and secondary school teachers' staffing policy since foundation of new China. Journal of Qilu Normal University, 3, 54-61.

4. Wu, T. (2019). Application of incentive mechanism in personnel management of colleges and universities. Management Observations, 2, 133-134.

5. Yan, S. (2022). Innovation research on human resource management in colleges and universities under the background of "Double First-Class" construction. Business Culture, 2, 119-121.

6. Zhang, H. (2020). The development dilemma and optimization path of personnel agency system in colleges and universities——Analysis on personnel agent text of 8 public universities in Chongqing. Social Sciences of Beijing, 3, 47-58. https://doi.org/10.13262/j.bjsshkxy.bjshkx.200304

7. Liu F. (2010). Research on performance-based salary distribution model based on organization and post: Deepening reform of income distribution system after post establishment and employment in universities. Heilongjiang Researches on Higher Education, 2, 60-62.

8. Wu, Z. (2017). Integrity and innovation to promote the construction of teacher assessment and evaluation system. China Higher Education, 12, 10-11.

9. Maine, J. (1861). Ancient Law. New York: Henry Holt and Company.

10. Wang, S.; Yan, W. (2022) Practical logic and realization path of teaching innovation team construction of teachers in higher vocational colleges. Chinese Vocational and Technical Education, 11, 30-35.

11. Fu, S.; Cui, Y. (2016). The evolution of in-service training policy for primary and secondary school teachers. Teaching and Management: Theoretical Edition, 3, 61-64

12. Fedeles, M. (2004). Teachers' concerns questionnaire: the development and validation of a measure of high school teachers' moral sensitivity. Vancouver: University of British Columbia.

13. Zhu, X.; Zhou, J. (2007). A review of research on teacher professional development. Journal of the Chinese Society of Education, 1, 68-73.

14. Zhang, Y. (2018) Research on the Status and Strategy of the Post Vocational Training of thePrimary and Secondary School Teachers from the Perspective ofTeachers' Professional Development. Journal of Qingdao Technical College, 31, 3, 42-46.

15. Tian, Y. (2010). Characteristics and policy thinking of the changes of the examination system of college teachers since the reform and opening up. Jiangsu Higher Education, 6, 76-78. https://doi.org/10.13236/j.cnki.jshe.2010.06.034

16. Hu, Y.; Yuan, J. (2021). An empirical study on the salary disparity of faculty in China. Journal of Beijing Normal University (Social Sciences), 6, 27-49.

17. Shan, Y.; Li, T.; Chen, Y. (2022). Implementation dilemma and path solution of"County-managed and School-employed"policy. Journal of Hunan University of Science and Technology (Social Science Edition), 3, 169-176. https://doi.org/10.13582/j.cnki.1672-7835.2022.03.020.

18. Miao, Y. (2020). 70 Years of Personnel System of the People's Republic of China—Review and Outlook. Chinese Personnel Science, 1, 4-17.

Стаття надійшла до редакції 15.08.2022
Прийнята до публікації 20.08.2022

~ АНАЛІЗ, АУДИТ, ОБЛІК ТА ОПОДАТКУВАННЯ ~

УДК 330.534:311 DOI:10.32680/2409-9260-2022-8-297-17-24

МОДЕЛЮВАННЯ ОПТИМАЛЬНИХ ПРОПОРЦІЙ РОЗПОДІЛУ ДОХОДІВ НЕФІНАНСОВИХ КОРПОРАЦІЙ

Милашко О. Г., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри статистики, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: mylashko@ukr.net
ORCID:0000-0002-7963-4318

Анотація. *У статті висвітлено питання оптимізації процесу формування доходів нефінансових корпорацій України від етапу їх утворення до використання. Мета дослідження полягає у розробці моделей оптимальних співвідношень певних елементів доходів нефінансових корпорацій, що беруть участь у їхньому русі від етапу утворення до використання. За допомогою статистичних методів аналізу доведено неефективність процесів перерозподілу доходів сектору, внаслідок чого основному виробнику товарів і послуг у суспільстві бракує власних коштів для здійснення операцій з активами. Запропоновано моделі розрахунку співвідношень окремих типів доходів, що дозволяють виявити резерви їх зростання. Обґрунтовано можливість у якості еталонних значень співвідношень використовувати відповідні коефіцієнти, розраховані для нефінансових корпорацій Німеччини. За результатом проведеного дослідження зроблено висновки, що пошук резервів зростання доходів має здійснюватися насамперед на стадіях їх виробництва, розподілу первинного доходу та вторинного розподілу доходу.*
Ключові слова: *нефінансові корпорації, валова додана вартість, проміжне споживання, валовий прибуток, сальдо первинних доходів, наявний дохід, кредитування, запозичення.*

MODELING OF OPTIMAL PROPORTIONS OF INCOME DISTRIBUTION OF NON-FINANCIAL CORPORATIONS

Mylashko Olha, PhD, Associate Professor, Department of Statistics, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: mylashko@ukr.net
ORCID:0000-0002-7963-4318

Abstract. *The article highlights the issues of optimizing the process of income generation of non-financial corporations of Ukraine from the stage of their formation to use. With the help of statistical methods of analysis, the inefficiency of the sector's income redistribution processes has been proven, as a result of which the sector - the main producer of goods and services in society, lacks its own funds to carry out operations with assets. Models for calculating the ratios of individual types of income are proposed, which make it possible to identify reserves for their growth. The possibility of using relevant coefficients calculated for the sector of non-financial corporations in Germany as reference values of the ratios is substantiated. The ability of the sector in Germany to carry out capital operations at its own expense has been demonstrated, which provides it with the expansion of the scale of production of goods and services in the following periods. It is emphasized the need in Ukraine to take into account the peculiarities of the functioning of the sector, including the peculiarities determined by the policy of formation of the tax burden, interest rates and other instruments for income redistribution. It has been demonstrated that at the production stage, the share of intermediate consumption in the gross output is too high, compared to developed countries, as a result of inefficient use of raw materials and energy resources. It is proved that at the stage of distribution of primary income, a greater share of property income paid by non-financial corporations was observed for almost the entire period, compared to the benchmark. It was highlighted that at the stage of secondary income distribution, a greater than standard specific weight of income taxes in the balance of primary incomes of the sector was observed. Based on the results of the conducted research, conclusions were made regarding the main reserves of income growth*
Keywords: *non-financial corporations, gross value added, intermediate consumption, gross operating surplus, balance of primary incomes, disposable income, lending, borrowing.*

JEL Classification: E250, O210, P520.

Постановка проблеми. Для забезпечення сталого розвитку економіки, формування оптимальних міжсекторальних зв'язків стає актуальним методологічне забезпечення процесів моделювання доходів секторів економіки від їх утворення до розподілу, перерозподілу та використання. Визначальну роль у процесі моделювання доходів окремих секторів і насамперед основного виробника товарів і послуг – сектора нефінансових корпорацій (НФК) – відіграє урахування особливостей їх функціонування, у тому числі особливостей,

що визначаються політикою формування податкового навантаження, процентних ставок та іншими інструментами щодо перерозподілу доходів. Проте на сьогодні не існує моделей оптимальних співвідношень між рівнями доходів на кожному наступному та попередньому етапах їх розподілу. Це є одним із факторів неефективної діяльності сектору, який майже весь період спостережень є чистим позичальником коштів на здійснення операцій нагромаджування, незважаючи на те, що частка нефінансових корпорацій у валовому випуску країни є найвагомішою з усіх секторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні та світі багато вчених працюють над питаннями визначення індикаторів соціально-економічного розвитку, займаються розробкою стратегій оптимального управління макроекономічними процесами, у тому числі, у розрізі визначення впливу окремих секторів економіки та створення умов для підвищення ефективності їхньої діяльності [1-5]. У центрі уваги багатьох вчених – порівняльний аналіз економічного розвитку України та передових країн світу, який дає підставу для використання їх цінного досвіду управління макроекономічними процесами [6-8]. Питаннями формування оптимальної та прогресивної структури економіки займаються такі вчені, як Н. І. Дучинська, О. М. Соколова, А. Р. Ходжаян, О. Б. Пелех [9-12].

Л. В. Шинкарук та А. А. Вдовіченсвоюмонографієюприсвятилисамевивченнюмакроекономічних пропорцій, які склалися в Україні [13]. Вчені розглядають сучасні тренди макроекономічної структури, структурні пропорції виробництва та кінцевого використання валового внутрішнього продукту, структурні особливості інституційних секторів економіки України. Саме сектор нефінансових корпорацій є об'єктом дослідження

А. З. Підгорного [14]. У центрі уваги статті – місце НФК серед інших інституційних одиниць та вплив сектору на економіку України загалом.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. За відсутністю нормативних умов створення, розподілу та перерозподілу доходів нефінансових корпорацій, постає завдання визначити такі співвідношення між елементами різних видів доходів сектору, які б забезпечували їх оптимальний рух і, головне, достатній обсяг коштів, необхідний для заощадження і нагромадження нефінансових корпорацій.

Мета дослідження. Мета дослідження полягає у розробці моделей оптимальних співвідношень певних елементів доходів нефінансових корпорацій, що беруть участь у їхньому русі від етапу утворення до використання.

Основний матеріал. Макроекономічною моделлю ринкової економіки, призначеною для цілісного відображення її функціонування, є система національних рахунків (СНР). Вона являє собою систему взаємозв'язаних узагальнених показників, які характеризують як виробництво, так і процеси утворення, розподілу і перерозподілу доходів між секторами та галузями економіки, а також процеси нагромадження і формування національного багатства [15]. Центральними показниками СНР є показники доходів, які пов'язують результати виробництва с процесами нагромадження.

Одною з функцій державного управління є перерозподіл доходів між секторами, який би забезпечував ефективне функціонування економіки. Особливої уваги в управлінні процесом перерозподілу доходів потребує рух доходів сектору нефінансових корпорацій – основного виробника товарів і нефінансових послуг країни.

Рух доходів визначається наступними етапами. Джерелом їх утворення на рівні сектора є валова додана вартість, яка являє собою різницю між валовим випуском і проміжним споживанням сектору. Етап первинного розподілу доходу відповідно до стандарту СНР має дві складові.

По-перше, це процес утворення первинного доходу і, по-друге, це етап розподілу первинного доходу. Результатом утворення первинного доходу для нефінансових корпорацій є валовий прибуток – величина, що залишається у НФК після нарахування сектором своїм найманим працівникам оплати праці та нарахування ним інших податків (без величини інших субсидій), пов'язаних з виробництвом. Отже, валовий прибуток – це первинний дохід сектора від його виробничої діяльності. На етапі розподілу первинного доходу сектор залишається з валовим сальдо первинних доходів у результаті отримання та передачі іншим секторам економіки доходів від власності. Показником, який характеризує результат вторинного розподілу доходу нефінансових корпорацій (вторинний розподіл здійснюється через поточні трансфертні операції), є валовий наявний дохід сектора. Наступним етапом відтворювального циклу є етап використання доходу. Доходи трьох секторів економіки, а саме: державного управління, домашніх господарств та некомерційних організацій, спрямовуються на кінцеві споживчі витрати, а величина, що залишається після такого

спрямування, це валове заощадження відповідного сектору. Нефінансові корпорації не здійснюють кінцевих споживчих витрат, тому їхній валовий наявний дохід за величиною дорівнює валовому заощадженню сектору. Саме заощадження (на чистій основі, без величини споживання основного капіталу) є основним джерелом інвестування в активи.

Отже, одним з індикаторів ефективності процесів руху доходів від їх утворення до використання, є позитивна величина заощаджень основного виробника товарів і послуг у суспільстві – нефінансових корпорацій.

Проте результати відповідних спостережень, що були здійснені за даними системи національних рахунків України, з т. з. ефективності діяльності сектору, незадовільні. У результаті всього ланцюгу руху доходів чисте заощадження нефінансових корпорацій майже в усі роки впродовж останнього десятиріччя демонструє від'ємні значення (табл. 1). Отже, процеси формування доходів на різних етапах відтворювального циклу, очевидно, не є оптимальними. Як наслідок, для подальшого інвестування у нефінансові та фінансові активи сектор змушений залучати кошти, бо власних, отриманих у результаті виробничої діяльності, після розподільчих та перерозподільчих операцій з доходами у нього не залишається.

Саме тому важливо дослідити весь ланцюг формування доходів нефінансових корпорацій від етапу утворення первинних доходів до процесів розподілу, перерозподілу та використання доходів, щоб зрозуміти, на якому етапі можна виявити резерви їх збільшення задля запобігання ситуації з отриманими від'ємними значеннями заощадження нефінансових корпорацій.

Таблиця 1.

Чисте заощадження нефінансових корпорацій України та Німеччини

Рік	Чисте заощадження	
	України, млн. грн.	Німеччини, млн. євро
2010	-51248	90138
2012	-101006	63623
2014	-16660	61894
2016	160377	91841
2018	-22248	61297
2020	-17803	59553

Джерело: складено автором за матеріалами [16; 17]

Як було зазначено вище, нормативних коефіцієнтів, які б супроводжували рух елементів доходів, в Україні немає. Тому для оптимізації процесів їх формування на всіх етапах відтворювального циклу необхідний зразок такого розподілу, в результаті якого нефінансові корпорації були б здатними не тільки перенаправляти кошти іншим секторам (зауважимо, що такі потоки доходів, безумовно, вкрай важливі для соціально-економічного розвитку країни), а й заощаджувати їх.

Було поставлено завдання дослідити операції з доходами країн, в яких сектор нефінансових корпорацій впродовж тривалого періоду демонструє спроможність власним коштом інвестувати в нефінансові активи, забезпечуючи розширення масштабів виробництва товарів і послуг у наступних періодах. В якості інформаційної бази були використані дані Євростату – статистичної організації Європейської Комісії, у частині секторальних рахунків країн Євросоюзу [17].

Майже усі роки, що досліджувалися, позитивні значення заощаджень сектору НФК мала Німеччина (табл. 1). Саме її досвід з т. з. оптимізації процесів розподілу та перерозподілу доходів нефінансових корпорацій було використано у дослідженні. Спроможність НФК Німеччини за власний кошт здійснювати капітальні операції, забезпечує сектору розширення масштабів виробництва товарів і послуг у наступних періодах. Крім того, вибір саме Німеччини пояснюється налагодженим, стабільним механізмом економічної діяльності цієї європейської країни-партнера України.

Зрозуміло, що абсолютні значення доходів НФК Німеччини в якості еталонних використовувати недоречно, тому запропоновано для кожного етапу відтворювального циклу модель розрахунку коефіцієнтів, співвідношень певних елементів доходів нефінансових

корпорацій.

Відмітимо важливу закономірність розрахованих нами коефіцієнтів для НФК Німеччини: вони демонструють зовсім незначні коливання від року до року, бо стабільністю характеризується вся економічна система країни. Тому в якості еталонних, оптимальних співвідношень використані коефіцієнти, кожен з яких було розраховано як середня арифметична проста за останні 5 років (табл. 2).

Таблиця 2.

Співвідношення показників рахунків доходів нефінансових корпорацій Німеччини (середньорічні значення за 2016-2020 рр.)

Співвідношення	Відсотки
Валової доданої вартості та валового випуску	44,9
Валового прибутку та валової доданої вартості	36,9
Доходів від власності переданих та валового прибутку	54,0
Валового сальдо первинних доходів та валової доданої вартості	26,6
Податків на доходи переданих та валового сальдо первинних доходів	13,0

Джерело: розраховано автором за матеріалами [17]

У секторі НФК України спостерігається значна варіація як абсолютних, так і відносних характеристик діяльності сектору, тому задля визначення тенденцій кожного з коефіцієнтів у табл. 3 і 4 продемонстровано обчислені співвідношення за 2010-2020 рр.

Розглянемо зміст коефіцієнтів та їх розрахунок для НФК України більш детально.

Джерелом утворення доходів нефінансових корпорацій є валова додана вартість сектору, яка також являє собою кінцевий результат виробничої діяльності НФК. Тому резерви збільшення доходів почнемо шукати вже на етапі виробництва.

Загальний результат виробничої діяльності НФК протягом періоду – валовий випуск сектору в основних цінах. Крім валової доданої вартості випуск містить величину проміжного споживання – вартості товарів і послуг, які використані в цьому ж періоді на виробництво інших товарів і послуг. Отже, на цьому етапі характеристикою ефективності діяльності НФК може стати співвідношення валової доданої вартості та валового випуску сектору (характеристика ефективності виробничої діяльності НФК).

Дані табл. 3 свідчать, що в Україні питома вага доданої вартості сектору нефінансових корпорацій у валовому випуску коливається в означений період від 30% до майже 34%. Це набагато менше, ніж у Німеччині (близько 45%). Отже, вже на етапі виробництва є резерв збільшення доходів НФК за рахунок зменшення витрат минулої праці, а саме, більш ефективного використання сировини, палива та інших елементів проміжного споживання. І, як еталон, Україна має прагнути досягти оптимальних 45%.

Таблиця 3

Показники ефективності діяльності НФК України на стадії виробництва та утворення доходу, проценти

Рік	Співвідношення валової доданої вартості та валового випуску	Співвідношення валового прибутку та валової доданої вартості
2010	33,6	39,1
2012	30,7	32,4
2014	32,4	38,5
2016	32,4	53,7
2018	31,7	45,4
2020	32,7	39,8

Джерело: розраховано автором за матеріалами [16]

У результаті виробничої діяльності утворюється валовий прибуток – первинний дохід сектору НФК. Тому наступною характеристикою ефективності діяльності сектору на етапі

утворення доходу пропонується відношення між валовим прибутком і валовою доданою вартістю (табл. 3). Для Німеччини цей показник дорівнює 36,9%. В Україні останніми роками його значення трохи перевищує таке оптимальне співвідношення.

На етапі розподілу первинного доходу до валового прибутку сектору додаються доходи від власності (проценти, дивіденди тощо), що інші сектори мають сплатити нефінансовим корпораціям у поточному періоді, та віднімаються відповідні платежі НФК іншим одиницям. Отримувачем відповідних платежів є насамперед фінансовий сектор. У результаті сектор НФК отримує валове сальдо первинних доходів.

Слід відмітити, що в Україні доходи від власності, що виплачують НФК значно перевищують відповідні доходи, що сектор отримує. Співвідношенням, яким можна характеризувати оптимальну роботу сектору на етапі розподілу первинного доходу, може стати питома вага переданих доходів від власності у валовому прибутку (табл. 4).

Таблиця 4

Співвідношення, розраховані для НФК України на етапах розподілу первинного доходу та вторинного розподілу доходу, проценти

Рік	Співвідношення переданих доходів від власності та валового прибутку	Співвідношення валового сальдо первинних доходів та валової доданої вартості	Співвідношення податків на передані доходи та валового сальдо первинних доходів
2010	66,8	15,1	42,1
2012	78,0	9,7	73,7
2014	64,8	19,1	22,6
2016	33,8	12,3	12,6
2018	52,2	22,8	26,1
2020	45,0	24,1	21,9

Джерело: розраховано автором за матеріалами [16]

В означений період в Україні отримані в результаті такого розрахунку коефіцієнти значно коливаються (від 33% до 78%). У Німеччині варіація даного співвідношення є мінімальною, а його середньорічне значення – 54%. Отже, за період 2010-2014 рр. у НФК України коефіцієнт був набагато більший, ніж у Німеччині. Левова частка виплачених доходів від власності – це проценти за кредити. Нефінансові корпорації України в цей період витрачали на виплату процентів більшу частку свого прибутку. У 2016-2020 рр., ситуація дещо покращилася, отриманий коефіцієнт вже не так сильно відрізняється від відповідного показника у Німеччині. Отже, Україна має прагнути стабільності та передбачуваності у розподілі первинних доходів.

Наступний коефіцієнт являє собою співвідношення валового сальдо первинних доходів та валової доданої вартості сектору (табл. 4). На основі розрахунку цього показника стає зрозумілим, скільки відсотків валової доданої вартості сектор втратив у результаті процесів утворення доходу і розподілу первинних доходів. За період 2010-2020 рр. коефіцієнт коливається від 9,7% до 24,1%. У Німеччині втрати сектору набагато менші, бо значення відповідного показника складає майже 27%.

У процесі вторинного розподілу доходу сектор нефінансових корпорацій отримує й передає іншим секторам поточні трансферти, в результаті чого залишається з валовим наявним доходом. Левову частину переданих поточних трансфертів складають поточні податки на доходи, що виплачує сектор. І саме співвідношення податків на передані доходи та валового сальдо первинних доходів (з якого ці податки насамперед і виплачуються) і буде характеризувати відповідне податкове навантаження. Зазначимо, що у Німеччині цей коефіцієнт складає 13%. Як ми бачимо з табл. 4, період 2010-2012 рр. характеризується завеликими значеннями цього співвідношення. Так, у 2014 р. відповідний показник, що характеризує НФК України, досягав майже 74%. Далі він знижувався, і в 2020 р. складав майже 22%. Незважаючи на таку тенденцію, значення відповідного показника НФК України останнього року, що досліджувався, на 69% перевищувало оптимальне співвідношення у

Німеччині.

Отже, і на цьому етапі відтворювального циклу є резерви для збільшення доходів нефінансових корпорацій України за рахунок зменшення податкового навантаження.

Як було зазначено вище, валовий наявний дохід нефінансових корпорацій дорівнює їхнім валовим заощадженням, які (на чистій основі), є джерелом нагромадження. Для здійснення операцій щодо інвестування у нефінансові активи сектор НФК України був змушений протягом усього періоду, що досліджувався, позичати кошти в інших секторів економіки (табл. 5).

Таблиця 5.

Чисте кредитування (+), чисте запозичення (-)
нефінансових корпорацій України та Німеччини

Рік	ЧК(+), ЧЗ(-)	
	України, млн. грн.	Німеччини, млн. євро
2010	-99752	81441
2012	-173860	65536
2014	-24823	42750
2016	-5808	75946
2018	-204967	-5976
2020	254741	76833

Джерело: складено автором за матеріалами [16; 17]

Нефінансові корпорації Німеччини протягом того же періоду (крім 2018 р.) виступали кредиторами по відношенню до інших секторів (табл. 5).

Висновки. Проведене дослідження виявило структурну неузгодженість у розподілі доходів сектору НФК України, у результаті чого головний виробник товарів і послуг не має власних коштів для інвестування в активи.

Задля виявлення резервів збільшення доходів сектору від етапу їх утворення до етапу використання запропоновано моделі розрахунку співвідношень між елементами доходів, значення яких далі порівнюються з еталонними. В якості еталонних використані оптимальні, як було доведено, пропорції розподілу доходів, що склалися у такій розвинутій, економічно стабільній країні як Німеччина. У результаті дослідження було продемонстровано, що в Україні пошук резервів зростання доходів нефінансових корпорацій має здійснюватися насамперед на стадіях їх виробництва, розподілу первинного доходу та вторинного розподілу доходу.

У подальших дослідженнях планується, з урахуванням моделей оптимальних співвідношень між окремими видами доходів нефінансових корпорацій України, здійснити прогнозні розрахунки валового прибутку, валового сальдо первинних доходів, наявного доходу сектору та перспективні обчислення заощадження та чистих кредитів (+) або чистого запозичення (-) нефінансових корпорацій.

Список літератури

1. Пащенко Ю. Є. Макроекономічні показники розвитку України. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія «Економіка і управління». 2020. Т. 31 (70). Вип. 2. С. 133-141.
2. Брояка А. А. Аналіз основних макроекономічних індикаторів соціально-економічного розвитку України. Проблеми економіки. 2018. № 1 (35). С. 42-48.
3. Тищенко О. П. Інклюзивний розвиток національної економіки України: передумови та домінанти формування стратегії управління. Бізнес Інформ. 2019. № 9. С. 71–79.
4. Клівіденко Л. М., Русятинська А. О. Сучасні проблеми дослідження макроекономічних показників у контексті розвитку економіки. Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського. 2016. Вип. 10. С. 804-808.
5. Трубнік Т. Є. Аналіз секторального впливу на макроекономічні показники з використанням інструментарію системи національних рахунків. Ефективна економіка. 2014. Вип. 2. URL:
http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2743# (дата звернення: 05.07.2022).

6. Семененко Т. О., Домрачев В. М. Україна та світ: порівняння макроекономічних показників розвитку. Механізм регулювання економіки. 2017. № 2. URL: https://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/stories/author/ua/Forma01_MER_Doc_Template_ukr_110.pdf (дата звернення: 07.07.2022).
7. Томашевська А. В., Смиковчук Т. В. Рівень ВВП України: аналіз та динаміка розвитку. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 20. Ч. 3. С. 90-94.
8. Хаєцька О. П. Вертелецький М. В. Аналіз динаміки ВВП України та інших країн світу. Ефективна економіка. 2018. Вип. 1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/60.pdf (дата звернення: 06.07.2022).
9. Дучинська Н. І., Чайка Ю. М. Галузеві структурні зміни економіки України. Інтелект XXI. 2018. Вип. 4. С. 64-69.
10. Пелех О. Б. Структурні зрушення в економіці України (2000–2017 рр.). Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство». 2018. Вип. 21. Ч 2. С. 61-67.
11. Ходжаян А. Р. Структурна характеристика розвитку економіки України. Економічний вісник. 2018. Вип. 4. С. 71-83.
12. Соколова О. М. Розвиток секторальних теорій у дослідженні структури економіки. Економічний простір. 2020. Вип. 164. С. 63-67.
13. Шинкарук Л. В., Вдовічен А. А. Макроекономічні диспропорції України: особливості формування та механізм регулювання : [монографія]. Національний університет біоресурсів і природокористування України. Чернівці. Технодрук. 2018. 488 с.
14. Підгорний А. З., Милашко О. Г. Нефінансові корпорації України: стан та проблеми розвитку. Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. праць. Одеський національний економічний університет. 2015. Вип. 57 (2). С. 273–280.
15. System of National Accounts, 2008. URL: http://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008.pdf (дата звернення: 08.07.2022).
16. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 08.07.2022).
17. Eurostat website. European sector accounts. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/web/sector-accounts/methodology/sector-accounts-in-countries (дата звернення: 08.07.2022).

References

1. Paschenko Yu.Ye. (2020). Makroekonomichni pokaznyky rozvytku Ukrainy. Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernads'koho. Seriia «Ekonomika i upravlinnia», 31(70), 2, 133-141. [In Ukrainian].
2. Broiaka A. A. (2018). Analiz osnovnykh makroekonomichnykh indykatoriv sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy. Problemy ekonomiky, 1(35), 42-48. [In Ukrainian].
3. Tyschenko O. P. (2019). Inkliuzyvnyj rozvytok natsional'noi ekonomiky Ukrainy: peredumovy ta dominanty formuvannia stratehii upravlinnia. Biznes Inform, 9, 71-79. [In Ukrainian].
4. Klividenko L. M., Rusiatyns'ka A. O. (2016). Suchasni problemy doslidzhennia makroekonomichnykh pokaznykiv u konteksti rozvytku ekonomiky. Mykolaivs'kyj natsional'nyj universytet imeni V.O. Sukhomlyns'koho. 10, 804-808. [In Ukrainian].
5. Trubnik T. Ye. (2014). Analiz sektoral'noho vplyvu na makroekonomichni pokaznyky z vykorystanniam instrumentariiu systemy natsional'nykh rakhunkiv. Efektyvna ekonomika. 2. Retried from http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2743#. [In Ukrainian].
6. Semenenko T.O., Domrachev V.M. (2017). Ukraina ta svit: porivniannia makroekonomichnykh pokaznykiv rozvytku. Mekhanizm rehuliuvannia ekonomiky. 2. Retried from https://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/stories/author/ua/Forma01_MER_Doc_Template_ukr_110.pdf. [In Ukrainian].
7. Tomashevs'ka A. V., Smykovchuk T. V. (2018). Riven' VVP Ukrainy: analiz ta dynamika rozvytku. Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriia: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo. 20, 3, 90-94. [In Ukrainian].
8. Khaiets'ka O. P. (2018). Vertelets'kyj M. V. Analiz dynamiky VVP Ukrainy ta inshykh krain svitu. Efektyvna ekonomika. 1. Retried from http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/60.pdf. [In Ukrainian].
9. Duchyns'ka N. I., Chajka Yu. M. (2018). Haluzevi strukturni zminy ekonomiky Ukrainy. Intelekt XXI. 9, 64-69. [In Ukrainian].
10. Pelekh O. B. (2018). Strukturni zrushennia v ekonomitsi Ukrainy (2000–2017 rr.).

Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriia «Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo». 21, 2, 61-67. [In Ukrainian].
11. Khodzhaian A. R. (2018). Strukturna kharakterystyka rozvytku ekonomiky Ukrainy. Ekonomichnyj visnyk. 4, 71-83. [In Ukrainian].
12. Sokolova O. M. (2020). Rozvytok sektoral'nykh teorij u doslidzhenni struktury ekonomiky. Ekonomichnyj prostir. 164, 63-67. [In Ukrainian].
13. Shynkaruk L. V., Vdovichen A. A. (2018). Makroekonomichni dysproportsii Ukrainy: osoblyvosti formuvannia ta mekhanizm rehuliuvannia : [monohrafiia]. Natsional'nyj universytet bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Chernivtsi. Tekhnodruk. 488. [In Ukrainian].
14. Pidhornyj A. Z., Mylashko O. H. (2015). Nefinansovi korporatsii Ukrainy: stan ta problemy rozvytku. Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen' : zb. nauk. prats'. Odes'kyj natsional'nyj ekonomichnyj universytet. 57(2), 273-280. [In Ukrainian].
15. System of National Accounts, 2008. (2008). Retried from http://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008.pdf.
16. Ofitsijnyj sajt Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. Retried from http://www.ukrstat.gov.ua. [In Ukrainian].
17. Eurostat website. European sector accounts. Retried from https://ec.europa.eu/eurostat/web/sector-accounts/methodology/sector-accounts-in-countries.

Стаття надійшла до редакції 10.08.2022
Прийнята до публікації 11.08.2022

УДК 311.175:336.6 DOI:10.32680/2409-9260-2022-8-297-25-31

ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇХ РОЗПОДІЛ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Погорєлова Т. В., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри статистики, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: tvpogor@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-1045-3244

Анотація. *Мета дослідження полягає у поглибленні прикладних аспектів статистичного оцінювання розподілів фінансових результатів за видами, розмірами економічної діяльності та виявленні структурних подібностей. У процесі дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні прийоми та методи статистичних досліджень: порівняння, опрацювання, аналіз та узагальнення отриманих результатів. Проаналізовано галузеву структуру прибутку та збитку на макрорівні. Охарактеризовано нерівномірність розподілу фінансових результатів між підприємствами залежно від виду діяльності та розміру; оцінено локалізацію фінансових результатів та подібність структур. Одержані результати можуть бути використані для розробки стратегії управління національною економікою.*
Ключові слова: *прибуток, збиток, вид економічної діяльності, структура, концентрація, локалізація, схожість структур, розподіл.*

FINANCIAL RESULTS OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY AND THEIR GROUPING IN NATIONAL ECONOMY

Pohorielova Tetiana, PhD (Economics), Associate Professor, Department of Statistics, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: tvpogor@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-1045-3244

Abstract. *The purpose of the research is to deepen applicative aspects of statistical assessment of groupings of financial performance of entrepreneurial activity by the types of economic activity and a scale of production and to analyze structural similarities. In the course of the research, general scientific and special techniques and methods of statistical research were used: comparison, elaboration, analysis and generalization of the obtained results. A sectoral makeup of profit and loss at the macro level was analyzed (by the number of enterprises and the amount of a financial result). The largest share of enterprises by the amount of profit is in the field of financial and insurance activities, and by the number of profitable enterprises – in the field of wholesale and retail trade. Among unprofitable enterprises, the largest share by the amount of loss is observed in industry. The calculated concentration ratio in the context of the types of economic activity and business scale allowed to verify the irregularity degree of the investigated groupings. An average level of concentration of financial results is observed among profitable and unprofitable enterprises. A comparative analysis of the location of profits and losses between the sectors of national economy was conducted on the basis of the location quotients. A significant concentration of profit is prevailing at financial activities. Profits are significantly less localized in industry and agriculture. The heaviest losses are concentrated in agriculture and industry. Verification of similarity of industrial compositions of profitable and loss-making enterprises revealed an average level of similarity. An analysis of the profit and loss concentration and localization by business scale proved its high level. A significant share of both profit and loss is provided by large enterprises of a small quantity. The obtained results can be used to develop a national economy management strategy.*
Key words: *profit, loss, type of economic activity, structure, concentration, localization, similarity of structures, grouping.*

JEL Classification: C100, C130, O110.

Постановка проблеми. Сучасні реалії економічного та політичного розвитку України опосередкуються у фінансових результатах, завдяки яким забезпечується зміцнення бюджету держави, підтримується ділова активність підприємництва у всіх сферах національної економіки. Оскільки характерною рисою сьогодення стала велика кількість збиткових підприємств, то зростає потреба у статистичному оцінюванні фінансових результатів підприємництва, аналізі їх динаміки та розподілу на макрорівні. Завдяки результатам таких статистичних досліджень можна розробляти тактику та стратегію управління національною економікою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. ВФінансові результати діяльності підприємств є предметом дослідження багатьох видатних науковців, а саме: А. Сміта, Д. Рікардо, К. Маркса, П. Самуельсона,

І. Бланка, Ф. Бутинця, Г. Вознюка, Н. Ткаченко та інших. Наукові діячі, такі, як О. Назаренко,

Р. Лукаш [1], В. Куслій [2], визначають поняття «фінансовий результат» як співставлення доходів та витрат підприємства за окремий проміжок часу. Водночас К. Шевчук, В. Бондар [3], А. Глушко,

А. Грачова [4] розглядають «фінансовий результат» як грошову форму підсумків діяльності підприємства, виражену у прибутку чи збитку. Отже, наукові підходи до визначення економічного змісту фінансових результатів неоднозначні і досі немає єдиного розуміння серед економістів їхньої природи.

Щодо методології аналізу формування фінансових результатів також не спостерігається одностайності науковців. Більшість економістів пропонує використовувати стандартну методологію розрахунків абсолютних та відносних показників фінансових результатів. Наприклад, Л. Іванченкова,

Г. Ткачук, Л. Скляр [5], Л. Соколова, Г. Верясова [6] пропонують розглядати прибуток (збиток) у динаміці, що повністю збігається з авторським підходом до означеної проблеми [7, 8].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зменшуючи значення наукових праць з цієї проблеми, слід зазначити, що низка питань оцінювання фінансових результатів, їх розподілу за видами економічної діяльності та розміром підприємництва залишаються дискусійними та потребують подальшої розробки.

Мета дослідження. Мета дослідження полягає у поглибленні прикладних аспектів статистичного оцінювання розподілів фінансових результатів за видами, розмірами економічної діяльності та виявленні структурних подібностей.

Основний матеріал. Фінансовий результат – це узагальнюючий показник аналізу та оцінки підприємницької діяльності на мікро- та макрорівнях.

У структурі національної економіки фінансові результати діяльності суб'єктів господарювання розподіляються нерівномірно, і одним із завдань статистики стає оцінка концентрації (чи локалізації) залежно від розміру підприємств та видів їхньої діяльності. Підґрунтям для такого підходу виступають групування та класифікації відповідно до міжнародних стандартів статистики [9].

В основу оцінювання концентрації та локалізації покладено абсолютне та відносне зіставлення часток фінансових результатів підприємств [10, с. 148-150]. Коефіцієнт локалізації розраховується за кожною галуззю економіки:

Таблиця 1

Загальна характеристика сільських територій Закарпатської області за 2021 р.

Назва	Кількість населення, в межах сільських територій району, осіб	Площа сільських територій району, км2	Кількість населених пунктів сільських територій району
Ужгородський район	239987	2278,3	117
Берегівський район	242858	1624,6	114
Тячівський район	149393	1709,5	55
Хустський район	267333	3180,3	143
Рахівський район	82397	1843,7	26
Мукачівський район	252616	2056,5	142

Джерело: складено за даними [19]

Загалом площа Закарпатської області становить 12777 км 2, кількість населення - 1253791 од. та нараховує 64 територіальних громади.

За дослідженням Сторонянської І. З., Залуцького І. Р., Патицьої Х. О. більш розвинені переважно сільські території Ужгородського району, перехідні переважно сільські території, або дискретні переважно сільські території знаходяться в одному районі – Виноградівському районі, занепадаючі переважно сільські території, як вкрай проблемні знаходяться у Берегівському та Мукачівському районах [14].

Сільськогосподарське виробництво в області має свою специфіку та особливості, оскільки область є малоземельною. Крім того, для області характерна вертикальна зональність

(виділяють низинну, передгірську та гірську підзони), дві третини території займають гори. Усе це обмежує можливості збільшення виробництва сільськогосподарської продукції.

В області активно розвиваються сільські територіальні громади. Одна із передових є Полянської сільська територіальна громада, яка змогла підписати договори міжмуніципального співробітництва із 16-ма довколишніми громадами щодо створення сміттєсортувального заводу на 80 робочих місць. Обсяг інвестицій у будівництво складає 12 млн євро, з яких 9 млн євро фінансують німецькі інвестори, а решта 3 млн євро повинні надійти через субвенцію на соціально-економічний розвиток [13]. Синевирська громада також одна із прогресуючих. В її межах функціонує туристично-інформаційний центр та онлайн-сервіс, завдяки якому турист зможе детально спланувати свій відпочинок: забронювати готелі, замовити послуги і онлайн-сервіс планування та загалом згенерувати програму відпочинку. Активно розвивається Вільховецька територіальна громада, зокрема в межах якої Вільховецький ЦНАП є одним із найкращих сільських центрів в Україні, а збудований стадіон відповідає стандартам УЄФА [9].

Важливу роль у розвитку Закарпатської області відіграє Договір про співробітництво територіальних громад у формі реалізації спільного проекту щодо розвитку туризму «ГУЦУЛ ЕТНОС» (суб'єкти співробітництва: Ясінянська селищна рада, Богданівська сільська рада, Яремчанська міська рада Івано-Франківська обл., Поляницька сільська рада Івано-Франківська обл., Ворохтянська селищна рада Івано-Франківська обл., Зеленська сільська рада Івано-Франківська обл., Верховинська селищна рада Івано-Франківська обл., Кутсяка селищна рада Івано-Франківська обл., Космацька сільська рада Івано-Франківська обл., Вижницька міська рада Чернівецька обл., Косівська міська рада Івано-Франківська обл., Коломийська міська рада Івано-Франківська обл., Надвірнянська міська рада Івано-Франківська обл.). Результатом укладеного договору є зростання кількості суб'єктів співробітництва в межах договору.

Крім того, 1 червня 2022 року Закарпатська область стала партнером Проєкту USAID «Підвищення ефективності роботи та підзвітності органів місцевого самоврядування» («ГОВЕРЛА»), що дає можливість розвитку в напрямі впровадження важливих та корисних ініціатив для населення, а також забезпечить зменшення навантаження на територіальні громади.

В межах проєкту USAID «ГОВЕРЛА», до якого залучені Міжгірська селищна територіальна громада, Полянська сільська територіальна громада, Ясінянська селищна територіальна громада ведеться активна робота щодо укладання договорів про співробітництво та реалізацію спільних проєктів. Розподіл договорів співробітництва в розрізі сфер діяльності по роках ініціювання та складання договорів співробітництва громад по сферам, укладених між громадами протягом 2017-2022 років подано на рис. 1.

$$К_л = \frac{D_j}{d_j}.100, \quad (1)$$

де D_j – частки суб'єктів підприємництва у загальній сумі фінансових результатів;
d_j – частки суб'єктів підприємництва у загальній кількості підприємств.

Для зведеної характеристики пропорціонального розподілу фінансових результатів за видами економічної діяльності обчислюється коефіцієнт концентрації, який має вигляд:

$$k = \frac{1}{2}\sum\left|d_j - D_j\right|. \quad (2)$$

Коефіцієнт концентрації може приймати значення від 0 (рівномірний розподіл) до 1 (повна концентрація). Чим більше значення коефіцієнта концентрації, тим більшими диспропорціями характеризується розподіл сукупності суб'єктів підприємництва.

За аналогією з коефіцієнтом концентрації (2) обчислюється коефіцієнт подібностей структур сукупностей підприємств, які отримали прибуток, та підприємств, які отримали збиток:

$$P = 1 - \frac{1}{2}\sum\left|d_j - d_k\right|. \quad (3)$$

Чим більше схожі структури прибуткових та збиткових підприємств, тим більше значення P.

Оцінимо за формулами (1) і (2) процеси концентрації та локалізації фінансових результатів

до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності у національній економіці у 2020 р. (табл. 1).

Таблиця 1

Статистичні показники концентрації та локалізації фінансових результатів підприємницької діяльності за галузями економіки України у 2020 р.

Галузь	Галузева структура фінансових результатів, коеф.		Коефіцієнт локалізації	
	Прибуток	Збиток	Прибутку	Збитку
Фінансові результати за всіма видами економічної діяльності	1,000	1,000	х	х
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	0,128	0,048	2,977	45,500
Промисловість	0,248	0,427	4,000	6,300
Будівництво	0,019	0,034	0,655	1,700
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	0,139	0,134	0,319	0,357
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	0,079	0,092	1,580	1,878
Тимчасове розміщування й організація харчування	0,002	0,012	0,067	0,231
Інформація та телекомунікації	0,035	0,023	0,297	0,192
Фінансова та страхова діяльність	0,252	0,035	50,4	5,833
Операції з нерухомим майном	0,029	0,111	0,707	1,657
Професійна, наукова та технічна діяльність	0,025	0,057	0,368	0,731
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	0,015	0,021	0,600	0,656
Освіта	0,001	0,0007	0,125	0,070
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,026	0,038	1,200	0,238
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,001	0,0045	0,167	0,346
Надання інших видів послуг	0,0005	0,0005	0,009	0,007

Джерело: розраховано автором за матеріалами [9]

Так, у 2020 році найбільшу питому вагу у загальній сумі прибутку мали підприємства фінансової та страхової діяльності – 25,2% , а серед збиткових – підприємства промисловості (42,7% від загальної суми збитку). Перевірка ступеню нерівномірності у розподілі прибуткових (k=0,549) та розподілі збиткових підприємств (k=0,507) довела, що в обох випадках спостерігається середній ступінь концентрації фінансових результатів.

Розглянемо, в яких галузях національної економіки локалізовані прибуткові та збиткові підприємства (табл.1). У 2020 р. значна концентрація прибутку спостерігалась у фінансовій діяльності (КЛ=50,4). Суттєво менше локалізується прибуток у промисловості (КЛ=4,0),

сільському господарстві (КЛ=2,977), транспортній галузі (КЛ=1,580) та в охороні здоров'я (КЛ=1,3).

Що стосується локалізації збитків, то рейтинг галузей дещо змінився. Так, найбільші збитки спостерігаються у сільському господарстві (КЛ=45,5), промисловості (КЛ=6,3), на підприємствах, які займаються фінансовою, страховою діяльністю (КЛ=5,833), на підприємствах транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності (КЛ=1,878), у будівництві (КЛ=1,7), під час операцій з нерухомим майном (КЛ=1,657).

Перевірка схожості структур прибуткових та збиткових підприємств за формулою (3) довела, що спостерігається середня подібність двох структур за галузями економіки (Р=0,661). Тобто розподіл прибуткових суб'єктів підприємництва за видами економічної діяльності відхиляється від збиткових підприємств у середньому на 33,9 п. п.

Оскільки Україна йде шляхом розбудови ринкової економіки, то слід зазначити місце та значення малого бізнесу, частка якого у загальній кількості суб'єктів підприємництва у 2020 р. склала майже 99,0%. У зв'язку з цим закономірні питання, який вклад малих підприємств у фінансових результатах країни, як розмір бізнесу впливає на фінансові результати? Оцінимо означену ситуацію у 2020 році (табл.2). В обох розподілах (прибуткових та збиткових) підприємництва за розміром бізнесу досить високий ступінь концентрації фінансових результатів (прибутку: k=0,763 та збитку: k= 0,681).

Таблиця 2.

Розподіл фінансових результатів підприємництва за розміром бізнесу в Україні у 2020 р.

Розмір підприємництва	Частка підприємств у загальній кількості, %	Частка суми фінансового результату у загальній сумі, %	Модуль відхилень часток	Коефіцієнт локалізації
Прибуток				
Великі	0,03	36,3	36,27	1210,0
Середні	0,27	40,6	40,23	150,4
Малі	99,0	23,1	75,90	0,2
Збиток				
Великі	0,03	33,9	33,87	1130,0
Середні	0,74	35,0	34,26	47,3
Малі	99,2	31,1	68,10	0,3

Джерело: розраховано автором за матеріалами [9]

Незважаючи на вагому частку підприємств малого бізнесу в національній економіці, найбільший внесок у фінансові результати (як позитивні, так і негативні) роблять саме великі підприємства. Такі висновки підтверджуються дуже високими значеннями коефіцієнтів локалізації.

У розподілі прибуткового бізнесу великі підприємства локалізують значні суми прибутку (КЛ =1210,0). Така ж ситуація стосується і збитків (КЛ =1130,0).

Між двома розподілами підприємств, які отримали прибуток та які отримали збиток, майже не спостерігається структурних відмінностей (за формулою (3) Р=0,920), тобто розподіл прибуткових підприємств за масштабами бізнесу та розподіл збиткових підприємств відхиляються у середньому на 8 п.п. Наслідком означених процесів можна вважати перекіс у формуванні та розвитку структури національної економіки, зниження інтенсивності становлення малого та середнього бізнесу.

Висновки. Отже, використання комплексу статистичних показників для оцінки структури фінансових результатів за видами економічної діяльності, розміром підприємництва сприяє визначенню конкурентоспроможності галузей в економіці України, виявленню ступеня впливу масштабів бізнесу на галузевий розвиток, а також визначенню підприємств, що створюють конкурентні переваги в економіці країни. Результати проведеного аналізу надають можливість розробляти управлінські заходи на всіх рівнях для створювання сприятливих умов і стимулів для соціально-економічного розвитку країни.

Список літератури

1. Назаренко О. В., Лукаш Р. В. Фінансові результати: сутність та особливості організації бухгалтерського обліку. Інвестиції: практика та досвід. 2018. №.22. С.19-25. DOI: 10.32702/2306-6814.2018.22.19. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/22_2018/5.pdf (дата звернення: 19.07.2022).
2. Куслій В. О. Механізм формування фінансових результатів підприємств: зарубіжний досвід і вітчизняні особливості. Вісник ЖДТУ: Економіка, управління та адміністрування. 2016. Вип. 4(74). С. 24–34. DOI: https://doi.org/10.26642/jen-2015-4(74)-24-34. URL: http://ven.ztu.edu.ua/article/view/59625 (дата звернення: 19.07.2022).
3. Шевчук К. В., Бондарь В. І. Фінансові результати як економічна категорія та особливості відображення їх в обліку та звітності підприємства. Економічні науки: зб. наук. праць Луцького національного технічного університету. 2019. Вип. 16(61). С. 159-166. DOI: https://doi.org/10.36910/6775-2707-8701-2019-16/61-17. URL: http://oblik-i-finansy.lutsk-ntu.com.ua/index.php/ekonomichni-nauky-oblik-i-finan/article/view/54/49 (дата звернення: 19.07.2022).
4. Глушко А. Д., Грачова А. О. Методичні засади аналізу фінансових результатів діяльності підприємства. Ефективна економіка. 2019. № 6. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.6.34. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7106 (дата звернення: 19.07.2022).
5. Іванченкова Л. В., Ткачук Г. О., Скляр Л. Б. Проблемні питання оцінки фінансових результатів діяльності сучасного підприємства.
Бізнес-навігатор. 2019. Вип. 3-1. С. 84-88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bnav_2019_3-1_19 (дата звернення: 19.07.2022).
6. Соколова Л. В., Верясова Г. М., Соколов О. Є. Ретроспективний аналіз фінансових результатів функціонування суб'єктів господарювання України. Інфраструктура ринку. 2019. Вип. 31. С. 376-385. URL: https://openarchive.nure.ua/bitstream/document/9843/1/Sokolova_LV_Veriasova_GM_Sokolov_OE_2019_P_376-385.pdf (дата звернення: 19.07.2022).
7. Погорєлова Т. В. Статистичний моніторинг фінансових результатів // Статистичні методи в управлінні розвитком регіону: монографія / за заг. ред. Підгорного А. З. Одеса, 2016. С. 84-99.
8. Статистичне дослідження соціально-економічних і демографічних процесів: монографія / за заг. ред. Ольвінської Ю. О. Київ, 2021. 207 с.
9. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua (дата звернення: 11.07.2022).
10. Статистика: підручник / С. І. Пирожков та ін. Київ, 2020. 328 с.

References

1. Nazarenko, O. V. & Lukash, R.V. (2018). Financial results: essence and features of accounting organization. Investytsiyi: praktyka ta dosvid, 22. 19-25. DOI: 10.32702/2306-6814.2018.22.19. Retrieved from http://www.investplan.com.ua/pdf/22_2018/5.pdf (Accessed 19 July 2022). [In Ukrainian].
2. Kuslii, V. O. (2016). The mechanism of formation of financial results of enterprises: foreign experience and domestic features. Ekonomika, upravlinnya ta administruvannya, 4(74). 24–34. DOI: https://doi.org/10.26642/jen-2015-4(74)-24-34. Retrieved from http://ven.ztu.edu.ua/article/view/59625 (Accessed 19 July 2022). [In Ukrainian].
3. Shevchuk , K. V. & Bondar, V. I. (2019). Financial results as an economic category and features of their display in accounting and reporting of the enterprise. Ekonomichni nauky, 16(61). 159-166. DOI: https://doi.org/10.36910/6775-2707-8701-2019-16/61-17. Retrieved from http://oblik-i-finansy.lutsk-ntu.com.ua/index.php/ekonomichni-nauky-oblik-i-finan/article/view/54/49 (Accessed 19 July 2022). [In Ukrainian].
4. Hlushko, A. D. & Hrachova, A. O. (2019). Methodological principles of analysis of the financial results of the enterprise. Efektyvna ekonomika, 6. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7106 (Accessed 19 July 2022). [In Ukrainian].
5. Ivanchenkova , L. V. & Tkachuk, H. O. & Skliar, L. B. (2019). Problematic questions of evaluating the financial results of the activity of a modern enterprise. Biznes-navihator, 3-1. 84-88. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/bnav_2019_3-1_19 (Accessed 19 July 2022). [In

Ukrainian].
6. Sokolova, L. V. & Veriasova, H. M. & Sokolov, O. Ye. (2019). Retrospective analysis of the financial results of the functioning of economic entities of Ukraine. Infrastruktura rynku, 31. 376-385. URL: https://openarchive.nure.ua/bitstream/document/9843/1/Sokolova_LV_Veriasova_GM_Sokolov_OE_2019_P_376-385.pdf (Accessed 19 July 2022). [In Ukrainian].
7. Pohorielova, T. V. (2016). Statistical monitoring of financial results. In A.Z. Pidhornyi (Ed), Statistical methods in regional development management: monograph (pp.84-99). Odesa [In Ukrainian].
8. Olvinska, Yu. O. (Ed). (2021). Statystychni metody v upravlinni rozvytkom rehionu: monograph. Kyiv [In Ukrainian].
9. State Statistics Servise of Ukraine (2022) Official web-site. Retrieved from https://ukrstat.gov.ua (Accessed 19 July 2022). [In Ukrainian].
10. Pyrozhkov, S. I. & Riazantseva, V. V. & Motoryn R. M. & et al. (2020) Statystyka: textbook. Kyiv [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 13.08.2022
Прийнята до публікації 19.08.2022

УДК 338.45 DOI:10.32680/2409-9260-2022-8-297-32-39

АНАЛІТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ДЛЯ ОЦІНКИ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ РИЗИКІВ

Семенова К. Д., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічного аналізу, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: ka_sta@ukr.net
ORCID: 0000-0002-1613-7218

Анотація. *Метою дослідження є використання аналітичних можливостей фінансової звітності для оцінювання фінансового стану підприємств, імовірності ризику банкрутства та розробки практичних рекомендацій для забезпечення сталого розвитку підприємств. Під час проведення дослідження використовувався системно-аналітичний метод; методи аналізу динаміки – для виявлення тенденцій показників ліквідності та фінансової стійкості; методи моделювання – для визначення рівня ризику банкрутства підприємств; табличний та графічний методи – для наочного представлення інформації.*

Розрахунок та аналіз показників платоспроможності й фінансової стійкості показав, що на досліджуваних підприємствах останніми роками сформувалися негативні тенденції; використання методу моделювання дозволило оцінити рівень ризику їх банкрутства і на основі отриманих результатів запропонувати практичні рекомендації для покращення фінансового стану, зниження ризику банкрутства та підвищення ефективності діяльності підприємств. Результати проведеного аналізу дозволили виявити проблеми, що сформувалися на досліджуваних підприємствах з погляду їхньої платоспроможності та фінансової стійкості; на основі проведеної оцінки ризиків банкрутства обґрунтувати необхідність прийняття ефективних управлінських рішень.

Ключові слова: *фінансова звітність, ризики, платоспроможність, фінансова стійкість, моделі банкрутства, імовірність ризику банкрутства*.

ANALYTICAL POSSIBILITIES OF FINANCIAL REPORTING FOR EVALUATING BUSINESS RISKS

Semenova Kateryna, PhD in Economics, Associate professor of the Department of Economic analysis, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: ka_sta@ukr.net
ORCID: 0000-0002-1613-7218

Abstract. *The purpose of the study is to use the analytical capabilities of financial reporting to assess the financial condition of enterprises, the probability of bankruptcy risk, and the development of practical recommendations to ensure the sustainable development of enterprises.*

Method. The system-analytical method is used during the research; methods of dynamic analysis are used to identify trends in liquidity indicators and financial stability; modeling methods are used to determine the level of risk of bankruptcy of enterprises; tabular and graphic methods are used for visual presentation of information.

Results. The article examines the analytical possibilities of financial reporting of the risks of production enterprises. A coefficient analysis of the financial statements of two industrial enterprises of Odessa was carried out for the purpose of comparative assessment of their financial condition and identification of possible risks. It was established that the trends of indicators of solvency and financial stability of the analyzed enterprises are negative: enterprises invest all their own capital in non-current assets, therefore working capital is formed exclusively at the expense of external borrowings, and as a result, the level of financial risk increases and the dependence on borrowed funds increases. A comparative assessment of the bankruptcy risk of the studied enterprises was carried out on the basis of foreign and domestic bankruptcy models. The results showed that the application of different models sometimes gives completely different results: according to one model, the company is recognized as financially stable, and according to another, it is threatened with bankruptcy in the near future. It was concluded that in order to carry out a thorough assessment of the financial state and the probability of bankruptcy of the enterprise, it is necessary to make calculations in the dynamics of years, then it is possible to follow the trends that have formed and develop the correct management decisions. The reliability of the analysis can also be significantly increased in the event that the dynamics of the calculated indicators of a given enterprise are compared with the indicators of similar enterprises that are at the stage of sustainable development, or have gone bankrupt, or, having all the chances of becoming bankrupt, were still able to overcome problems.

Practical importance. The results of the conducted analysis revealed the problems of investigated enterprises from the point of view of their solvency and financial stability; based on the conducted assessment of bankruptcy risks, justify the need to make effective management decisions.

Key words: *financial reporting, risks, solvency, financial stability, bankruptcy models, probability of bankruptcy risk.*

JEL Classification: M410, D810.

Постановка проблеми. Здійснення підприємницької діяльності в умовах ринкової економіки завжди пов'язане з ризиком. Особливо це проявляється в умовах нестабільності економіки України. Тому виникає об'єктивна необхідність оцінювання ризиків для зменшення негативних наслідків та запобігання можливому банкрутству підприємства.

Як зарубіжні, так і національні методики оцінювання ризиків, включають систему аналітичних показників, які зазвичай розраховуються на основі фінансової звітності підприємства. Тому використання аналітичних можливостей фінансової звітності відіграє важливу роль в управлінні підприємницькими ризиками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання аналізу ризиків діяльності підприємств та управління ними знайшли своє відображення у роботах як зарубіжних, так і українських вчених-економістів, зокрема Е. Альтмана, Л. Бернстайна, У. Бівера, І. Бланка, В. Вітлінського, Г. Давидової, Д. Дюрана, О. Зайцева, В. Ковальова, А. Матвійчука, Р. Таффлера, О. Терещенка та ін. Частина науковців пропонує власну методику оцінювання підприємницьких ризиків, інші автори основну увагу приділяють удосконаленню існуючих методів і методик. Змушують вносити корективи у методику оцінки ризиків і сучасні глобальні виклики. Так, В. Волошина-Сідей та О. Орлова досліджують особливості здійснення аналізу ризиків для бізнесу в умовах коронакризи [1, 2]. Однак низка проблем здійснення аналізу підприємницьких ризиків та управління ними, використання тих чи інших методів оцінювання загального фінансового стану підприємства як індикатора ймовірності виникнення ризиків залишаються невирішеними і потребують подальших досліджень.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. У сучасній економічній науці останнім часом з'являється все більше робіт з проблем оцінювання та аналізу підприємницьких ризиків, оскільки ймовірність та рівень ризиків діяльності підприємств не зменшується, а лише зростає. Однак використання різних методів та методик досить часто дає суперечливі результати. Так, система стандартних показників ліквідності, фінансової стійкості, ефективності використання ресурсів, віддачі активів, що застосовується у фінансовому аналізі, дозволяє виявити слабкі місця в економіці підприємства, охарактеризувати стан його фінансово-господарської діяльності. Водночас значення одних показників можуть знаходитися в критичній зоні, а інших – бути цілком задовільними. Багато показників ліквідності та фінансової стійкості взаємодоповнюють один одного і є взаємозамінними. Але в офіційних документах, що стосуються здійснення аналізу фінансового стану підприємства, відсутні чітко встановлені галузеві нормативи чи рекомендації.

Не завжди задовільні результати аналізу дає використання методів оцінювання підприємницьких ризиків. Тому в багатьох випадках виявляється складним сформулювати однозначний висновок щодо того, чи знаходиться підприємство в безризиковій зоні, чи перебуває на межі банкрутства, оскільки значний вплив має організаційно-технічна специфіка підприємства, ніша, яку воно займає на ринку, фаза життєвого циклу та ін.

Мета дослідження. Метою дослідження є використання аналітичних можливостей фінансової звітності для визначення фінансового стану підприємства, оцінювання імовірності ризику банкрутства та розробки практичних рекомендацій на основі результатів аналізу.

Основний матеріал. Аналітичні можливості фінансової звітності мають велике значення як для загальної оцінки виробничо-фінансових результатів діяльності підприємства, так і для оцінки ймовірності виробничих та інших ризиків. Так, на основі фінансової звітності розраховується система аналітичних показників, що характеризують фінансову стійкість, платоспроможність і ліквідність підприємства, які є індикаторами не лише фінансового стану підприємства, а також імовірності підприємницьких ризиків. Крім того, на основі даних фінансової звітності будуються дискримінанті моделі банкрутства, які дозволяють здійснити прогнозну оцінку ймовірності ризику банкрутства підприємства у найближчому майбутньому.

Методи і моделі, які використовують для аналізу фінансового стану підприємства, оцінювання підприємницьких ризиків загалом та ризику банкрутства зокрема, залежно від підходу до розрахунку оціночних показників можна класифікувати наступним чином:

1) коефіцієнтний підхід – розрахунок системи коефіцієнтів, які характеризують фінансовий стан суб'єкта господарювання;
2) індексний підхід – розрахунок показників, що характеризують динаміку, зміну стану досліджуваного підприємства;
3) агрегатний підхід – побудова балансових моделей оцінювання фінансового стану

суб'єкта господарювання.

Серед системи коефіцієнтів, що характеризують фінансовий стан підприємства і можуть бути основою для оцінки підприємницьких ризиків, виділяють насамперед коефіцієнти автономії, мобільності, фінансового ризику, показники ліквідності та ін. Однак їх рівень в окремо взятий період може бути пов'язаний з певними особливостями діяльності підприємства, фазою життєвого циклу, на якому воно знаходиться, тому ми вважаємо доцільним здійснювати такий аналіз у динаміці за більш-менш тривалий період часу.

Проведемо коефіцієнтний аналіз фінансової звітності 2-х виробничих підприємств м. Одеси – ПАТ «Одеський кабельний завод «Одескабель» і ПрАТ «Одеський машинобудівний завод» – з метою порівняльної оцінки їх фінансового стану та виявлення можливих ризиків. Перше підприємство успішно працює протягом усіх років незалежності України, а друге – на початку 2000-х років перебувало на межі банкрутства, але в останні роки почало знову розвиватися.

У табл. 1 наведено систему показників ліквідності та фінансової стійкості аналізованих підприємств за 2018-2021 рр.

Таблиця 1

Динаміка показників платоспроможності та фінансової стійкості підприємств м. Одеси

Показник	ПАТ «Одескабель»				ПрАТ «Одеський машинобудівний завод»			
	2018	2019	2020	2021	2018	2019	2020	2021
1. Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,707	0,653	0,398	0,343	0,250	0,215	0,165	0,155
2. Коефіцієнт покриття	1,524	1,379	0,905	0,876	0,503	0,420	0,348	0,319
3. Коефіцієнт автономії	0,380	0,362	0,352	0,327	-0,387	-0,574	-0,791	-0,984
4. Коефіцієнт мобільності	1,427	1,440	1,257	1,219	1,344	1,287	1,170	1,294
5. Коефіцієнт забезпечення запасів власними оборотними коштами	-0,104	-0,162	-0,320	-0,426	-2,863	-3,702	-4,443	-4,975
6. Коефіцієнт маневреності власного капіталу	-0,083	-0,133	-0,260	-0,379	2,102	1,761	1,583	1,443
7. Коефіцієнт фінансового ризику	1,629	1,763	1,843	2,060	5,610	6,687	7,448	9,125

Джерело: розраховано автором за даними фінансової звітності підприємств [3]

Результати розрахунку показали, що значення коефіцієнтів швидкої ліквідності обох підприємств не відповідали рекомендованому значенню 0,8, причому протягом аналізованого періоду вони постійно зменшувалися. Так, у 2021 році ПАТ «Одескабель» 34,3% поточних зобов'язань могло покрити своїми найбільш ліквідними активами – грошовими коштами та наявною дебіторською заборгованістю, а ПрАТ «Одеський машинобудівний завод» – і взагалі лише 15,5%.

Значення коефіцієнта покриття (загальної ліквідності) обох підприємств були суттєво меншими, ніж рекомендовані, особливо в останні роки, що свідчить про неможливість погасити поточні зобов'язання за рахунок реалізації усіх своїх оборотних активів. Тобто обидва підприємства не можуть забезпечити свою платоспроможність у довгостроковій перспективі, і насамперед небезпечною є ситуація для ПрАТ «Одеський машинобудівний завод».

Тенденція усіх розрахованих показників фінансової стійкості аналізованих підприємств

є негативною. Так, у ПАТ «Одескабель» частка власного капіталу в його загальній сумі складала протягом усього аналізованого періоду 33-38%. Це свідчить про те, що підприємство має досить високий рівень залежності від зовнішніх джерел фінансування. Не дивлячись на те, що протягом аналізованого періоду активи підприємства стали менш мобільними, оскільки збільшується частка необоротних активів, все ж сума оборотних активів перевищує необоротні, що є позитивним для його діяльності. Однак вкрай небезпечним і ризикованим для підприємства є те, що воно весь свій власний капітал вклало у необоротні активи, тому запаси формуються виключно за рахунок зовнішніх запозичень, і як наслідок, рівень фінансового ризику зростає. А отже посилюється залежність ПАТ «Одескабель» від позикових коштів.

ПрАТ «Одеський машинобудівний завод» має від'ємне значення власного капіталу внаслідок постійних збитків, які воно отримує протягом останніх років. Тому у підприємства відсутні власні оборотні кошти для придбання сировини, матеріалів тощо (коефіцієнт забезпечення запасів власними оборотними коштами складає майже 5,0). Слід звернути увагу на значення коефіцієнта маневреності власного капіталу, який на перший погляд має достатньо прийнятні позитивні значення. Однак така ситуація пояснюється виключно тим, що у ПрАТ «Одеський машинобудівний завод» немає ні власних оборотних коштів, ні власного капіталу (обидва показники мають від'ємні значення). Тому й рівень коефіцієнта фінансового ризику в останні роки стрімко зростає.

На рис. 1 представлено динаміку коефіцієнта фінансового ризику аналізованих підприємств. Як показує аналіз, на обох досліджуваних підприємствах протягом останніх років відбувається зростання показника фінансового ризику. Однак, якщо на ПАТ «Одескабель» відмічається тенденція до незначного рівномірного його зростання, то на ПрАТ «Одеський машинобудівний завод» зростання показника має прискорену тенденцію. І у 2021 році сума запозичених коштів перевищує власні кошти підприємства більш ніж у 9 разів, що є загрозою втрати самостійності і суттєво підвищує ймовірність ризику його банкрутства.

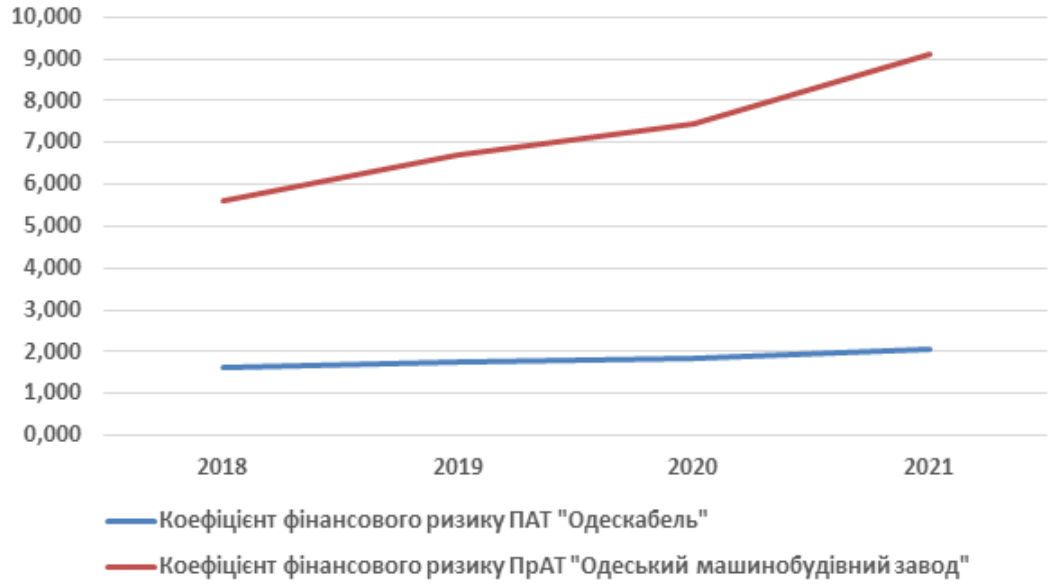

Рис. 1. Динаміка коефіцієнта фінансового ризику підприємств

Джерело: побудовано автором за даними табл. 1

Отже, керівництву підприємства ПрАТ «Одеський машинобудівний завод» слід вжити невідкладних заходів для покращення ситуації насамперед шляхом підвищення конкурентоспроможності продукції, оновлення її номенклатури, пошуку інших видів діяльності, що призведе до зменшення збитків і забезпечить перехід до прибуткової діяльності.

Серед методів оцінювання ризиків банкрутства найбільшої популярності в економістів набули методи моделювання. Перше фундаментальне дослідження у цій сфері було зроблено американським ученим Е. Альтманом і стало відправною точкою численних подальших

розробок.

Моделі Е. Альтмана побудовані на основі використання множинного дискримінантного аналізу (Multiple discriminant analysis – MDA). Перша модель була запропонована автором у 1968 році [4]. Е. Альтман дослідив 22 різних фінансових коефіцієнти, на основі яких було здійснено покроковий аналіз 66 компаній (33 з яких успішно функціонували і 33 зазнали банкрутства у період між 1946 р. і 1965 р.), що дозволило оцінити ваги окремих розрахункових показників. Е. Альтман розробив декілька моделей, які автор назвав «індекс Z». Одна з них призначена для компаній, акції яких не продаються біржі [5]. Модель має такий вигляд:

$$Z = 0{,}717\ X_1 + 0{,}847\ X_2 + 3{,}107\ X_3 + 0{,}42\ X_4 + 0{,}995\ X_5, \qquad (1)$$

де X_1 – частка оборотних коштів (чистого оборотного капіталу) в активах;

X_2 – рентабельність активів, розрахована як відношення нерозподіленого (накопиченого прибутку) до суми активів;

X_3 – поточна рентабельність активів, розрахована на основі балансового прибутку (прибутку до оподаткування);

X_4 – співвідношення власного і позикового капіталу;

X_5 – оборотність активів (співвідношення виручки від реалізації до суми всіх активів).

У моделі (1) перший фактор являє собою частку покриття активів власним оборотним капіталом і характеризує платоспроможність підприємства; другий і четвертий – відображають структуру капіталу; третій – рентабельність активів, обчислену виходячи з балансового прибутку підприємства; п'ятий – оборот капіталу.

Віднесення підприємства до певного класу надійності здійснюється на підставі таких значень індексу Z: якщо Z = 1,23 і менше – «Червона» зона, тобто існує ймовірність банкрутства підприємства; від 1,23 до 2,9 – «Сіра» зона, прикордонний стан, імовірність банкрутства невисока, але не виключається; 2,9 і більше – «Зелена» зона, низька ймовірність банкрутства.

Далі автор удосконалював та поширював моделі для різних видів діяльності, а на початку 2000-х років розробив дискримінантну скорингову модель, яка може застосовуватися у країнах, де ринки лише розвиваються (Emerging Market Scoring, EM Z-score) [6]. До таких країн належить і Україна. Модель має вигляд:

$$EM\ Z = 6{,}56\ X_1 + 3{,}26\ X_2 + 6{,}72\ X_3 + 1{,}05\ X_4 + 3{,}25, \qquad (2)$$

де X_1 – оборотний капітал / активи;

X_2 – нерозподілений прибуток / активи;

X_3 – прибуток до оподаткування / активи;

X_4 – власний капітал/ зобов'язання.

Якщо EM Z>2,6 – підприємство вважається фінансово стійким і ймовірність банкрутства незначна; 1,1<EM Z<2,6 – ситуація не визначена; EM Z<1,1 – ситуація критична, з високим рівнем імовірності підприємство збанкрутує найближчим часом.

Для української економіки пропонують моделі й вітчизняні фахівці, зокрема В. Вітлінський [7], А. Матвійчук [8], О. Терещенко [9]. В. Міщенко та І. Домніна розробили модель, яка враховує зовнішні ризики діяльності підприємств [10]. Системний підхід до випереджального аналізу факторів ризику розвитку підприємства пропонує Н. Шандова [11].

Найбільш поширеною серед національних моделей є модель О. Терещенка, яка має вигляд:

$$Z=1{,}5X_1+ 0{,}08X_2 + 10X_3 + 5X_4 + 0{,}3X_5 + 0{,}1X_6, \qquad (3)$$

де X_1 – Cash Flow / зобов'язання;

X_2 – валюта балансу/ зобов'язання;

X_3 – чистий прибуток/ баланс;

X_4 – чистий прибуток/ виручка;

X_5 – виробничі запаси/ виручка;

X_6 – виручка/основний капітал.

Якщо Z>2 – підприємство вважається фінансово стійким і йому не загрожує банкрутство; 1<Z<2 – фінансова рівновага порушена, але за умови переходу підприємства на антикризове управління банкрутство йому не загрожує; 0<Z<1 – підприємству загрожує банкрутство, якщо воно не здійснить санаційні заходи; Z<0 – підприємство є напівбанкрутом.

Проведемо оцінку ризику банкрутства аналізованих підприємств на основі розглянутих моделей (табл. 2). Для усунення випадкових особливостей окремих років, які могли вплинути на результати діяльності підприємств, побудуємо й проаналізуємо моделі в динаміці.

Таблиця 2

Результати розрахунку моделей банкрутства для підприємств м. Одеси

Модель банкрутства	ПАТ «Одескабель»				ПрАТ «Одеський машинобудівний завод»			
	2018	2019	2020	2021	2018	2019	2020	2021
Е. Альтмана (5-ти факторна)	2,503	2,306	2,190	2,145	-0,280	-0,913	-1,100	-1,494
Е. Альтмана (для ринків, що розвиваються)	8,709	8,172	7,984	7,863	3,051	1,781	0,878	0,023
О. Терещенка	1,349	0,737	0,701	0,789	-1,971	-4,602	-4,186	-6,236

Джерело: розраховано автором за даними фінансової звітності підприємств [3]

Порівняння результатів розрахунку моделей банкрутства (табл. 2) з критичними значеннями показало, що згідно з «5-ти факторною» моделлю Е. Альтмана ПАТ «Одескабель» протягом усього аналізованого періоду знаходилося у «Сірій» зоні, тобто ймовірність банкрутства була невисокою, але не виключалася. А ПрАТ «Одеський машинобудівний завод» протягом усіх років знаходилося у «Червоній» зоні, тобто у підприємства існує висока ймовірність банкрутства, причому динаміка погіршується.

Згідно з моделлю Е. Альтмана «для ринків, що розвиваються», ПАТ «Одескабель» протягом аналізованого періоду можна було визнати фінансово стійким і ймовірність банкрутства була незначною. ПрАТ «Одеський машинобудівний завод» у 2018 році можна було визнати фінансово стійким, у 2019 році – ситуація була невизначеною, а у 2020-2021 роках підприємство знаходилося у критичній ситуації з високим рівнем імовірності банкрутства.

Зовсім інші результати показала модель О. Терещенка. Так, у ПАТ «Одескабель» у 2018 році фінансова рівновага була порушеною, але за умови переходу підприємства на антикризове управління банкрутство йому не загрожувало, але починаючи з 2019 року підприємству постійно загрожує банкрутство, якщо воно не здійснить санаційні заходи. Щодо ПрАТ «Одеський машинобудівний завод», то ця модель, як і моделі Е. Альтмана, показала, що протягом аналізованого періоду підприємство є напівбанкрутом, причому ситуація щороку погіршується. Основною причиною, як показав аналіз, є постійна збитковість діяльності підприємства. Тому менеджменту підприємства та службі маркетингу необхідно вжити заходів щодо розширення ринків збуту продукції та випуску її сучасної номенклатури, затребуваної на ринку.

Висновки. Результати проведеного дослідження дозволили зробити наступні висновки. Для здійснення аналізу підприємницьких ризиків та ефективного управління ними доцільно використовувати систему показників на основі фінансової звітності, застосовувати різні методи та методики, враховуючи специфіку підприємства, його розміри, сферу діяльності та ін.

Достовірність аналізу може значно підвищитися у разі, коли здійснюється співставлення розрахованих показників певного підприємства з показниками аналогічних підприємств, що знаходяться на стадії сталого розвитку, або збанкрутували, чи маючи всі шанси стати банкрутом все ж змогли подолати проблеми.

Для здійснення ґрунтовної оцінки фінансового стану та ймовірності банкрутства підприємства необхідно робити розрахунки в динаміці років, у тому числі й моделей банкрутства, тоді можна прослідкувати тенденції, що сформувалися, і розробити необхідні управлінські рішення.

Список літератури

1. Волошина-Сідей В. В. Аналіз оцінки ризиків як інструмент сталого розвитку підприємництва в умовах глобальних викликів та коронакризи. *Приазовський економічний вісник*. 2021. Випуск 2 (25). С. 72-76.
2. Орлова О. М. Ризики промислових підприємств в умовах пандемії COVID-19. *Бізнес Інформ*. 2021. №2. С. 131-137.
3. Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України: веб-сайт. URL: https://smida.gov.ua (дата звернення: 14.07.2022).
4. Altman E. I. Financial Ratios, Discriminant Analysis and Prediction of Corporate Bankruptcy. The Journal of Finance. 1968. № 4. URL: http://www.defaultrisk.com/_pdf6j4/Financial_Ratios_Discriminant_Anlss_n_Prdctn_o_Crprt_Bnkrptc.pdf (дата звернення: 12.07.2022).
5. Altman E. I. Further Empirical Investigation of the Bankruptcy Cost Question. The Journal of Finance. September 1984. Pp. 1067-1089.
6. Altman E. I. Managing credit risk: a challenge for the new millennium. Economic Notes. 2003. Vol. 31, Issue 2 (December). URL: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/1468-0300.00084 (дата звернення: 12.07.2022).
7. Вітлінський В. В., Великоіваненко Г. І. Ризикологія в економіці та підприємництві: монографія К. : КНЕУ, 2004. 480 с.
8. Матвійчук А. В. Нечіткі, нейромережеві та дискримінантні моделі діагностування можливості банкрутства підприємств. *Нейронечіткі технології моделювання в економіці*. 2013. № 2. С. 71–118.
9. Терещенко О. О. Антикризове фінансове управління на підприємстві: монографія. К.: КНЕУ, 2004. 268 с.
10. Міщенко В., Домніна І., Коробков Д. Методичний підхід до прогнозування банкрутства підприємства з урахуванням зовнішніх факторів. *Science, trends and perspectives. Abstracts of XVII international scientific and practical conference*. Tokyo, Japan 2020. Pp. 56-61. URL: http://isg-konf.com (дата звернення: 12.07.2022).
11. Шандова Н. Н. Випереджальний аналіз факторів ризику розвитку промислових підприємств. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2018. № 1. С. 317-326.

References

1. Voloshyna-Sidej V. V. (2021). Analiz otsinky ryzykiv iak instrument staloho rozvytku pidpryiemnytstva v umovakh hlobal'nykh vyklykiv ta koronakryzy. Pryazovs'kyj ekonomichnyj visnyk, 2 (25), 72-76 [In Ukrainian].
2. Orlova O. M. (2021). Ryzyky promyslovykh pidpryiemstv v umovakh pandemii COVID-19. Biznes Inform, 2, 131-137 [In Ukrainian].
3. Ahentstvo z rozvytku infrastruktury fondovoho rynku Ukrainy: veb-sajt. Retrieved from https://smida.gov.ua (accessed July 14, 2022).
4. Altman E. I. (1968). Financial Ratios, Discriminant Analysis and Prediction of Corporate Bankruptcy. The Journal of Finance, 4. URL: http://www.defaultrisk.com/_pdf6j4/Financial_Ratios_Discriminant_Anlss_n_Prdctn_o_Crprt_Bnkrptc.pdf (accessed July 12, 2022).
5. Altman E. I. (1984). Further Empirical Investigation of the Bankruptcy Cost Question. The Journal of Finance, September, 1067-1089.
6. Altman E. I. (2003). Managing credit risk: a challenge for the new millennium. Economic Notes, 31, 2. URL: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/1468-0300.00084 (accessed July 12, 2022).
7. Vitlinsjkyj V.V., Velikoivanenko G. I. (2004). Ryzykologhija v ekonomici ta pidpryjemnyctvi: monohrafiia. Kyiv: KNEU [In Ukrainian].
8. Matviichuk A.V. (2013). Nechitki, nejromerezhevi ta dyskryminantni modeli diahnostuvannia mozhlyvosti bankrutstva pidpryiemstv. Nejronechitki tekhnolohii modeliuvannia v ekonomitsi, 2, 71-118 [In Ukrainian].
9. Tereshchenko O. O. (2004). Antykryzove finansove upravlinnia na pidpryiemstvi: monohrafiia. K.: KNEU [In Ukrainian].
10. Mishchenko V., Domnina I., Korobkov D. (2020). Metodychnyi pidkhid do prohnozuvannia bankrutstva pidpryiemstva z urakhuvanniam zovnishnikh faktoriv. Science, trends and perspectives. Abstracts of XVII international scientific and practical conference. Tokyo, Japan, 56-61. URL: http://isg-konf.com [In Ukrainian] (accessed July 12, 2022).

11. Shandova N. N. (2018). Vyperedzhal'nyj analiz faktoriv ryzyku rozvytku promyslovykh pidpryiemstv. Marketynh i menedzhment innovatsij, 1, 317-326. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.08.2022
Прийнята до публікації 15.08.2022

УДК 3657.62 DOI:10.32680/2409-9260-2022-8-297-40-47

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Чернишова Л. В., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічного аналізу, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: liylek196322@gmail.com
ORCID: 000-0003-3213-6589

Анотація. *Метою статті є дослідження особливостей формування поелементної системи економічного аналізу діяльності суб'єктів господарювання через призму її завдань, функцій та принципів і розробці загальної його моделі. Дослідження проведено з використанням порівняльного аналізу методів, функцій та принципів економічного аналізу. У статті надано характеристику основним видам сучасного економічного аналізу, а саме: оперативного аналізу, інвестиційного аналізу, інноваційного аналізу, діагностичного аналізу, стратегічного аналізу, маркетингового аналізу та функціонально-вартісного. Доведено, що як будь-яка система наукового пізнання, економічний аналіз повинен містити у собі об'єкт, предмет, функції, методи та певні підсистеми, що у своєму підсумку дозволяють виявити резерви підвищення ефективності ведення бізнесу суб'єктами господарювання. Практична значимість даної роботи полягає у запропоновані системі економічного аналізу суб'єктів господарювання.*
Ключевые слова: *економічний аналіз, суб'єкти господарювання, підсистема економічного аналізу, методи, принципи, функції.*

ECONOMIC ANALYSIS OF BUSINESS ENTITIES: DEVELOPMENT PROSPECTS

Chernyshova Lyudmila, PhD in Economics, associate professor, associate professor of the Department of Economic Analysis, Odessa National University of Economics, Odesa, Ukraine
e-mail: liylek196322@gmail.com
ORCID: 000-0003-3213-6589

Abstract. *The purpose of the article is to study the specifics of the formation of the elemental system of economic analysis of business entities through the prism of its tasks, functions and principles and to develop its general model. The research was conducted using a comparative analysis of methods, functions and principles of economic analysis. The article describes the main types of modern economic analysis, namely: operational analysis, investment analysis, innovation analysis, diagnostic analysis, strategic analysis, marketing analysis, and functional-cost analysis. It has been proven that, like any system of scientific knowledge, economic analysis must contain an object, subject, functions, methods and certain subsystems, which ultimately allow identifying reserves for improving the efficiency of business operations by economic entities. The article proposes a system of economic analysis of business entities, which includes the following elements: subject, object, functions, methodical support, management parameters and strategic and systemic results.*
It is proven that the methods of economic analysis should be considered from the standpoint of the phases of the production and reproduction process of the enterprise, namely: determination of need, generation of ideas, evaluation of ideas (potential solutions) and results.
Because of further research, it is recommended that in order to analyze the economic activity of enterprises and make effective decisions, such promising methods of economic analysis as: situational analysis, strategic analysis, ABC analysis, GAP analysis and institutional analysis need to be developed.
Keywords: *ieconomic analysis, economic entities, subsystem of economic analysis, methods, principles, functions.*

JEL Classification: M400, M410.

Постановка проблеми. Економічний аналіз на сьогодні виступає основним інструментом створення такого ресурсу як інформація, що є невід'ємним елементом у діяльності суб'єктів господарювання.

За допомогою економічної інформації досліджується стан діяльності суб'єктів господарювання, визначаються резерви щодо виробництва, надається оцінка стану аналізованого об'єкту. Інформація є базою для прийняття обґрунтованих управлінських, допомагає визначити напрямки підвищення ефективності діяльності та дозволяє спрогнозувати розвиток у майбутньому.

Слід зауважити, що сучасний стан економічного аналізу характеризує його як досить

розроблену в теоретичному і методологічному плані науку. Методики аналізу, створені в попередні періоди, адаптуються до нових умов господарювання [1, с. 56]. Проте, аналітична наука постійно перебуває в стані розвитку, що визначається об'єктивними чинниками, пов'язаними зі значними змістовними й структурними змінами в економіці, особливо це відчувається в умовах цифровізації та воєнного стану в Україні. Тому, на сьогодні актуалізується питання щодо подальших напрацювань методологічного підґрунтя проведення економічного аналізу в умовах обмеженості та зменшення продуктивності ресурсів, дефіциту джерел фінансування, циклічних фінансових криз, цифровізації виробничих процесів, скорочення зайнятості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед наукових публікацій присвячених економічному аналізу можна виокремити ті, які вже стали класичними, а саме таких авторів як М. . Болюх та інших [2], В. Серединської [3], Н. Тарасенко Н.В. [4], Є. Мних [5] та багатьох інших.

Сучасні напрями досліджень теорії та методології економічного аналізу зосереджені на його удосконаленні за окремими видами економічної діяльності. Так у наукових працях С. Самайчук [1], І. Павлік [6], С. Страпчук [7], досліджено методичні засади удосконалення економічного аналізу діяльності, засади сталого економічного розвитку та сформовано модель організації економічного аналізу в обліково-аналітичній системі суб'єкта господарювання аграрного сектору господарювання.

Такі науковці як Я. Ізмайлов [8], М. Шестерняк [9], О. Бобловський [10], Ю. Орловська [11], наголошують на визначальній ролі економічного аналізу у забезпеченні ефективності діяльності суб'єктів господарювання.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Подальшого дослідження потребує питання пошуку ефективних рішень щодо відновлення та стабілізації діяльності суб'єктів господарювання. З цією метою за необідні зміни як на державному рівні, так і на рівні кожного окремого суб'єкта економічної діяльності. Першочерговим завданням на державному рівні є необхідність підтримки кожного бізнесу та коригування законодавчо-нормативної бази, а на рівні суб'єкту господарювання – проведення ретельного економічного аналізу та визначення основних чинники, які будуть сприяти відновленню нормального їх функціонування.

Мета дослідження. Мета дослідження полягає у дослідженні особливостей формування по елементної системи економічного аналізу діяльності суб'єктів господарювання через призму її завдань, функцій та принципів та розробці загальної його моделі.

Основний матеріал. Сучасний економічний аналіз виступає вагомим інструментом у формуванні та оптимізації політики суб'єктів господарювання, зокрема в податковій, маркетинговій, інвестиційній, обліковій, кредитній сферах діяльності. Практичний досвід доводить, що можливості економічного аналізу не використовуються повною мірою для вирішення проблем у представлених сферах.

До основних видів сучасного економічного аналізу слід віднести:

Оперативний аналіз. Оперативний аналіз є системою щоденного спостереження та оцінювання відхилень фактичного стану досліджуваного об'єкта від регламентованих показників, визначення причин та можливих наслідків таких відхилень, розроблення механізмів швидкого втручання в господарські процеси для реалізації ефективної діяльності підприємства, набуває особливого значення в умовах нестабільної виробничої, фінансової та комерційної діяльності суб'єктів господарювання. Перевагою оперативного аналізу є його дієвість, тобто можливість управлінського апарату своєчасно втрутитись у господарські процеси та правильно спрямувати їх [9, с. 160].

Інвестиційний аналіз. Практика свідчить про те, що за попередні роки збільшилась кількість суб'єктів господарювання, які в результаті ефективного управління своєю діяльністю почали володіти значним капіталом для інвестування. Особливої актуальності набувають методи аналізу та оцінки ефективності інвестиційних проєктів. Як наслідок, перспективним напрямом економічного аналізу стає інвестиційний аналіз. Реалії вітчизняної економіки потребують розроблення власних комплексних методик інвестиційного аналізу та впровадження й адаптації зарубіжного досвіду в цій галузі [9, с. 160].

Як зазначено у науковій статті [12, с. 42-43], на даний момент інвестиційна діяльність, особливо забезпечення інвестиціями інноваційних процесів розвитку підприємств, є майже неактивною у більшості галузей економіки, а всі можливі інвестиції спрямовані на розвиток оборонної промисловості. У цьому контексті зростає роль інвестиційного економічного аналізу. Так, наприклад, аналіз підприємств, що відповідають за забезпечення паливом та

виробництва військового/оборонного призначення, для виявлення найбільш пошкоджених (табл. 1).

Таблиця 1

ТОП-20 пошкоджених промислових об'єктів України під час війни, 2022 рік

№	Об'єкт	Розташування	Промисловість	Активи, $ млн
1	ММК Ілліча	Маріуполь	Металургія	1 893
2	Азовсталь	Маріуполь	Металургія	1 444
3	Українські енергетичні машини	Харків	Важка промисловість	417
4	Антонов	Київ	Будівництво літаків	385
5	Кременчуцький НПЗ	Кременчук	Нафтопереробний завод	374
6	Кременчуцький НПЗ	Авдіївка	Кокс	343
7	Одеський НПЗ	Одеса	Нафтопереробний завод	171
8	Coca Cola Beverages	Велика Димерка (Київська обл.)	Напої	150
9	Зоря Машпроект	Миколаїв	Важка промисловість	137
10	Лінік	Лисичанськ (Луганська обл.)	Нафтопереробний завод	116
11	Монделіс Україна	Тростянець (Сумська обл.)	Харчова промисловість	104
12	Завод ім. Малишева	Харків	Оборонна промисловість	101
13	Ветропак Гостомельський склозавод	Гостомель (Київська обл.)	Скло	92
14	Рубіджанський картонний завод	Рубіжне (Луганська обл.)	Папір	82
15	Сумихімпром	Суми	Хімічна промисловість	73
16	Житомирський бронетанковий завод	Житомир	Оборонна промисловість	72
17	Харківський тракторний завод	Харків	Транспортні засоби	51
18	Попаснянський авторемонтний завод	Попасна (Луганська обл.)	Транспортні засоби	40
19	Обіо	Житомир	Ізоляція	28
20	Кондитерська фабрика «Харків'янка»	Харків	Харчова промисловість	22

Джерело: складено [12, с. 42]

Інноваційний аналіз. Облік інновацій, розкриття інформації про них у фінансовій звітності, оцінювання результатів інноваційної діяльності суб'єктів господарювання, обґрунтування системи показників інноваційної діяльності, розробка комплексних методик її аналізу вимагають нових концептуальних підходів та розвитку ще одного напряму економічного аналізу, а саме інноваційного аналізу [9, с. 160].

Діагностичний аналіз. Однією з найбільш актуальних проблем є проблема неплатоспроможності, банкрутства боржника, не спроможного виконувати свої

зобов'язання та погасити кредит. Виникає потреба виявлення факторів та причин фінансової неспроможності суб'єкта господарювання, об'єктивної ідентифікації ознак банкрутства за допомогою діагностичного аналізу. Саме діагностичний аналіз спрямований на обґрунтування ефективних заходів щодо фінансового оздоровлення підприємства. Але, на сьогодні, виникає питання щодо удосконаленні методики діагностичного аналізу щодо уточнень системи показників, методів та процедур аналізу.

Стратегічний аналіз. Частина стратегічного управління підприємством, що дає змогу досліджувати як зовнішнє, так і внутрішнє середовище його діяльності, сформувати цілі суб'єкту господарювання, які спрямовані на розробку певної стратегії та вирішення довгострокових проблем. Даний вид економічного аналізу здійснюється за стандартами управління, а саме: управління виконанням завдань виробництва і постачання; управління якістю продукції, робіт, послуг; управління ресурсами; управління розвитком підприємства; соціальний розвиток колективу; управління охороною навколишнього середовища.

Маркетинговий аналіз. Частина економічного аналізу, яка ґрунтується на вивченні ринків збуту, попиту на продукцію, формування цінової політики.

Функціонально-вартісний аналіз. Найбільш ефективний вид економічного аналізу, що дає змогу виявити резерви економії витрат матеріальних, трудових і фінансових ресурсів на виробництво продукції.

В сучасних економічних умовах актуальним є розширення сфери застосування функціонально-вартісного аналізу. Перспективи подальшого розвитку функціональновартісного аналізу полягають у тому, щоб впровадити у його методику економіко-математичні методи та комп'ютерні технології оброблення інформації. Так, Орловська Ю. В. відзначає, що методи елементарної математики використовують в традиційних економічних розрахунках: потреб підприємства в матеріальних ресурсах, при складанні балансу (матеріальних ресурсів, готової продукції), при перевірці обґрунтованості планів тощо; методи вищої математики (диференційне та інтегральне обчислення, теорія ймовірності, методи аналітичної геометрії) – прикладом, для факторного аналізу впливу чинників на результативний показник [11, с. 90].

Як будь-яка система наукового пізнання, економічний аналіз повинен містити у собі об'єкт, предмет, функції, методи та певні підсистеми, що у своєму підсумку дозволяють виявити резерви підвищення ефективності ведення бізнесу суб'єктами господарювання (рис. 1).

Таким чином, можна погодитися із науковою думкою С. І. Самайчук [13, с. 58], що економічний аналіз – це комплексне глибоке вивчення роботи підприємств, їх підрозділів та інших господарських формувань для об'єктивної оцінки їх результатів і виявлення можливостей подальшого підвищення ефективності господарювання.

Також автор відзначає, що для визначення ефективної організації та методики економічного аналізу ефективності діяльності підприємств доцільно визначити ознаки дієвості результатів аналітичної роботи, які сформовані за такими параметрами [13, с. 58]:

Внутрішні аналітики (керівник, керівники підрозділів, бухгалтер, економіст, фінансист, плановик, маркетолог). Переваги їх роботи: бажання збільшити прибутковість діяльності, залучити інвестований капітал, формування перспектив розвитку виробничої та соціальної інфраструктури, економічний розвиток, збільшення рівня споживчих витрат; достовірність та дієвість результатів дослідження. Недоліки у їх роботі: недостатній рівень кваліфікації аналітиків, низький рівень оплати праці, недієвість або відсутність мотиваційних факторів, недостовірність або недостатність зовнішніх джерел інформації.

Зовнішні аналітики (спеціалісти банківських, фінансових установ, страхових компаній, партнери по бізнесу, конкуренти, аудитори акціонери, пайовики, представники органів влади, інвестори. Позитивні сторони їх роботи: бажання вкласти капітал, вдосконалення партнерських відносин, реалізація інвестиційних проєктів, реалізація інтеграційних зв'язків, підвищення рівня ділової активності. До недоліків у їх роботі слід віднести: недостовірність інформації, недостатній рівень кваліфікації персоналу, відсутність комплексності, системності дослідження.

При цьому слід відзначити, що діяльність як зовнішніх, так і внутрішніх аналітиків пов'язана з методами економічного аналізу, які вони використовують.

Рис. 1 Система економічного аналізу суб'єктів господарювання

Джерело: складено авторкою за матеріалами [6, с. 111; 8, с. 169]

Так, Єлець О.П. виокремлює наступні методи економічного аналізу: системний і комплексний підхід до аналізу економічних явищ і процесів; використання в аналізі системи показників; виявлення взаємозв'язку і взаємозалежності між показниками і факторами, що визначають їх рівень; вивчення економічних явищ у динаміці з врахуванням дії економічних

законів; деталізація загальних показників на складові; узагальнення результатів аналізу [14, с. 55]. Проте, на наш погляд, за доцільне є конкретизація самих методів, які характеризують особливості їх застосування.

З нашої точки зору методи економічного аналізу слід розглядати з позиції фаз виробничо-відтворювального процесу підприємства (рис. 2).

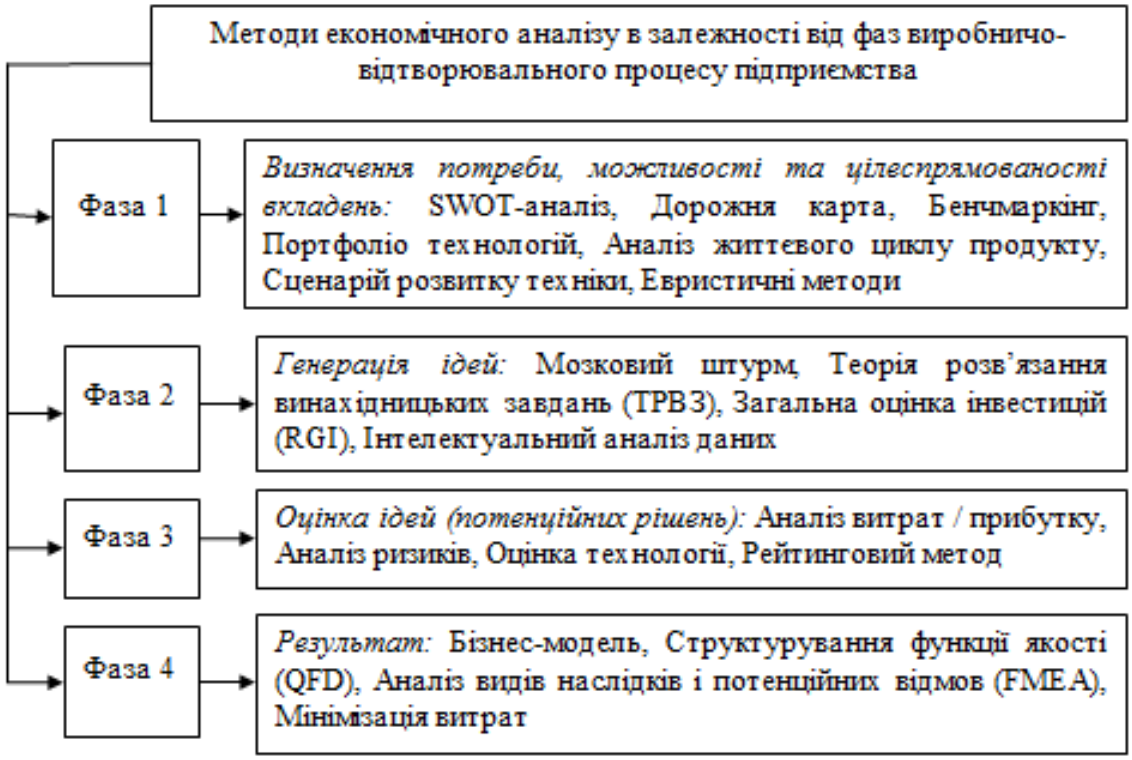

Рис. 2 Рекомендоване застосування методів економічного аналізу підприємства залежно від фаз виробничо-відтворювального процесу

Джерело: складено авторкою за матеріалами [8, с. 172-173; 11; 14]

Висновки. В сучасних умовах основним завданням керівників є забезпечення ефективної роботи підприємства. Але воєнний стан, зумовив переорієнтацію економіки країни на воєнні потреби, в першу чергу, обороноздатності країни. Це суттєво загальмувало економічне зростання країни і, як наслідок, відчувається скорочення виробничої діяльності в більшості галузей економіки. Через захоплення значної території та знищення або пошкодження інфраструктури діяльність багатьох підприємств зупинена або значно скорочена.

Першочерговою задачею на рівні суб'єктів господарювання є проведення ретельного економічного аналізу та визначення основних чинників, які будуть сприяти відновленню нормального їх функціонування.

Тому, на сьогодні, для аналізу господарської діяльності підприємств та прийняття ефективних рішень потребують розвитку такі перспективні методики економічного аналізу, як: ситуаційний аналіз, стратегічний аналіз, АВС-аналіз, GAP-аналіз та інституційний аналіз.

Список літератури

1. Самайчук С..І. Методичні засади удосконалення економічного аналізу діяльності сільськогосподарських підприємств. Агросвіт. 2019. №7. С. 55-59.
2. Економічний аналіз: Навч. посібник. М. А. Болюх, В. З. Бурчевський, М. І. Горбаток та ін.; За ред. акад. НАНУ, проф. М.Г. Чумаченка. Вид. 2-ге, перероб. і доп. К.: КНЕУ,2003. 556 с.
3. Серединська В.М., Загородна О.М., Федорович Р.В, Економічний аналіз. Навчальний посібник. Тернопіль: Видавництво Астон, 2010. 624 с.

4. Тарасенко Н.В. Економічний аналіз: Навчальний посібник. 4-е видання. Львів, «Новий світ -2000», 2006. 244 с.
5. Мних Є. В. Економічний аналіз: підручник. К. : Знання, 2011. 630 с.
6. Павлік І. Модель організації економічного аналізу в обліково-аналітичній системі суб'єкта господарювання аграрного сектору господарювання. *Економічний аналіз*. 2020. Т. 30. № 1. Ч. 2. С. 108-117. DOI: https://doi.org/10.35774/econa2020.01.02.108.
7. Страпчук І.С. Сталий розвиток сільськогосподарських підприємств: економічний вимір. Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2021. Вип. 3. С. 12-19.| DOI: 10.31521/2313-092X/2021-3(111)
8. Ізмайлов Я. О. Розвиток методології економічного аналізу господарської діяльності підприємств у постіндустріальній економіці. *Проблеми економіки*. 2016. № 3. С. 164-174.
9. Шестерняк М. М. Сучасний економічний аналіз та його основні види. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 20. Ч. 3. С. 158-161.
10. Бобловський О..Ю. Роль економічного аналізу в підвищенні ефективності діяльності підприємств. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/1661/1/6_conference_URSES_DBTU_22-62-64.pdf (дата звернення 15.06.2022).
11. Орловська Ю. В., Мащенко С. О. Трансформація методів економічних досліджень у постіндустріальну епоху. Економічний простір. 2021. № 173. С. 88-92. DOI: https://doi.org/10.32782/2224-6282/173-16.
12. Гречко А. В., Джумакєєва Д. Д., Інвестиційне забезпечення інноваційного розвитку підприємств в Україні в воєнний та поствоєнний період. *«Економічний вісник НТУУ "Київський політехнічний інститут"»*. 2022. № 22. С. 40-46. DOI: 10.20535/2307-5651.22.2022.259798.
13. Самайчук С. І. Методичні засади удосконалення економічного аналізу діяльності сільськогосподарських підприємств. *Агросвіт*. 2019. № 7. С. 55-59.
14. Єлець О.П., Бєлєнцова В.В. Методи економічного аналізу. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. №3. С. 53–60.

References

1.Samaychuk, S.I. (2019). Methodological principles of improving the economic analysis of the activity of agricultural enterprises. Ahrosvit, 7, 55-59. [In Ukrainian].
2. Ekonomichnyy analiz: Navch. Posibnyk (2003). M. A. Bolyukh, V. Z. Burchevs′kyy, M. I. Horbatok ta in.; Za red. akad. NANU, prof. M.H. Chumachenka. Vyd. 2-he, pererob. i dop. K.: KNEU [In Ukrainian].
3. Seredyns′ka, V.M., Zahorodna, O.M., Fedorovych, R.V, (2010) Ekonomichnyy analiz. Navchal′nyy posibnyk. Ternopil′: Vydavnytstvo Aston [In Ukrainian].
4. Tarasenko, N.V. (2006). Ekonomichnyy analiz: Navchal′nyy posibnyk. 4-e vydannya. L′viv, «Novyy svit -2000» [In Ukrainian].
5. Mnykh, Ye. V. (2011). Ekonomichnyy analiz: pidruchnyk. K. : Znannya, [In Ukrainian].
6. Pavlik, I. (2020). Model of the organization of economic analysis in the accounting and analytical system of the economic entity of the agrarian sector of the economy. Ekonomichnyy analiz, 30, 1, 2, 108-117. DOI: https://doi.org/10.35774/econa2020.01.02.108. [In Ukrainian].
7. Strapchuk, I.S. (2021). Sustainable development of agricultural enterprises: economic dimension. Visnyk ahrarnoyi nauky Prychornomor″ya, 3, 12-19.| DOI: 10.31521/2313-092X/2021-3(111) [In Ukrainian].
8. Izmailov, Ya. O. (2016). Development of the methodology of economic analysis of economic activity of enterprises in the post-industrial economy. Problemy ekonomiky, 3, 164-174. [In Ukrainian].
9. Shesternyak, M. M. (2018). Modern economic analysis and its main types. Naukovyy visnyk Uzhhorods′koho natsional′noho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo, 20, 3, 158-161. [In Ukrainian].
10. Boblovsky, O.Yu. The role of economic analysis in improving the efficiency of enterprises. Retried from https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/1661/1/6_conference_URSES_DBTU_22-62-64.pdf. [In Ukrainian].
11.Orlovska, Yu. V., Mashchenko, S. O. (2021). Transformation of economic research methods in the post-industrial era. Ekonomichnyy prostir, 173, 88-92. DOI: https://doi.org/10.32782/2224-6282/173-16. [In Ukrainian].

12. Grechko ,A. V., Dzhumakeeva, D. D. (2022). Investment support for innovative development of enterprises in Ukraine in the war and post-war period. «Ekonomichnyy visnyk NTUU "Kyyivs′kyy politekhnichnyy instytut"», 22, 40-46. [In Ukrainian].

13. Samaichuk, S. I. (2019). Methodological principles of improving the economic analysis of the activity of agricultural enterprises. Ahrosvit, 7, 55-59. [In Ukrainian].

14. Yelets, O.P., Belentsova, V.V. (2016). Methods of economic analysis. Ekonomichnyy visnyk Zaporiz′koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi, 3, 53–60. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.07.2022
Прийнята до публікації 5.08.2022

~ ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ ~

УДК 336.71 **DOI:10.32680/2409-9260-2022-8-297-48-56**

ДІЯЛЬНІСТЬ БАНКІВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Акопян Д. Е., аспірантка, Сумський державний університет, м. Суми, Україна
e-mail: d.akopian@biem.sumdu.edu.ua
ORCID: 0000-0001-8389-7535

Анотація. *В економічній сфері фінансовий сектор є лідером з впровадження та використання інноваційних технологій. Метою дослідження є визначення змін і тенденцій у банківській сфері внаслідок діджиталізації економіки. Використано такі загальнонаукові та спеціальні методи, як узагальнення, системний метод, статистичний аналіз, графічний метод. В результаті проведеного дослідження розглянуто та узагальнено різні теоретичні підходи до тлумачення поняття цифровізації, виокремлено характерні риси даного процесу та запропоновано власне визначення цифровізації у банку. Визначено основні наслідки цифровізації банківського сектору, а також охарактеризовано нових конкурентів банківських установ. Практична значимість отриманих результатів полягає в необхідності врахування банками окреслених тенденцій розвитку фінансової сфери та перспектив співпраці з FinTech-компаніями.*
Ключові слова: *банк, цифровізація банківської діяльності, діджиталізація, цифрова трансформація, FinTech-компанії.*

BANKING ACTIVITY IN THE CONDITIONS OF ECONOMY DIGITALIZATION

Akopian Daryna, PhD student, Sumy State University, Sumy, Ukraine
e-mail: d.akopian@biem.sumdu.edu.ua
ORCID: 0000-0001-8389-7535

Abstract. *The reason for the digitalization of banking is the change in the economic environment of financial institutions caused by the rapid development and introduction of information technologies. The purpose of the study is analysis of the economy digitalization impact on banking. The study dealed with systematic approach, generalization, statistical analysis, graphic method, expert estimates. The essence of digitalization concept, its purpose and ways of implementation are considered. Digitalization in banking is the process of implementing innovative technological solutions in any sphere of banking activity in order to increase the efficiency of banking and maintain a competitive position on the market. This will help banks increase their competitiveness and profitability, as well as expand their customer base. The main prerequisites contributing to the implementation of digitalization in the banking sector are highlighted. The result of the study is the determination of the active digitization consequences for the financial and banking sector, such as an increase in the volume of non-cash transactions using payment cards and their structure by types, a decrease in the number of structural divisions of banks, and an increase in competition in the banking sector due to the appearance of new participants. The best examples in the essay are the new participants of the financial markets - BigTech, neobanks and FinTech - which can act as competitors or partners for banks. The main point is the cooperation between the banks and FinTech startups is mutually beneficial: the examples of such cooperation in Ukraine are discussed in the article. Our investigation shows that the digital transformation of the banking business is an objective necessity for maintaining competitiveness in the era of information technology. The practical significance of the obtained results lies in the need to take into account the outlined trends in the development of the financial sphere by the banks and the prospects for cooperation with FinTech companies.*
Key words: *bank, digitalization of banking activity, digitization, digital transformation, FinTech companies.*

JEL Classification: G200, G210.

Постановка проблеми. Протягом останніх 5 років банківська сфера зазнає значних змін під впливом цифрових технологій. Глобальне розповсюдження інтернету, активне використання смартфонів населенням змінило потреби і вимоги клієнтів: банківські послуги мають бути швидкими, доступними і зрозумілими, можливість отримання їх у цифровому форматі є важливим для сучасних споживачів. Для надання такого рівня сервісу банки активно переходять у цифровий простір, змінюються основні канали дистрибуції.

Банківські інновації відбуваються через цифровізацію бізнес-процесів і стосуються всіх аспектів діяльності банків. Діджиталізація банківського бізнесу дозволяє банкам зберегти конкурентні позиції на ринку та забезпечити додаткові зручності для клієнтів.

В умовах пандемії та максимального обмеження соціальних контактів використання інноваційних програмних продуктів для надання банківських послуг онлайн є особливо актуальним як для банків, так і для їх клієнтів**.**

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних науковців, які досліджували питання цифрової трансформації слід зазначити О. Борисюк, М. Дацюк-Томчук, Н. Ліповська-Маковецька [1], які проаналізували вплив цифрових технологій на різні сегменти фінансового ринку, А.Гулей та С. Гулей [2], які охарактеризували нових суб'єктів фінансового ринку та здійснили порівняльний аналіз їх сильних і слабких сторін, виділили чинники конкурентоспроможності банків. С. Лобозинська, І. Скоромович та У. Владичин [3] розкрили особливості діяльності необанків на фінансовому ринку. Дослідженням процесів цифровізації економіки також займалися закордонні вчені: Дж. Рейс, М. Аморім, Н. Мелао, І.Кохен [4], де Клерк [5] охарактеризували сутність поняття цифровізації, Б.Балкан [6] визначив вплив цифровізації на банки та банківську діяльність, а також трансформацію банківських відділень в процесі діджиталізації. М.Вісконті [7] проаналізував різні типи FinTech-компаній та здійснив їх порівняння з традиційними банківськими установами.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас подальшого дослідження потребує визначення змін у банківській системі та банківських моделях, зокрема в України, що є наслідками активного розвитку цифрової економіки. Відтак, актуальним також є визначення можливості співпраці банків та FinTech-компаній і переваг для обох сторін.

Метою статті є дослідження впливу цифровізації економіки на банківський сектор шляхом визначення наслідків даного процесу, а також аналізу нових учасників фінансового ринку та окреслення можливих шляхів їх взаємодії.

Основний матеріал. Концепція цифрової економіки, заснованої на цифрових і інформаційно-комунікаційних технологіях, вперше була сформульована Н.Негропонте у 1995 році [8]. Саме у період 1990-х років цифрова економіка перейшла на якісно новий етап через глобальне поширення мережі інтернет та мобільного зв'язку.

Цифрова трансформація усіх сфер економічного і суспільного життя отримала назву цифровізації (діджиталізації). Цифровізація передбачає насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможливлює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір [9].

Аналізуючи наведені в таблиці 1 визначення, можна виокремити характерні риси діджиталізації як процесу:

- пов'язана з трансформацією усіх сфер економіки та суспільних відносин;
- трансформація відбувається під впливом інформаційно-комунікаційних технологій через впровадження інноваційних цифрових рішень;
- з технічної точки зору відбувається перехід від аналогових до цифрових даних;
- результатом такої трансформації може бути покращення засобів комунікації, організаційно-структурні зміни, вдосконалення бізнес-процесів і бізнес-моделей, отримання конкурентних переваг.

Таблиця 1

Підходи до трактування поняття цифровізація

Автор	Визначення
Л.Г. Кльоба [10]	Цифровізація в банківській діяльності являє собою сукупність інновацій економічного, інституційного, організаційно-управлінського характеру у будь-якій сфері функціонування банку, що пов'язані з впровадженням цифрових технологій
Де Клерк [5]	Цифровізація визначається як використання цифрових даних і технологій для отримання доходу, покращення бізнесу шляхом трансформації бізнес-процесів та створення середовища для цифрового бізнесу, в якому цифрова інформація є основою.
Р. Андретон, В. Джарвіс, В. Лабхард, Ф. Петроулакіс, І. Рубен [11]	Цифровізація – поширення цифрових технологій, що веде до цифрової економіки, в результаті чого змінюються моделі споживання та виробництва, бізнес-моделі, переваги та відносні ціни, а отже, і всю економіку

Дж. Рейс, М. Аморім, Н. Мелао, І.Кохен [4]	Цифровізація полягає у оцифруванні аналогових даних, що, у свою чергу, може покращити відносини між клієнтом і компанією, що приносять додаткову вартість для всієї економіки та суспільства
О.Борисюк, М. Дацюк-Томчук, Н. Ліповська-Маковецька [1]	У вузькому значенні - перетворення інформації в цифрову форму, яка в більшості випадків веде до зниження витрат, появи нових можливостей, тощо; в широкому сенсі - як тренд ефективного світового розвитку тільки в тому випадку, якщо цифрова трансформація інформації відповідає таким вимогам: вона охоплює виробництво, бізнес, науку, соціальну сферу і звичайне життя громадян; супроводжується лише ефективним використанням її результатів, які доступні користувачам перетвореної інформації і користувачі цифрової інформації мають навички роботи з нею

Джерело: складено автором на основі [1, 4, 5, 10, 11]

На нашу думку, цифровізацію у банківській діяльності можна визначити як процес впровадження інноваційних технологічних рішень у будь-яку сферу банківської діяльності (від back-end-процесів до процесів надання послуг і комунікації з клієнтами), наслідком якого є підвищення ефективності діяльності банку, зниження операційних витрат, покращення клієнтського досвіду тощо.

Можна виокремити наступні передумови, що сприяють цифровізації у банківській сфері:

-збільшення проникнення інтернету;

- збільшення кількості користувачів смартфонів;

- швидкий розвиток інформаційних та комунікаційних технологій;

-зміна потреб і вподобань споживачів;

- пандемія Covid-19.

Цифровізація банківського сектору може відбуватися як створення нових високотехнологічних FinTech-компаній (необанки або банки-челленджери), основою діяльності яких є розробка цифрових продуктів та послуг, так і шляхом цифрової трансформації існуючих банківських установ через впровадження інновацій та зміну існуючої бізнес-моделі банку. В деяких випадках вихід в цифрову площину надання фінансових послуг банки здійснюють не шляхом трансформації, а створенням окремої дочірньої компанії, що спеціалізується на digital-продуктах.

Розглянемо, які зміни відбуваються у банківській діяльності в результаті цифровізації. Так, одним з наслідків діджиталізації банківської діяльності є скорочення кількості фізичних відділень банків. Так, кількість відділень почала скорочуватися після фінансової кризи 2008-2009 років, а перехід до надання цифрових послуг через digital-канали (онлайн-платформи, мобільні додатки) призвів до зменшення кількості клієнтів, що звертаються у відділення. Загальна кількість структурних підрозділів банків в Україні протягом останніх 7 років зменшилась більш ніж у 2 рази (рис.1): з 15 тис. відділень у 2015 році до 6,7 тис. відділень станом на 01 січня 2022 року.

Згідно з останніми дослідженнями прогнозується, що кількість базових банківських послуг, наданих через відділення буде зменшуватися (основна їх кількість буде надаватися через digital-канали), а більш складні комплексні послуги будуть надаватися саме через фізичні відділення банків [6]. Основним каналом дистрибуції таких послуг, як зняття коштів, депозити та платежі будуть здійснюватися через цифрові канали. Інвестиційні послуги, іпотечні кредити та інші комплексні послуги будуть надаватися у структурних підрозділах банків, оскільки вимагають індивідуалізованого підходу і не можуть надаватися на масовій основі. Крім названих продуктів і послуг, консультаційна правова допомога щодо питань банківської сфери може бути надана лише в умовах відділення при особистому спілкуванні.

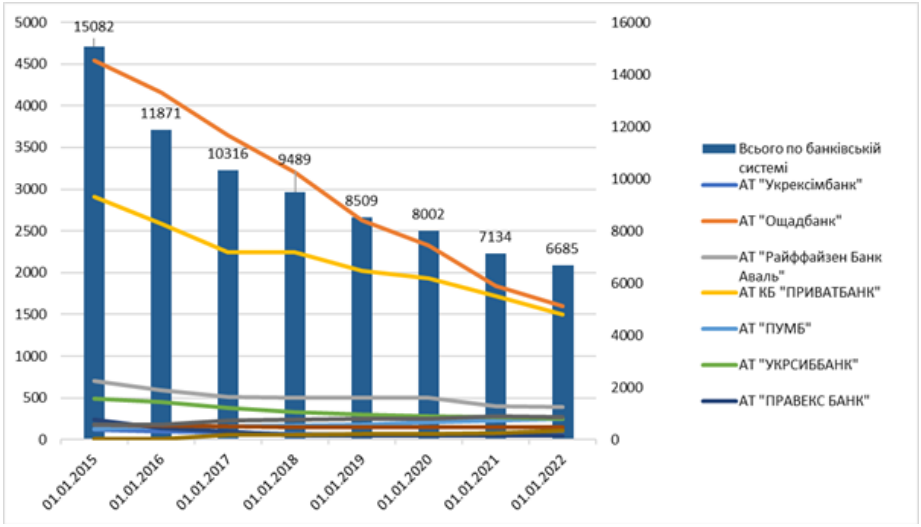

Рис. 1. Кількість структурних підрозділів банків в розрізі банківської системи України у 2015-2022 рр.

Джерело: складено автором за даними [12]

Іншим наслідком цифровізації банківської системи є збільшення обсягу безготівкових операцій з використанням карток (рис.2). Це явище також пов'язано з активним використанням споживачами цифрових каналів (онлайн та мобільний банкінг), впровадженням технологій безконтактної оплати тощо. Так, якщо у 2019 році в Україні було здійснено майже 4,2 млрд. шт. безготівкових операцій з використанням платіжних карток на загальну суму 1798,3 млрд. грн, то у 2021 році – 7,0 млрд. шт. загальною сумою 3099,1 млрд. грн. Тобто сума безготівкових операцій з використанням платіжних карток у 2021 році збільшилась на 72% у порівнянні з 2019 роком. Таке зростання було забезпечено перш за все збільшенням: у 2,1 рази обсягів операцій з оплати товарів і послуг у мережі інтернет, у 1,8 рази обсягів операцій переказів з картки на картку, а також у 1,8 рази обсягів розрахунків з використанням платіжних терміналів.

Якщо розглянути структуру безготівкових платежів з використанням платіжних карток, то за обсягами операцій найбільшу частку станом на 2021 рік переважають перекази з картки на картку – 43,6%, розрахунки з використанням платіжних терміналів – 28,4% та операції з оплати товарів і послуг у мережі інтернет – 23,3%.

Рис. 2. Розподіл безготівкових операцій з використанням платіжних карток в Україні у 2019 і 2021 рр., млрд. грн

Джерело: складено автором на основі [12]

Ще одним наслідком цифровізації є поява на ринку фінансових послуг нових гравців, а саме BigTech, необанків і Fintech-компаній [2]. Вони мають безпосередній вплив на

банківські установи, оскільки можуть виступати прямими їх конкурентами. BigTech є великими компаніями з власними технологічними платформами і екосистемами (Google, Amazon, Microsoft, Alibaba). Основними перевагами таких компаній є велика мережа клієнтів з можливістю збирання та аналізу даних, впізнаваність бренду та використання найсучасніших технологій. Крім того, вони зазвичай мають значні фінансові ресурси, що дозволяє отримати фінансування за нижчою ціною, ніж деякі великі фінансові групи. Усі ці переваги дозволяють швидко досягти масштабу у наданні фінансових послуг у різних країнах.

Фірми BigTech відрізняються як за широтою фінансових послуг, які вони пропонують, так і за характером їх взаємодії з фінансовими установами [13]. У країнах з розвиненою економікою, фінансові послуги, що надають BigTech, як правило, є більш вузькими (наприклад, зосередженими на здійсненні платежів) і доповнюють діяльність існуючих фінансових установ. На ринках, що розвиваються і в країнах з економікою, що розвивається, BigTech-компанії надають ширший спектр фінансових послуг (кредитування, страхування, управління активами тощо). Це, в свою чергу, сприяє фінансовій інклюзії - розширення доступу до фінансових послуг для всіх прошарків суспільства. Крім того, BigTech можуть полегшити доступ до нових ринків, що є особливо важливою перевагою для малих і середніх підприємств, а також надавати певні послуги і сфері технологій (аналіз даних, штучний інтелект), які раніше були недоступні.

Необанки надають банківські та платіжні послуги без традиційної мережі банківських відділень (Monobank в Україні, Atom Bank у Великій Британії, Fidor Bank у Німеччині). Вони є новою моделлю здійснення банківської діяльності, що передбачає активне застосування онлайн-технологій [14]. Доступ до послуг здійснюється через веб-сайти і мобільні додатки, а відсутність фізичних офісів значно знижує витрати банка. Серед переваг необанків слід виділити швидкість здійснення операцій, цілодобовий доступ до банківських послуг, конфіденційність та зручність. Першим необанком, що отримав ліцензію та почав працювати є "Atom Bank", який було відкрито у Великобританії у 2015 році. Банк надає широкий спектр банківських послуг через мобільний додаток.

Необанки можуть як отримувати власну банківську ліцензію, так і працювати через ліцензію традиційного банку[3]. В останньому випадку необанк створюється як окремий цифровий бренд і виступає в ролі операційного підрозділу банку.

FinTech є високотехнологічними компаніями-стартапами, які застосовують інноваційні технології з метою удосконалення та оптимізації надання та отримання фінансових послуг (EasyPay, AtticLab) [2].

В структурі українських FinTech-компаній у 2021 році за сферами діяльності (рис. 3) переважають компанії, що працюють у сфері технологій та інфраструктури (22%), основним продуктом яких є створення готових ІТ-рішень для банків і фінансових установ [15]. Значна кількість компаній у сфері технологій може пояснюватися підвищеним попитом на послуги з цифровізації бізнес-процесів. Частка компаній, що працюють у сфері платіжних сервісів та переказів становить 19% і 14% компаній працюють у сфері споживчого кредитування.

Серед тих технологій, що мають найбільше застосування в банківській сфері слід виділити Blockchain, PayTech, Open banking, Big Data, Banking-as-a-Service та штучний інтелект. Саме з компаніями з цих сфер можлива плідна співпраця існуючих банків.

Кооперація банків і FinTech-компаній можлива через технологію відкритого банкінгу. В Україні ця концепція повноцінно запрацює у 2025 році і передбачає, що банки мають відкрити свої API-інтерфейси для сторонніх компаній, що попередньо акредитовані [16]. Ці сторонні компанії зможуть отримати клієнтські дані для використання у своїх сервісах лише за згодою клієнта. Використовуючи ці дані, компанії зможуть запропонувати нові зручні послуги, виходячи з запитів в потреб клієнта.

Слід зазначити, що FinTech-компанії активно співпрацюють з банками як в Україні, так і в європейському просторі. Так, наприклад компанія 42flows.tech, що була заснована у 2018 році, пропонує технологічні рішення для великого бізнесу в сфері digital banking, open API&Middleware, Prosessing & E-money, Chatbots [17]. На замовлення ПриватБанку було створено бот-комерційну платформу, основною метою якої було збільшення кількості відкритих рахунків малого та середнього бізнесу, збільшення обороту Інтернет-еквайрингу, збільшення прибутку і підвищення лояльності клієнтів. Підприємства малого і середнього бізнесу (кафе, ресторани, салони краси, паркінги) можуть підключатися до платформи Bot Commerce і пропонувати там свої послуги. У бот була інтегрована відкрита платіжна система LiqPay, що в свою чергу дозволяло здійснювати оплату через GooglePay і клієнтам

не потрібно було вводити свою конфіденційну фінансову інформацію (номер банківської картки). За рахунок впровадження такого банківського рішення "Bot Commerce Platform" у партнерстві з Visa, ПриватБанк отримав прибуток понад $20 000 на місяць, а також досяг усіх вищезазначених цілей проекту.

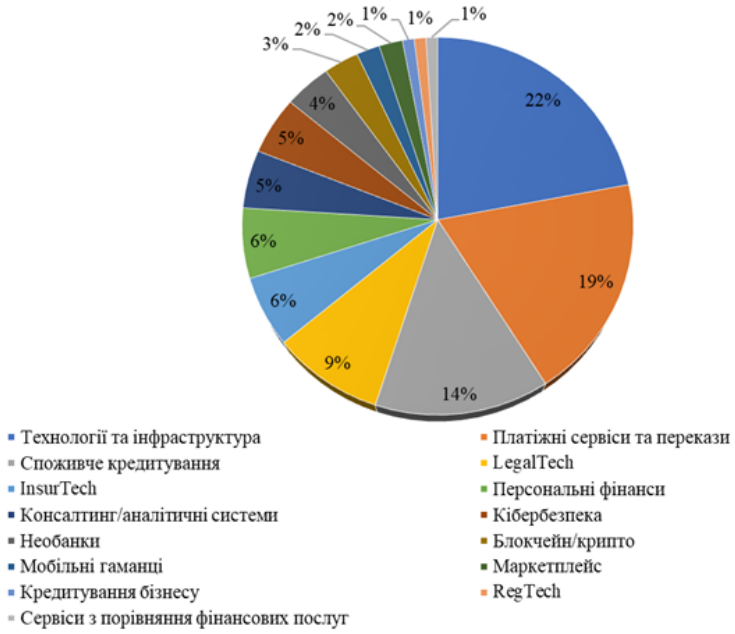

Рис. 3. Розподіл FinTech-компаній за сферами діяльності в Україні у 2021 році

Джерело: [12]

Іншим прикладом є компанія Artellence, яка надає інформацію для прийняття бізнес-рішень з застосуванням технологій AI & ML на основі аналізу BigData з відкритих джерел [18]. Компанія створила продукт BigDataCredit, основною цільовою аудиторією якого є МФО, банки та фінансові організації. Так, у режимі реального часу на основі технології AI здійснюється аналіз інформації потенційного позичальника та виявляє фактори і взаємозв'язки, що дозволяють прийняти обгрунтоване рішення щодо видачі кредиту. За даними компанії, такі дані допомагають знизити рівень неповернення прострочених кредитів і підвищити точність скорингових моделей на 5-10 п.п.

Також цікавим кейсом є співпраця третього за величиною банку Нідерландів ABN AMRO з данською FinTech- компанією. Банк мав на меті впровадження інновацій для надання користувачам зручного способу керування своїми регулярними платежами та підписками [19]. В результаті співпраці була розроблена Grip App, яка дозволяла банку покращити клієнтський сервіс шляхом надання клієнтам можливості переглядати та керувати підписками онлайн. Розроблена платформа відстежує платежі, що повторюються, використовуючи алгоритм для пошуку цих закономірностей (частота, сума, ім'я користувача), аналізує їх і надає користувачу огляд та можливість скасування підписок. Підключення додатку до банківської системи здійснюється через API. В ABN AMRO's Grip можуть зареєструватися і користувачі інших банків, станом на 2021 рік продукт охоплює 17 млн клієнтів (кількість клієнтів банку ABN AMRO – 6,8 млн. клієнтів) [20].

Співпраця між банками та FinTech-компаніями може мати наступні переваги для партнерів [19]:

- разом з наданням доступу до API, банки можуть пропонувати інші фінансові послуги FinTech-компаніям. З іншого боку, FinTech отримує можливість масштабування власного бізнеса;
- співпраця з банками дозволяє FinTech працювати у сфері фінансових послуг з дотриманням усіх законодавчих норм (наприклад, коли необанк працює на основі ліцензії традиційного банку);
- банки отримують прямий доступ до нових технологій, сучасного та інноваційного програмного забезпечення. Для банків підхід, коли на розробці та впровадженні технологічних рішень зосереджені FinTech-спеціалісти, є більш ефективним і продуктивним;

- співпраця банків і FinTech-компаній може сприяти розширенню клієнтської бази кожної зі сторін, а також поліпшенню репутації брендів.

Банківська діяльністю активно змінюється під впливом технологічних інновацій. Можна виокремити такі тренди у сучасному банківництві [21]:

1. Розмиття межі між банками та SuperFinTech

FinTech компанії пропонують інтуїтивно зрозумілі, доступні і швидкі послуги, максимально персоналізовані під клієнта, а регулятивні вимоги до таких компаній є значно нижчими, ніж до традиційних банків. Здатність використовувати інноваційні рішення, аналізувати великі масиви даних та максимально задовольняти потреби споживачів дозволяє FinTech-компаніям масштабувати свій бізнес та перетворюватися у SuperFinTech. Так, SuperFinTech Revolut збільшив клієнтську базу з 0,1 млн. користувачів у 2016 році до 12 млн. у 2020 році, при цьому кількість пропонованих послуг зросла з 2 видів (мультивалютна карта та мобільний додаток) до 17.

2. Банки мають на меті раціоналізувати витрати через скорочення доходів на тлі пандемії COVID-19 і у подальшому зосередитись на інвестуванні в розбудову цифрових послуг.

3. Використання платформи Banking-as-a-Service (BaaS) розглядається як крок до створення довгострокової стійкої цінності. Основними пріоритетами даної стратегії є розробка інноваційних продуктів і залучення нових клієнтів.

4. Впровадження хмарних технологій в сфері банківського бізнесу набирає обертів. Хмарні технології забезпечують банк гнучкою та технологічно ефективною інфраструктурою, здатною обробляти великі масиви даних, і є базою для впровадження таких технологій, як штучний інтелект, роботизована автоматизація процесів, блокчейн та інших.

5. В умовах нової банківської ери Banking 4.X екосистеми даних дозволяють покращити клієнтський досвід через надання гіперперсоналізованих послуг, реалізувати програму розширення доступу до фінансових послуг, а також допомагають виявляти та попереджувати фінансові та нефінансові ризики.

6. Банки-лідери створюють дочірні цифрові банки, оскільки існуюча внутрішньобанківська система зазвичай не є достатньо гнучкої для швидкої діджиталізації. Ці дочірні компанії відкривають для протистояння FinTech-компаніям, використовуючи в своїй діяльності дані клієнтів, досвід управління ризиками і можливості управління материнського банку, додаючи нові функції та послуги, орієнтовані на персоналізацію та мобільність. Прикладами можуть слугувати такі відомі банки, як NatWest (Великобританія), JP Morgan (США), Goldman Sachs (США), BNP Paribas (Франція) и Société Générale (Франція), що створили дочірні компанії, які працюють виключно в цифровому форматі.

7. Кібербезпека виходить на перший план, банки впроваджують багатофакторну та біометричну автентифікацію для попередження несанкціонованого доступу, крадіжки даних та інших видів шахрайства.

Висновки. Отже, банківська діяльністю знаходить в процесі трансформації, змінюючись і адаптуючись до сучасних умов. Основними каталізаторами таких змін є: поява нових конкурентів на ринку – FinTech-компаній, зміна потреб споживачів, а також глобалізація фінансових ринків.

Цифровізація банківської діяльності має такі наслідки, як збільшення кількості та обсягів безготівкових операцій з використанням платіжних карт, зменшення кількості структурних підрозділів банків (і як наслідок скорочення працівників), поглиблення співпраці з FinTech-компаніями, покращення клієнтського досвіду за рахунок використання новітніх технологій. В таких умовах основною задачею відділень стає надання індивідуальних, нестандартизованих послуг, коли кожний окремий випадок має бути розглянутий окремо. Базові ж послуги, такі як депозити, споживчі кредити, здійснення операцій по карті в більшості випадків надаються через цифрові канали зв'язку.

Сучасна банківська послуга – інноваційна, безпечна, доступна та зручна для клієнта, максимально персоналізована відповідно до його потреб, і надається переважно через digital-канали. Для банку такий підхід до надання послуг дозволяє скоротити операційні витрати, збільшити клієнтську базу, отримати додаткові конкурентні переваги та збільшити прибутковість бізнесу.

Список літератури

1. Борисюк О., Дацюк-Томчук М., Ліповська-Маковецька Н. Імперативи розвитку фінансового ринку України в умовах цифровізації. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2020. №2. С. 168-176. DOI: https://doi.org/10.29038/2411-4014-2020-02-168-176
2. Гулей А. І., Гулей С. А. Цифрова трансформація вітчизняного банківського середовища в умовах розвитку фінтех-екосистеми. *Український журнал прикладної економіки*. 2019. Т. 4. № 1. С. 6–15.
3. Лобозинська С.М., Скоморович І.Г., Владичин У.В. Діяльність необанків на ринку фінансових послуг в Україні та світі. *Фінансовий простір*. 2021. Випуск 3(43). С. 7-21. DOI: https://doi.org/10.18371/fp.3(43).2021.071821 (дата звернення: 24.05.2022).
4. Reis J., Amorim M., Melao N., Cohen Y. Digitalization: A Literature Review and Research Agenda. The Next Generation of Production and Service Systems: Proceedings on 25th International Joint Conference on Industrial Engineering and Operations Management – IJCIEOM. 2020. P. 443-456. DOI: 10.1007/978-3-030-43616-2_47 (дата звернення: 22.07.2022)
5. De Clerck J.-P. Digitization, digitalization and digital transformation: the differences. URL: https://cutt.ly/VL49Dz9 (дата звернення: 22.07.2022)
6. Balkan B. Impacts of Digitalization on Banks and Banking. *The Impact of Artificial Intelligence on Governance, Economics and Finance*. 2021. V.1. P. 33-50. DOI: 10.1007/978-981-33-6811-8_3
7. Visconti R.M. FinTechs versus Traditional Banks: Business Model Scalability and Market Valuation. URL: https://www.researchgate.net/publication/342657365_FinTechs_versus_Traditional_Banks_Business_Model_Scalability_and_Market_Valuation (дата звернення: 07.07.2022)
8. Пищуліна О. Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/ article/2020_digitalization.pdf (дата звернення: 12.07.2022)
9. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Кабінет Міністрів України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#n13 (дата звернення: 11.07.2022)
10. Кльоба Л.Г. Цифровізація — інноваційний напрям розвитку банків. Ефективна економіка. 2018. № 12. С. 1-8.
11. Anderton R., Jarvis V., Labhard V., Petroulakis F., Rubene I., Vivian L. The digital economy and the euro area. ECB Economic Bulletin. 2020. No 8. URL: https://www.ecb.europa.eu/pub/economic-bulletin/articles/2021/html/ecb.ebart202008_03~da0f5f792a.en.html (дата звернення: 22.07.2022)
12. Національний Банк України. URL: https://bank.gov.ua (дата звернення: 16.07.2022).
13. BigTech in finance: market developments and potential financial stability implications. URL: https://www.fsb.org/wp-content/uploads/P091219-1.pdf (дата звернення: 30.06.2022).
14. Atom Bank: офіційний веб-сайт.URL: https://www.atombank.co.uk/ (дата звернення: 30.06.2022)
15. Каталог Фінтех-компаній України 2021. URL: https://fintechua.org/market-map (дата звернення: 16.07.2022)
16. Демченко І. Відкритий банкінг в Україні. Нові можливості для бізнесу. URL: https://blog.liga.net/user/idemchenko/article/42888 (дата звернення: 16.07.2022)
17. 42flows.tech: Цифровий банкінг, Open API та Middleware: [Веб-сайт]. URL: https://www.42flows.tech/ua/ (дата звернення: 22.07.2022).
18. Artellence: [Веб-сайт]. URL: https://artellence.com/ (дата звернення: 22.07.2022).
19. Iyoha E. 5 fintech and bank partnerships that are generating revenue. URL: https://subaio.com/5-fintech-and-bank-partnerships-that-are-generating-revenue/ (дата звернення: 22.07.2022).
20. Hinchliffe R. Subaio launches outside Nordic home with ABN Amro. URL: https://www.fintechfutures.com/2020/09/subaio-launches-outside-nordic-home-with-abn-amro/ (дата звернення: 19.07.2022)
21. Top trends in retail banking: 2022 // Capgemini: [Веб-сайт]. URL: https://www.capgemini.com/insights/research-library/top-trends-in-retail-banking-2022/#:~:text=Customer%2Dcentricity%20remains%20at%20the,to%20remain%20relevant%20and%20resilient. (дата звернення: 14.07.2022)

References

1. Borysiuk, O. & Datsyuk-Tomchuk, M., & Lipovska-Makovetska, N. (2020). Eprovements of the financial market development of Ukraine in digital conditions. Economic journal of Lesia Ukrainka Eastern European National University, 2(22), 168–176. Doi: https://doi.org/10.29038/2411-4014-2020-02-168-176

2. Gulei, A.I. & Gulei, S.A. (2019). Digital transformation of the domestic banking environment in the conditions of the development of the FinTech-ecosystem. Ukrainian Journal of Applied Economics, 4(1), 6-15. [in Ukrainian]
3. Lobozyns'ka, S.M. & Skomorovych, I. & Vladychyn U. (2021). Neobanks in the financial services market in Ukraine and around the world. The International Scientific and Practical Journal "Financial Space", 3(43), 7-21. Doi: https://doi.org/10.18371/fp.3(43).2021.071821 [in Ukrainian].
4. Reis, J., Amorim, M., Melão, N., Cohen, Y., & Rodrigues, M. (2020). Digitalization: A Literature Review and Research Agenda. In Proceedings on 25th International Joint Conference on Industrial Engineering and Operations Management. Springer International Publishing. Doi: https://doi.org/10.1007/978-3-030-43616-2_47
5. De Clerck, J.-P. Digitization, digitalization and digital transformation: the differences. Retrieved from: https://cutt.ly/VL49Dz9 (accessed July, 22, 2022).
6. Balkan, B. (2021). Impacts of Digitalization on Banks and Banking. The Impact of Artificial Intelligence on Governance, Economics and Finance, 1, 33-50. Doi: 10.1007/978-981-33-6811-8_3
7. Visconti, R.M. (2020). FinTechs versus Traditional Banks: Business Model Scalability and Market Valuation. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/342657365_FinTechs_versus_Traditional_Banks_Business_Model_Scalability_and_Market_Valuation. (accessed July, 07, 2022)
8. Pyschulina, O. (2020) Tsyfrova ekonomika: trendy, ryzyky ta sotsial'ni determinant. Kyiv: Razumkov centre. Retrieved from: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_digitalization.pdf [in Ukrainian]
9. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2018). On the approval of the Concept of the development of the digital economy and society of Ukraine for 2018-2020 and the approval of the plan of measures for its implementation (Decree No. 67-p, January 17). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text [in Ukrainian].
10. Kloba, L. H. (2018). Digitization - innovative to the development of banks. Efektyvna ekonomika, 12, 1-8. Doi: 10.32702/2307-2105-2018.12.84 [in Ukrainian].
11. Anderton, R.& Jarvis, V. & Labhard V.(2020) The digital economy and the euro area. ECB Economic Bulletin, 8. Retrieved from: https://www.ecb.europa.eu/pub/ economic-bulletin/articles/2021/html/ecb.ebart202008_03~da0f5f792a.en.html
12. Website of National Bank of Ukraine. URL: https://bank.gov.ua/ (accessed July, 16, 2022)
13. BigTech in finance: market developments and potential financial stability implications. Retrieved from: https://www.fsb.org/wp-content/uploads/P091219-1.pdf (accessed June, 30, 2022).
14. Website of "Atom Bank". URL: https://www.atombank.co.uk/ (accessed June, 30, 2022)
15. Ukrainian Fintech Catalog 2021. Retrieved from: https://fintechua.org/market-map [in Ukrainian] (accessed July, 16, 2022).
16. Demchenko, I. (2022). Vidkrytyj bankinh v Ukraini. Novi mozhlyvosti dlia biznesu. Retrieved from: https://blog.liga.net/user/idemchenko/article/42888 [in Ukrainian].
17. Website of "42flows.tech". URL: https://www.42flows.tech/ua/ (accessed July, 22, 2022).
18. Website of "Artellence". URL: https://artellence.com/ (accessed July, 22, 2022).
19. Iyoha, E. (2021). 5 fintech and bank partnerships that are generating revenue Retrieved from: https://subaio.com/5-fintech-and-bank-partnerships-that-are-generating-revenue/ (accessed July, 22, 2022).
20. Hinchliffe, R. (2020). Subaio launches outside Nordic home with ABN Amro. URL: https://www.fintechfutures.com/2020/09/subaio-launches-outside-nordic-home-with-abn-amro/ (accessed July, 19, 2022).
21. Top trends in retail banking: 2022. Retrieved from: https://www.capgemini.com/insights/research-library/top-trends-in-retail-banking-2022/#:~:text=Customer%2Dcentricity%20remains%20at%20the,to%20remain%20relevant%20and%20resilient. (accessed July, 14, 2022).

Стаття надійшла до редакції 27.07.2022
Прийнята до публікації 9.08.2022

УДК 336.717.18:336.71 **DOI:10.32680/2409-9260-2022-8-297-57-64**

ОЦІНКА ГРОШОВОГО ОБІГУ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ COVID-19 ТА ВОЄННОГО СТАНУ

Коваленко В.В., доктор економічних наук, професор, професор кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: kovalenko-6868@ukr.net
ORCID:0000-0003-2783-186X

Сергєєва О.С., кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: lenasergeeva2007@ukr.net
ORCID: 0000-0002-5523-3894

Анотація. *У статті висвітлені теоретичні аспекти грошового обігу та показників щодо його оцінки. В умовах невизначеності регулювання грошового обігу є ключовим елементом механізму функціонування грошових систем та реалізації НБУ монетарної політики з метою забезпечення стабільності національної грошової одиниці. За результатами проведеної оцінки грошового обігу України в період пандемії COVID-19 та воєнного стану зазначено, що тільки жорстка монетарна політика НБУ буде сприяти досягненню прогнозованих соціально-економічних цілей суспільства та чинником забезпечення стійкості банківської системи, створюючи відповідне підґрунтя – цінову стабільність і низьку інфляцію в довгостроковому періоді.*
Ключові слова: *грошовий обіг, макроекономічні показники, грошовий обіг за формами «грошей», готівковий та безготівковий обіг, грошові агрегати, грошове-кредитне регулювання.*

EVALUATION OF MONEY CIRCULATION IN UKRAINE DURING COVID-19 PANDEMIC AND MARTIAL LAW

Kovalenko Victoria, D.Sc. (Economics), Professor, Professor, Department of Banking, Odessa National Economic University, Ukraine
e-mail: kovalenko-6868@ukr.net
ORCID:0000-0003-2783-186X

Sergeeva Elena, PhD (Economics), Associate Professor, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: lenasergeeva2007@ukr.net
ORCID: 0000-0002-5523-3894

Abstract. *Introduction. The COVID-19 pandemic and russian invasion of Ukraine in February 2022 have caused imbalances of the main macroeconomic proportions, and have affected the nature, dynamics and regulations of money circulation. The consequences of these processes were the rapid inflation growth, a significant outflow of personal funds, an increase of dollarization, and a decrease in the purchasing power of the national unit.*
Purpose. The article focuses on conducting an assessment of the money circulation in Ukraine during the COVID-19 pandemic and martial law, identifying the most significant problems and determining the directions for optimizing the organization of money circulation.
Results. Based on the assessment of the money circulation in Ukraine, it has been determined that the economy of Ukraine was in a stable state before russian invasion, what to a large extent affected the positive structure of the money circulation in the country. During the period of the COVID-19 pandemic, the GDP of Ukraine had a tendency to increase and in the period of 2020-2021 grew by UAH 1,265,472 million, but the consequences of the full-scale russian attack on Ukraine in February 2022 had a negative impact on all economic processes. The forecasts for the second half of 2022 show that the rate of economic contraction will be lower, however, in general, real GDP will decrease by more than 30% within the year. It has been determined that high uncertainty due to the invasion makes it difficult to regulate and forecast economic processes with acceptable probability.
Conclusions. Optimizing money circulation in Ukraine is one of the priorities of the modern economy, the purpose of which is to ensure the stability of money circulation in the country, and in the case of an unstable economic situation, there is a need to perfectly regulate it. The implementation of the strict monetary policy of the National Bank of Ukraine will contribute to the achievement of the projected socio-economic goals of the society and is a significant factor in ensuring the stability of the banking system, creating the appropriate basis: price stability and low inflation in the long term.
Keywords: *money circulation, macroeconomic indicators, money circulation by the types of "money", cash and non-cash circulation, monetary aggregates, monetary and credit regulation.*

JEL Classification: E100, E410.

Постановка проблеми. Один із найважливіших чинників ефективного функціонування ринкової економіки – високий рівень розвитку грошово-кредитних відносин у суспільстві, головною складовою яких є грошовий обіг країни.

Сучасна організація грошового обігу в Україні передбачає недопущення незаконного використання державних коштів, перетікання їх у тіньову економіку, контроль за експортно-імпортною діяльністю для забезпечення Україною важливих пріоритетів, зокрема: захист вітчизняного товаровиробника, боротьба з протиправною економічною діяльністю, протидія неконтрольованому впливу національних, матеріальних, фінансових, інтелектуальних, інформаційних та інших ресурсів.

Пандемія COVID-19 та повномасштабна війна в Україні з кінця лютого 2022 р призвели до дисбалансів в першу чергу основних макроекономічних пропорцій як слід вплинули на характер, динаміку та регулювання грошового обігу. Наслідками цих процесів з'явилися стрімке зростання показників інфляції, суттєвий відплив коштів фізичних осіб, підвищення рівня доларизації та зниження купівельної спроможності національної одиниці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання організації і регулювання грошового обігу знайшли висвітлення у наукових працях українських вчених і практиків, таких як: В.С. Стельмах [1], М. І. Савлук [2], В. І. Міщенко [3], О.М. Колодізієв [4], Я.І. Чайковський [5], О.Д. Вовчак [6] та інших науковців і практиків.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри на численні наукові праці, які присвячені цієї теми, залишається невирішеним питанням регулювання грошового обігу в умовах значного рівня політичної та економічної невизначеності.

Мета дослідження є проведення оцінки грошового обігу України в умовах пандемії COVID-19 та воєнного стану, виявлення найбільш суттєвих проблем та визначення напрямів оптимізації організації грошового обігу.

Основний матеріал. В сучасних умовах регулювання грошового обігу є ключовим елементом механізму функціонування грошових систем та реалізації НБУ монетарної політики з метою забезпечення стабільності національної грошової одиниці.

Процес забезпечення стійкого грошового обігу асоціюється з більш жорсткою грошово-кредитною політикою, необхідною для досягнення стабільності, у т. ч. утримання обмінного курсу. Як слід, на коротко та середньострокових періодах це дає уповільненню економічного зростання через втрату цінових конкурентоспроможних позицій і погіршення поточного рахунку платіжного балансу (завдяки як збільшенню імпорту, так і зниженню експорту). Але висока невизначеність, яка пов'язана пандемії COVID-19 та з повномасштабною війною, ускладнило регулювання і прогнозування економічних процесів з прийнятною імовірністю.

Проаналізувавши наукові праці з даної тематики [1,2,3,4,5,6] , можемо зазначити, що для визначення кількісної оцінки грошового обігу рекомендовано використовувати показники, які відображають кількість грошей, форми в яких вони існують, рівень механізму створення нових кредитних грошей банками в безготівковій формі, коефіцієнти монетизації та доларизації, оскільки зміни, що відбуваються у складі, структурі, обсязі грошової маси суттєво впливають на швидкість обігу грошей, формування платоспроможного попиту, ринкову кон'юнктуру та формування ресурсної бази банківських установ. Взаємозв'язок цих показників дозволяє використовувати системі для коригування й уточнення її окремих показників, здійснення грошово-кредитного регулювання економіки країни в загалі.

Таблиця 1

Показники оцінки грошового обігу

Макроекономічні показники	Показники за «формами» грошей	Показники грошової маси за агрегатним методом:
-ВВП; -швидкість обігу грошей; -номінальна грошова маса; -реальна грошова маса; -індекс споживчий цін; -коефіцієнт доларизації; -коефіцієнт монетизації	-готівкова грошова маса; -безготівкова грошова маса; -грошовий мультиплікатор; -грошова база; -цінні папери; -золотовалютні резерви	- грошовий агрегат М0; - грошовий агрегат М1; - грошовий агрегат М2; - грошовий агрегат М3

Джерело: складено автором за матеріалами [7]

Як видно з табл. 1 кількісна оцінка грошового обігу виконує роль забезпечення для органів грошово-кредитного регулювання об'єктивною інформацією про стан грошової системи, розробку й реалізацію монетарної політики, а також можливість на основі аналізу цих показників оцінити основні тенденції розвитку економіки країни на певному етапі. Оптимізація грошового обігу має важливе значення для досягнення стабілізації економіки країни та як результат, підвищення цінової стабільності грошової одиниці.

Найважливішими показниками впливу на формування грошового обігу в України є зміна основних макроекономічних показників. Даний комплекс макроекономічних показників відображає ефективність виконання функцій НБУ з регулювання економіки та є важливим індикатором монетарної політики центрального банку.

Розглядаючи період 2014 – 2017 роки, політична та економічні кризи в Україні призвели до дисбалансів основних макроекономічних пропорцій, які негативно відобразилися на розвитку банківської системи та як наслідок вплинули на зростання інфляційного показника, банкрутство банків, відпливу коштів фізичних осіб, підвищення рівня доларизації та зниження купівельної спроможності національної валюти. Але завдяки проведення реформи банківського сектору 2014–2018 рр, яка привели до позитивних змін та результатом стала повністю очищена банківська система, допустимий рівень інфляції, ревальвація національної валюти на 2020 рік та зростання вітчизняного виробництва. Але вже з кінця 2019 року світом почала ширитися пандемії COVID-19, що не могло не торкнутися нашої країни та наслідком вже на початок 2021 року реальний ВВП складав 3818,45 млрд грн. Платіжний баланс України з показника 2019 р. платіжний баланс за 2020 р. знизився з 5980 млрд дол до 1990 млрд дол, практично в тричі, що негативно позначилось на зростанні економіки країни загалом. Для українських підприємців спалах COVID-19 ускладнило непросту економічну ситуацію. Пандемія сколихнула і вплинула чи не на всі підприємства в Україні. Крім того, показала якими незахищеними насправді можуть бути як власники бізнесів, так і наймані працівники. Зменшення обсягів замовлень, зрив термінів закупок та постачання, паралізація каналів збуту. Але не можливо визначити той факт, що український банківський сектор продемонстрував високу стійкість в умовах пандемії COVID-19 та за 2020 – 2021 рр та показав високу прибутковість. З початком повномасштабної війни економічна ситуація ще більше ускладнилась. Зміну макроекономічних показників за період пандемії COVID-19 та воєнний часу відобразимо в табл.2.

Таблиця 2

Динаміка макроекономічних індикаторів грошового обігу України за період пандемії COVID-19 та воєнного стану

Показники	2020 р.	2021 р.	Перше півріччя 2022 р.
Вихідні дані			
Валовий внутрішній продукт, млн. грн.	4194102	5459574	-40% попередня оцінка
Індекс споживчих цін, %	105,0	110,0	118,7
Базова інфляція, %	104,5	107,9	112,7
Розрахункові дані			
Грошовий обіг, млн. грн.	1850014	2071358	2 252 659
Швидкість обігу грошей, разів	2,3	2,6	-
Номінальна грошова маса, млн. грн.	1 850014	2 071358	2 252 659
Реальна грошова маса, млн. грн.	1757513,3	1864222,2	1 831 411,767
Коефіцієнт монетизації, %	44,0	37,9	-
Коефіцієнт доларизації, %	26,7	22,9	26,56
Валютний курс, грн.	26,96	27,29	31,85

Джерело: складено та розраховано авторами за матеріалами [8,9]

На основі проведеної оцінки грошового обігу України відносно макроекономічних індикаторів зазначимо, що за досліджуваний період економіка України до початку повномасштабної війни знаходилась в більш менш стабільному стані, що значною мірою не могло не вплинути на позитивну структуру грошового обігу країни. Як бачимо, за період пандемії COVID-19 ВВП України мав тенденцію до збільшення. За період 2020 – 2021рр мав зростання на 1 265 472 млн грн, але наслідки повномасштабного нападу росії на Україну у лютому 2022 р завдали негативного впливу на усі економічні процеси. За оцінками Державної служби статистики ВВП України, у першому кварталі 2022 року впав на 15,1% порівняно з першим кварталом 2021 року [8], а за оцінками НБУ, у другому кварталі падіння становило 40% [9]. За прогнозами НБУ, у другому півріччі 2022 р, темпи скорочення економіки будуть меншими, проте загалом за рік реальний ВВП знизиться більш ніж на 30%.

Розглядаючи не менш важливий макроекономічний показник інфляцію, можливо відмітити, що до 2020 року НБУ було передбачено поступове досягнення середньострокової цілі щодо інфляції, встановленої на рівні 5% [9], але з економічною ситуацією, яка була пов'язана з пандемією COVID-19, ускладнила утримання цього показника та вже на кінець 2021 року ми бачимо його зростання до 10%, в умовах повномасштабної війни інфляція прискорилась ще більше. Аналітиками розглядається цей показник на рівні до 31% на кінець 2022 року, це пов'язано з наслідками воєнних дій та високу вартість енергоносіїв. Зрозуміло, що інфляційний показник суттєво вплине на купівельну спроможність національної валюти та на визначення як депозитної, так і кредитної ставок в фінансових установах, у другому кварталі 2022 р ми вже спостерігаємо їх зростання.

Показники номінальної та реальної грошової маси мали тенденцію до зростання та на кінець 2021 року склала 2 071358 млн грн, а за перший період 2022 року зросли до 2 252 659 млн грн, але із за зростання показника інфляції реальна грошова маса знизилась та склала 1 831 411,767 млн грн, що суттєве нижче показника на кінець 2021 року.

Важливим макроекономічним індикатором, що визначає вплив на кількісну зміну грошового обігу є коефіцієнт монетизації. Проводячи аналіз цього показника можливо побачити, що за період пандемії COVID-19 він змінився з рівня 44% до 37,9%, на кінець 2022 року даний показник буде ще нижче. Слід визначити, що основним чинником динаміки коефіцієнта монетизації є попит на реальні гроші, який своєю чергою, залежить від ступеня довіри суб'єктів економіки до національної грошової одиниці: чим вищим є рівень монетизації, тим більшим, за інших рівних умов є попит на реальні гроші. Отже, монетизація економіки розглядається як рівень забезпечення усіх економічних суб'єктів країни необхідним обсягом грошових коштів для їх нормального функціонування. Питання наповнення грошима економіки є дуже важливим для України. Вважається, що низький (порівняно з іншими державами) ступінь монетизації є чи не головною причиною зростання заборгованостей, неплатежів та інших численних проблем.

Оскільки у розвинених країнах коефіцієнт монетизації дорівнює 70–80 %, то наближення до цього значення є орієнтиром для НБУ. Співвідношення коефіцієнта монетизації та індексу інфляції за останні роки свідчить, що зростання грошової маси в обігу повністю поглинається економікою країни. Індекс споживчих цін значно перевищує темпи росту монетизації, що означає нестачу грошей в обігу й не дає можливості банківській системі Україні забезпечити достатнє накопичення необхідних кредитних ресурсів за кошти заощаджень населення. На жаль динаміка зміни рівня монетизації вітчизняної економіки має тенденцію до зниження, насамперед це пов'язано з пандемією COVID-19 в якій Україні знаходилась протягом 2020 – 2021 років, що не могло негативно не вплинути на функціонування вітчизняної економіки. А вже у 2022 році за підсумками першого півріччя повномасштабної війни, економісти стверджують про скорочення української економіки у 35% й вище, а загальні збитки з урахуванням майбутніх періодів сягають трильйона доларів, що дає можливість стверджувати, що цей чинник дуже сильно вплине на показник монетизації України за 2022 рік.

Негативна тенденція цього періоду, а тощо значне падіння експорту, зростання зовнішньоторговельної заборгованості, підвищення інфляції, а з кінця лютого 2022 р повномасштабна війна стали основними причинами стрімкого падіння курсу національної валюти, що не могло не позначитися на зростанні валютного курсу, Завдяки діям НБУ як на початку війни так впродовж 6 місяців було впроваджено фіксований офіційний курс гривні до долара США на рівні 29,25 грн за долар, але вже 21 липня 2022 р НБУ вирішив вперше з 24 лютого підвищити офіційний курс валют – до 36,57 грн за долар. Своє рішення в НБУ

пояснили тим, що в українській та світовій економіці відбулися суттєві зміни, через що подальша фіксація курс на рівні 29,25 грн за долар шкодила національним товаровиробникам [9]. Усі ці зміни не могли не мати відображення на попиті та пропозиції на готівковому валютному ринку, що зумовило ажіотаж з боку населення.

Як ми вже визначали, умови політичної, економічної та соціальної нестабільності в країні в першу чергу сприяють падінню довіри населення до національної валюти, в цей період економічні суб'єкти віддають перевагу іноземній валюті, тому доречно виділити ще один макроекономічний індикатор, такий як показник доларизації економіки, який у 2020 році складав 26,7%, але завдяки засадам грошово-кредитної політики НБУ щодо ревальвації гривні знизився та склав за 2021 рік 22,9%, збільшення показника доларизації за перше півріччя 2022 року 26,56% пов'язано знову же з підвищенням інфляційного тиску на національну валюту та як слід формування депозитів у іноземній валюті.

Розвиток національної економіки з точки зору інтенсивності використання запасу грошей в обігу для товарів та послуг характеризує макроекономічний показник швидкість обігу грошової одиниці який за досліджений період мав тенденцію до незначного зростання з 2,3 до 2,6 обертів, але ми зрозуміємо якщо є зростання номінальної грошової маси, то як слід буде збільшення цього показника.

Наступним напрямом оцінки грошового обігу України є оцінка грошового обігу відносно «формам» грошей та показників які до цього блоку відносяться. Проведемо аналіз цих показників в таблиці 3 та зробимо висновки.

Як ми бачимо із результатів табл. 3 показники грошової маси як готівкового так і безготівкового обігів мали тенденції до зростання, а тощо готівкова маса зросла з 516085 млн грн. у 2020 році до 581 011 млн грн, а вже за 1 півріччя 2022 року склала 643 097 млн грн, та як наслідок Грошова база теж зросла на 130907 млн грн, але при умовах зростання готівкових грошей. Безготівковий обіг в країні зріс на 276 633 млн грн.

Відносно зміни грошового мультиплікатора, то слід зазначити, що за звітний період нормативний мультиплікатор не змінився зовсім, тоді як фактичний мультиплікатор зріс всього на 0,03 рази за 2021 рік, а за перше півріччя 2022 року має тенденцію до зниження на рівні 2020 року.

Таблиця 3

Динаміка показників грошового обігу за «формами грошей» за період пандемії COVID-19 та воєнного стану

Показники	2020 р.	2021 р.	Перше півріччя 2022 р.
Готівкова грошова маса, млн. грн.	516085	581 011	643 097
Безготівкова грошова маса, млн. грн.	1 333929	1 490 347	1 610 562
Грошова база, млн. грн.	595 986	662 499	726 893
Грошовий мультиплікатор, разів		40226	27,9
нормативний	15,38	15,38	15,38
фактичний	3,10	3,13	3,09
Цінні папери (облігації внутрішніх державних позик), млн, грн.	991618,81	1 054430,45	1 215863,65
Золотовалютні резерви, млн. дол. США	29 132,89	30 940,95	22 802,15
J61. Телекомунікації (електрозв'язок)	42919	78115	54,9
J62-J63. Комп'ютерне програмування, консультування та надання інформаційних послуг	151104	280619	53,8
M72. Наукові дослідження та розробки	19541	35348	55,3

Джерело: складено та розраховано авторами за матеріалами [8, 9]

Аналізуючи показник державних цінних паперів, можемо визначити, що це потужний інструмент боргового фінансування, який відіграє важливу роль в економіці України. ОВДП використовуються для покриття потреб державного бюджету фінансуванні, для чого застосовувався механізм непрямого кредитування НБУ. Слід зазначити, що після введення воєнного стану в країні з 24 лютого 2022 р. Кабінетом Міністрів України було прийнято рішення про випуск військових облігацій, мета яких в акумулюванні коштів для забезпечення потреб Збройних Сил України та стабілізування фінансів держави в умовах воєнного стану. Депозитарій Національного банку України забезпечує розміщення, облік та обслуговування обігу військових ОВДП. Тому можемо спостерігати суттєве підвищення цього показника [9].

Гарантією стабільності держави в період світових фінансових криз та в умовах фінансової глобалізації є формування золотовалютних резервів. НБУ щорічно збільшував обсяг золотовалютних резервів та на кінець 2021 року ЗВР склали 30 940,9 млн дол, але станом на початок липня 2022 р ЗВР України склали 22 802,15 млн дол, що на 8 138,75 млн дол менше ніж 2021 року. Не можна не погодитися з тим фактом, що в умовах війни падіння золотовалютних резервів завжди неминуче.

Гроші які сконцентровані в банківській системи формують грошові потоки та безпосередньо впливають на обсяг і структуру грошової маси країни, яка мають відображення у грошових агрегатів. Третім напрямом аналізу грошового обігу України є оцінка показників грошових агрегатів. Усі розглянуті показники зведені у таблицю 4.

Таблиця 4

Динаміка показників грошового обігу за грошовими агрегатами за період пандемії COVID-19 та воєнного стану

Показники	2020 р.		2021 р.		Перше півріччя	
	млн. грн	%	млн. грн	%	млн. грн	%
Грошовий агрегат М0	516 085	27,9	581 011	28,0	643 097	28,5
Грошовий агрегат М1	1 050 051	56,8	1 281 238	61,9	1 377 726	61,2
Грошовий агрегат М2	1 847 363	99,9	2 069 606	99,9	2 250 937	99,9
Грошовий агрегат М3	1 850 007	100	2 071 358	100	2 252 659	100

Джерело: складено авторами за матеріалами [9]

Як бачимо з табл. 4 грошовий готівковий обіг за агрегатом М0 в загальному грошовому обігу країни за звітний період збільшився на 127 012 млн грн та склав на перше півріччя 2022 року 643 097 млн грн, Якщо розглядати питому вагу готівкових грошей в загальній сумі, то зазначимо що вона практично не змінилася. Це пов'язано з багатьох причин, а тощо: підтримання питомої ваги готівки на значному рівні можна пояснити універсальністю її як засобу обігу та легкістю використання та недовірою до банківської системи. Цей показник не є якісним для економіки, тому що відомо, що чим більше готівки на руках у населення, тим вище рівень тінізації економіки країни та тіньових доходів у конвертах.

Аналіз частини грошової маси, яка використовується для розвитку національної економіки, відображає через агрегат М1, як ми бачимо з табл 4 він складав 61,9% у 2021 р, а за перше півріччя 2022 р 61,2%, це свідчить про те, що показник практично не змінився, що дає змогу банківській системі використовувати ці гроші як кредитний ресурс.

Стосовно показника „широких" грошей по агрегату М2 за цей же період питома вага в загальній масі практично не змінилась, хоча грошова маса за М3 на кінець 2021 року збільшилась до 2 071 358 грн, а в першому півріччі 2022 року склала 2 252 659 млн грн. Також слід зазначити, що практично за усі звітні роки грошова маса за агрегатом М2 практично була прирівняна до агрегату М3, що каже про нерозвинений ринок цінних паперів. На кінець 2021 року різниця М3 – М2 склала всього 1 752 млн грн.

Зрозуміло, що за умов зменшення питомої ваги „вузьких" грошей, абсолютне збільшення М3, як основного грошового агрегату в грошовій пропозиції країни здійснювалось шляхом збільшення безготівкових грошей у вигляді коштів на рахунках клієнтів в банках як в національній, так і в іноземній валютах. Зазначимо, що грошові агрегати зростали в

симетричних пропорціях та в загалі збільшували грошову масу за агрегатом М3.

Отже, грошовий обіг України за період пандемії COVID-19 та воєнного стану за грошовими агрегатами змінювався відносно змінам в економіці за макро та мікрочинниками та активного втручання НБУ.

Слід також відзначити, що в останні місяці літа 2022 р., зросла інфляція, валюта продовжила витікати з країни, а Національний банк України витрачав в середньому по мільярду доларів на тиждень, однак не зміг домогтися стабілізації готівкового курсу – навіть за високої процентної ставки та активних інтервенцій, гривня послабилася до 37 грн за 1 дол. США. НБУ був змушений запровадити фіксований курс валюти з 29,25 до 36,6 грн за дол, США, для запобігання втраті резервів та усунути дисбаланс між умовами, в яких опинилися експортери та імпортери. [10].

Узагальнюючи сказане, зазначимо, що доцільним буде рекомендація щодо підвищення впливу грошово-кредитного регулювання через підвищення ролі монетарної політики над фіскальною, підтримка балансу приросту грошової бази, грошових агрегатів й реального ВВП на основі використання правил монетарної політики, але все це можливо після завершення воєнного стану до нормалізації функціонування економіки та фінансової системи в країні.

Висновки. Підсумовуючи вищесказане можна зробити висновок, що оптимізації грошового обігу в Україні є однією з пріоритетних особливостей сучасної економіки мета якої є забезпечення стійкості грошового обігу в країні, а при нестабільній економічній ситуації існує необхідність досконало його регулювати. Повномасштабна війна в Україні призвела до дисбалансів основних макроекономічних пропорцій, які негативно вплинули на розвиток економіки, банківської системи, що вплинуло на характер і динаміку грошового обігу. Наслідком цього процесу з'явилося значне зростання інфляції, невизначеність у монетарному орієнтирі ведуть до руйнації ринкових механізмів, сприяють падінню виробництва, загрожують розвалом усієї соціально-економічної системи. Реалізація жорсткої монетарної політики НБУ буде сприяти досягненню прогнозованих соціально-економічних цілей суспільства та буде істотним чинником забезпечення стійкості банківської системи, створюючи відповідне підґрунтя – цінову стабільність і низьку інфляцію в довгостроковому періоді.

Список літератури

1. Монетарна політика Національного банку України: сучасний стан та перспективи змін: монографія / відп. ред. В.С. Стельмаха. Київ.: Центр наукових дослід¬жень Національного банку України, УБС НБУ, 2009. 404 с. URL: http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=84103 (дата звернення 25.08.2022).

2. Савлук М.І., Мороз А.М., Лазепко І.М. Гроші та кредит : підручник. К. : КНЕУ, 2011. 604 с

3. Міщенко В.І., Слав'янська Н.Г. Банківські операції : підручник. К. : Знання, 2006. 727 с.

4. Колодізєєв О.М., Колесніченко В.Ф. Гроші і кредит : підручник. К. : Знання, 2010. 615 с.

5. Чайковський Я. І. Платіжний оборот і грошовий обіг : навчальний посібник. Тернопіль: ТНЕУ, 2012. 336 с.

6. Вовчак О.Д., Бучко І.Є. Костак З.Р. Гроші та кредит: навчальний посібник. Львів. комерц. акад. ЦУЛ , 2013. 424 с.

7. Чубка О. М., Рудницька О.М. Показники статистики грошового обігу в Україні. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". 2012. № 739: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. URL: https://ena.lpnu.ua/handle/ntb/17274 . (дата звернення 26.08.2022).

8. Офіційний сайт державної служби статистики. URL: http://www.ukrstat.gov.ua. (дата звернення 26.08.2022).

9. Грошово-кредитна статистика України. URL: https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial#1ms. (дата звернення 26.08.2022).

10. Економіка України під час війни: побачити зірки із дна колодязя. Липень 2022. Центр економічної стратегії. URL: https://ces.org.ua/ukrainian-economy-in-war-times-july/. (дата звернення 26.08.2022).

References

1. Stelmah, V.S. (2009). Monetarna politika Nacionalnogo banku Ukrayini: suchasnij stan ta perspektivi zmin. Kiyiv.: Centr naukovih doslid¬zhen Nacionalnogo banku Ukrayini, UBS NBU. [In Ukrainian].
2.Savluk, M.I., Moroz, A.M., Lazepko, I.M. (2011). Ghroshi ta kredyt. Kyyivs′kyy natsional′nyy ekonomichnyy universytet. [In Ukrainian].
3. Mishenko, V.I., Slav'yanska, N.G. (2006). Bankivski operaciyi. K. : Znannya. [In Ukrainian].
4. Kolodizjev, O.M., Kolesnichenko, V.F. (2010) Ghroshi i kredyt. Kyyiv. Znannya. [In Ukrainian].
5. Chajkovskij, Ya. I. (2012). Platizhnij oborot i groshovij obig : navchalnij posibnik. Ternopil: TNEU. [In Ukrainian].
6. Vovchak, O. D., Buchko, I. Ye., Kostak, Z. R. (2013). Groshi ta kredit. Lviv. komerc. akad. CUL. [In Ukrainian].
7. Chubka, O. M., Rudnicka, O.M. (2012). Indicators of penny income statistics in Ukraine. Visnik Nacionalnogo universitetu "Lvivska politehnika", 739: Menedzhment ta pidpriyemnictvo v Ukrayini: etapi stanovlennya i problemi rozvitku. Retrieved from: https://ena.lpnu.ua/handle/ntb/17274 [In Ukrainian].
8. Oficijnij sajt derzhavnoyi sluzhbi statistiki. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua. (accessed August 10, 2021).[In Ukrainian].
9. Pokaznyky bankivsjkoji systemy. Statystyka. Oficijnyj sajt Nacionaljnogho banku Ukrajiny [Indicators of the banking system. Statistics. Official site of the National Bank of Ukraine]. Retrieved from: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593 [In Ukrainian].
10. Ekonomika Ukrayiny pid chas viyny: pobachyty zirky iz dna kolodyazya. Lypen′ 2022. Tsentr ekonomichnoyi stratehiyi. Retrieved from https://ces.org.ua/ukrainian-economy-in-war-times-july/

Стаття надійшла до редакції 12.08.2022
Прийнята до публікації 15.08.2022

УДК 35:368.02 **DOI:10.32680/2409-9260-2022-8-297-65-70**

СТРАТЕГІЯ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ БАНКУ

Шевцова О.Й., доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м.Дніпро, Україна
e-mail: ei.shevtsova@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9909-6502

Анотація. *Метою дослідження є обґрунтування структури стратегії управління фінансовою безпекою банківської установи в системі корпоративного стратегічного управління банком.*
Для отримання результатів дослідження застосовано теоретичні та емпіричні методи дослідження. Аналізу, синтезу, порівняння та аналогії для визначення місця стратегії управління фінансовою безпекою у системі стратегічного управління банком, методу класифікації та логічного аналізу для загроз та індикаторів фінансової безпеки банку у стратегічному моніторингу, структурний підхід до формування стратегії банку.
Results of the article. В статті проаналізовано різні підходи до забезпечення фінансової безпеки банківських установ. Розглянуто місце стратегії управління фінансовою безпекою у системі стратегічного управління банком. Наголошено про необхідність врахування регулятивних впливів НБУ на формування стратегії. Визначено відповідність загроз та індикаторів фінансової безпеки банку Практична значимість полягає в можливості посилення гнучкості стратегії банку в межах процесів моніторингу та в умовах державного грошо-кредитного регулювання.
Ключові слова: *стратегічне управління, фінансова безпека, банк, загрози, індикатори.*

THE STRATEGY OF MANAGEMENT OF THE FINANCIAL SECURITY OF THE BANK

Shevtsova Olena, D.Sc. (Economics), Professor, Professor, Department of of Finance, Banking and Insurance, Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine
e-mail: ei.shevtsova@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9909-6502

Abstract. *Метою дослідження є обґрунтування структури стратегії управління фінансовою безпекою банківської установи в системі корпоративного стратегічного управління банком.*
Для отримання результатів дослідження застосовано теоретичні та емпіричні методи дослідження.Аналізу, синтезу, порівняння та аналогії для визначення місця стратегії управління фінансовою безпекою у системі корпоративного стратегічного управління банком, методу класифікації та логічного аналізу для загроз та індикаторів фінансової безпеки банку у стратегічному моніторингу.
Results of the article. В статті проаналізовано різні підходи до забезпечення фінансової безпеки банківських установ. Розглянуто місце стратегії управління фінансовою безпекою у системі корпоративного стратегічного управління банком. Наголошено про необхідність врахування регулятивних впливів НБУ на формування стратегії. Визначено відповідність загроз та індикаторів фінансової безпеки банку
Наукова новизна полягає обґрунтуванні процесу посилення гнучкості стратегічного управління та самої стратегії управління фінансовою безпекою банку на основі оцінки індикаторів фінансової безпеки за результатами ідентифікації окремих загроз безпеці банку.
Практична значимість полягає в можливості посилення гнучкості стратегії банку в межах процесів моніторингу. Ідентифікація загроз фінансовій безпеці та визначення рівня їх впливу на поточну діяльність банку, визначення прогнозних значень впливу у стратегічному вимірі надає можливість оперативно уточнювати визначену стратегію управління фінансовою безпекою та її структурні складники. Серед умов реалізації стратегії необхідно розглядати регуляторні впливи з боку Національного банку України.
The practical significance lies in the possibility of increasing the flexibility of the bank's strategy within the monitoring processes. Identification of threats to financial security and determination of the level of their influence on the current activities of the bank, determination of forecast values of influence in the strategic dimension provides an opportunity to flexibly specify the defined financial security management strategy and its structural components. Among the conditions for implementing the strategy, it is necessary to consider regulatory influences from the National Bank of Ukraine.
Keywords: *strategic management, financial security, bank, threats, indicators.*

JEL Classification: G 210.

Постановка задачі. Фінансова безпека банків є основою забезпечення стійкості всього банківського сектору та важливою умовою досягнення достатнього рівня фінансової безпеки на рівні держави. Довгострокова програма Національного банку України щодо виведення неплатоспроможних та проблемних банків з ринку, а також посилення вимог до

функціонування банківських установ дозволила зробити банківський сектор фінансового ринку достатньо стійким до сучасних викликів. У той же час, майже половина всіх виданих банківським сектором кредитів є непрацюючими, в деяких установах спостерігаються проблеми із підтримкою достатнього рівня ліквідності, що відповідно свідчить про зниження рівня фінансової безпеки в банках, особливо це стосується періодів кризи в умовах пандемії, в умовах війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою формування та реалізації стратегії управління фінансовою безпекою в банківській сфері займалися такі відомі вчені-дослідники як О.І. Барановський, О.Д. Вовчак, Н.В. Зачосова, М.М. Єрмошенко, В.В. Коваленко, А.Є. Лісняк, О.В. Надьон та інші.

Відповідно до різних рівнів дослідження фінансову безпеку в банківській сфері розглядають щодо банківської системи [1, 3, 4, 6] та відносно окремої банківської установи [2, 5, 7, 8, 9, 10].

Питання стратегічного управління фінансовою безпекою становить науковий інтерес для В.В. Коваленко в межах фінансової стійкості банківської системи [1]. Особливості формування стратегії забезпечення фінансової безпеки банку визначається у роботах А.Є. Лісняк [8].

Державне регулювання процесів забезпечення фінансової безпеки в банківській діяльності також виступає предметом дослідження вітчизняних авторів в аспектах його організації та удосконалення застосування відповідних регуляторних інструментів [1, 4, 6, 10].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на постійну увагу науковців до зазначених наукових проблем, актуальними залишаються стратегічні аспекти та виміри управління фінансовою безпекою банку саме в умовах постійного ускладнення процесів регулювання та нагляду Національного банку України, інструментарій адаптації стратегій банку до сучасних викликів.

Мета дослідження обґрунтування структури стратегії управління фінансовою безпекою банківської установи в системі корпоративного стратегічного управління банком.

Основний матеріал. Стратегія управління фінансовою безпекою банку є однією з його функціональних складників системи стратегічного управління, а відтак її стратегічні цілі та їх досягнення мають бути взаємопов'язані та сприяти реалізації корпоративної стратегії або ж стратегії розвитку банку.

Саму ж стратегію більшість дослідників визначає саме як довгостроковий план реалізації певного заходів. Однак, зважаючи на відсутність єдиної думки серед вчених, щодо розуміння сутності поняття «фінансова безпека банку», мета реалізації даних стратегічних заходів дещо різниться та може визначається як наступна: досягнення такого стану банку, який би характеризувався стійкістю до негативного впливу загроз фінансовій безпеці [1]; уникнення, нейтралізацію або ж мінімізацію впливу загроз фінансовій безпеці банку [2]; підтримання конкурентоспроможності банку [3]. Метою управління даним видом безпеки банківської установи має виступати саме нейтралізація загроз або ж мінімізація їх впливу на банк, оскільки саме така мета співвідноситься із категорією «безпеки».

Досягнення ж певного фінансового стану банку може виступати метою фінансового менеджменту – до того ж, фінансова безпека та фінансовий стан банку хоч і пов'язані між собою, однак не є тотожними, зокрема перелік загроз фінансовій безпеці є більш широким, ніж загрози, що пов'язані із фінансовим станом банку [4]. Визначення мети як підтримка конкурентоспроможності банку скоріше виступає як стратегічна ціль загальної стратегії банку, хоча варто також відзначити, що дотримання фінансової безпеки сприятиме також досягненню такої цілі.

До складових даної функціональної стратегії відносять: стратегічні цілі, суб'єктів управління, етапи формування, а також реалізації обраного виду стратегії, комплексний план дії щодо досягнення поставлених цілей та принципи та функції управління, що виконуються в процесі стратегічного управління фінансовою безпекою банку.

Як вже зазначалося, стратегія управління фінансовою безпекою банку має бути пов'язана із загальною стратегією банківської установи, а її стратегічні цілі узгоджені із цілями загальної стратегії. Зважаючи на те, що головною метою здійснення управління даним видом безпеки банку є нейтралізація загроз його фінансовій безпеці, визначення стратегічних цілей має ґрунтуватися на необхідності вжиття заходів щодо уникнення ідентифікованої загрози або ж посилення «слабкого місця» у фінансовій безпеці банку. Однак загрози фінансовій безпеці банківської установи можуть виникати у різних аспектах його діяльності – наприклад, погіршення репутації банку може призвести до відтоку клієнтів та їх коштів, а помилки

персоналу можуть призвести до отримання збитків банком[5,6]. Таким чином, загрози даному виду безпеки банку можуть виникати у різних аспектах діяльності та існування банку взагалі.

Відтак, стратегічним напрямом має бути нейтралізація потенційних загроз фінансовій безпеці банку, – а стратегічні цілі мають бути сформовано в рамках певних функціональних підстратегій, що стосуються нейтралізації цих загроз або ж укріплення фінансової безпеки банку у відповідному аспекті функціонування банку, наприклад в рамках кредитної підстратегії – поліпшення якості кредитного портфелю банку, в рамках маркетингової – розширення переліку банківських продуктів для клієнтів, а в рамках підстратегії управління персоналом – підвищення кваліфікації працівників банку, що відповідальні за управління фінансовою безпекою банку

Ключовим для забезпечення формування дієвої та ефективної стратегії є етап проведення аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування банку. Саме результати отримані після виконання цього етапу стають підґрунтям для формування переліку варіантів стратегії управління фінансовою безпекою банку. Так, відповідальний персонал банку визначає поточні та потенційні загрози фінансовій безпеці банківської установи, наявні в банку ресурси та можливості щодо їх застосування задля нейтралізації даних загроз або ж посилення «слабкого місця» у його безпеці, а також проводить оцінку поточного рівня фінансової безпеки.

Для проведення такої оцінки найчастіше застосовуються інтегральні чи скорингові методи, проте більшість із них спирається на показники фінансового стану [3,7]. Отримана за такого підходу оцінка лише частково характеризуватиме даний вид безпеки банку, не охоплюючи всі аспекти його діяльності, такі як рівень кредитних ризиків, частка проблемних кредитів в кредитному портфелі, валютна діяльність банків. Більш того, методи, що засновані на показниках фінансового стану банку не пов'язуються із ідентифікованими загрозами – відтак, моніторинг їх впливу на фінансову безпеку банку також не відображено в отриманих результатах. Таким чином, ще на підготовчому етапі можлива ймовірність припущення помилки з боку управлінського персоналу – наприклад, неврахування впливу визначеної загрози фінансовій безпеці банку чи ігнорування «слабкого місця» у його безпеці. Для вирішення даного недоліку при формуванні стратегії управління фінансовою безпекою банку традиційно застосовують скоринговий метод оцінки з використанням показників-індикаторів фінансової безпеки.

Першим етапом процесу оцінки фінансової безпеки є визначення переліку показників, які можливо віднести до індикаторів безпеки. Система показників, що пропонується в теорії та практиці достатньо розгалужена за різними видами діяльності банку, за напрямами оцінки його стану та характеристиками фінансових потоків. Особливістю відбору необхідних індикаторів є визначення відповідності кожного з них до загроз, які ідентифіковані за різними рівнями та напрямами впливу на банківську діяльність, на систему його управління. Таким чином, за кожним із індикаторів-показників фінансової безпеки банку можна здійснювати моніторинг загроз, що характеризує даний індикатор (табл. 1).

Серед показників ефективності можливими для застосування у якості індикаторів фінансової безпеки є показники загального характеру, як рентабельність активів, так і ті , що оцінюють окремі складники фінансових потоків.

Таблиця 1

Індикатори фінансової безпеки банку та загрози, що вони визначають

Назва показника-індикатора	Потенційні загрози, що характеризує індикатор
Рентабельність активів	Зничення рівня прибутковості. Загроза отримання збитків банком
Рівень процентної маржі	Загроза щодо виплати більших сум за відсотками по депозитах, ніж суми відсотків, що отримана за кредитми
Ефективність операцій з процентними коштами	Загроза щодо виплати більших сум за відсотками по депозитах, ніж суми відсотків, що отримана за кредитми
Ефективність комісійної діяльності	Загроза щодо виплати більших сум за комісією, ніж суми, що отримана банком як комісія за послуги
Миттєва ліквідність	Загроза недостатньої ліквідності та можливих збитків банку

Рівень проблемних кредитів	Загроза неповеренення всієї суми кредиту та виплати відсотків за ним, зростання обсягів відповідних резервів
Коефіцієнт кредитних ризиків	Загроза отримання збитків через неповеренення всієї суми кредиту та виплати відсотків за ним
Коефіцієнт достатності капіталу	Загроза недостатнього покриття ризиків банку власним капіталом
Загальна валютна позиція банку	Загроза отримання збитків у випадку різкого коливання курсу валют

Джерело: власна розробка автора

Їх вибір обґрунтовується дослідниками і практиками в залежності від цілей оцінки, виду загрози, що ідентифікують, критеріїв оцінки фінансової безпеки, які визначено відповідними інструктивними матеріалами банку. До таких показників може бути віднесено показник ефективності операцій з процентними коштами та ефективність зобов'язань:

$$Р_{ЗБ} = \frac{ЧП}{З},$$

де:
Р_ЗБ – рентабельність зобов'язань банку;
ЧП – обсяг чистого прибутку банку;
З – обсяг зобов'язань банку.

Даний показник дозволяє більш якісно контролювати ті зобов'язання банку, що створюють непроцентні витрати для банку та відповідно визначає частку чистого прибутку, що надходить на 1 грн. зобов'язань банку. Цей індикатор може бути віднесено до групи показників оцінки стану та використання ресурсної бази банку.

Забезпечення своєчасності отримання інформації про ідентифіковані загрози та їх вплив на безпеку банку є складником організації моніторингу значень індикаторів. Частота оцінки значень індикаторів має відповідати характеру процесів, які характеризують окремі показники діяльності банку Деякі з них розраховується щодня, деякі щотижнево, в той час як розрахунок загального рівня фінансової безпеки має сенс оцінювати щомісячно.

Організація системи моніторингу відповідно до загроз фінансовій безпеці банку дає можливість розвинути систему попередження зростання впливу загрозу до конкретного фінансового ризику. Загальний рівень зростання або зниження рівня впливу загроз фінансовій безпеці банку і подальшої трансформації у реалізацію ризику діяльності банку може бути критерієм визначення місця стратегії управління фінансовою безпекою у системі корпоративного стратегічного управління банком.

Для визначення місця стратегії управління в системі корпоративного стратегічного управління [8, 9] необхідно оцінити в яких умовах працює банк, особливості стану ринку банківських послуг, стану економіки країни. Стратегія управління фінансовою безпекою банку може бути обрана у якості основної корпоративної стратегії банківської установи. Це є важливим особливо в умовах економічної кризи, в умовах пандемії, в умовах війни. Пропонуємо представити комплекс підстратегій, завдяки яким відбувається більш цілеспрямована реалізація заходів (рис. 1).

Рис. 1. Ієрархія підстратегій в системі стратегічного управління фінансовою безпекою банку

Джерело: побудовано автором

Структурна стратегія в управлінні фінансовими потоками банку визначає співвідношення за різними видами діяльності, за джерелами формування капіталу, зобов'язань і т ін. Ресурсна стратегія має охоплювати питання формування ресурсної бази банку. Стратегія управління ризиками є основою ризик-менеджменту, який достатньо формалізований системою нагляду Національного банку України.

В умовах стабілізації економіки країни та стабільності діяльності банківського сектору стратегія управління фінансовою безпекою банку може бути обрана у якості однієї з підстратегій загальної корпоративної стратегії банку. В такому випадку вона слугує засобом досягнення загальної корпоративної стратегічної мети.

Формування стратегії управління фінансовою безпекою має відбуватися за умов врахування правового механізму державного регулювання фінансової безпеки та всіх існуючих вимог з боку НБУ до банківських установ [10, 11]. Зміна кількісних та якісних регуляторних впливів Національного банку України на відповідні сектори фінансового ринку відіграє роль факторів формування стратегій діяльності банку у стратегічному вимірі часу. У той же час у короткостроковому вимірі такі зміни можуть розглядатися у якості загроз для реалізації вже існуючих стратегій.

Висновки. У стратегічному наборі стратегій щодо управління фінансовою безпекою банку важливо узгоджувати цілі і завдання між стратегіями управління ризиками, ресурсною стратегією, структурною щодо формування активів та зобов'язань банку. Ідентифікація і оцінка загроз має відбуватися за різними видами та рівнями діяльності.

Моніторинг загроз та індикаторів фінансової безпеки банку становить основу тактичних рішень фінансового менеджменту. У той же час, позитивна динаміка індикаторів фінансової безпеки має бути сигналом того, що стратегія управління фінансовою безпекою може стати стратегією нижчого рівня в ієрархії стратегічного управління банком. Тоді як стабільна негативна динаміка індикаторів фінансової безпеки вказує на необхідність обрати стратегію управління фінансовою безпекою у якості основної корпоративної стратегії банку.

В залежності від рівня та співвідношення стратегії управління фінансовою безпекою із загальною корпоративною стратегією вплив регулювання та нагляду національного банку України може бути або прямим, або опосередкованим.

Наступні дослідження необхідно зосередити на визначенні відповідності загрозам макро-, мезо-, макрорівня та індикативних оцінок з урахуванням впливу змін кількісних та якісних регуляторних впливів. Інструменти державного банківського регулювання та нагляду як складники грошово-кредитної політики та регулювання є базовими елементами для формування та реалізації будь-якої політики та стратегії банківських установ. Гнучкість стратегічного управління, його адаптивність характеризує життєздатність банку, його менеджменту, рівень управління, у тому числі корпоративного управління банком.

Список літератури

1. Коваленко В. В. Стратегічне управління фінансовою стійкістю банківської системи: методологія і практика: монографія. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ». 2010. 228 с.

2. Щербатих Д. В., Шпильовий Б.В. Підходи та загрози до формування фінансово-економічної безпеки банківських установ. *Вісник Черкаського університету. Серія : Економічні науки*. 2016. Вип. 1. С. 141-148.

3. Пасічник І.В., Курочнкін С.А. Фінансова безпека банківської системи України в умовах сьогодення. *Гроші, фінанси та кредит*. 2019 Вип. 37. С. 631-636.

4. Барановський О. І. Специфіка фінансової безпеки в банківській сфері. Вісник Національного банку України. 2014. No 9. С. 17-23. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnbu_2014_9_15.

5. Богомолова Н. І., Гирянська А. В. Особливості формування механізму банківської безпеки в Україні. *Ефективна економіка*. 2019. № 11. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?op=1&z=7414. 9дата звернення 26.08.2022).

6. Давиденко Н.М., Колодяжна В.О. Оцінювання фінансової безпеки банківської системи України. *Вісник ХДУ. Серія Економічні науки*. 2020. №40. С. 51-58

7. Кулиняк І.Я., Прокопишин-Рашкевич Л. М., Бородавко А. П. Оцінювання рівня фінансової безпеки комерційних банків України. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Економіка*. 2019. № 12. С. 113-118.

8. Лісняк А.Є. Формування стратегії забезпечення фінансової безпеки банку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні*

відносини та світове господарство. Випуск 22. Частина 2. 2018. С. 71-77

9. Родченко С.С. Система забезпечення безпеки комерційного банку за вартісно-орієнтованим підходом. *Причорноморські економічні студії. Економіка та управління підприємствами*. – 2019. – Вип. 42. – 97-102.

10. Надьон О. В., Помазан А.Л. Правовий механізм державного регулювання фінансової безпеки банків України : монографія. – Х. : НУЦЗУ, 2018. – 198 с.

11. Про внесення змін до Положення застосування Національним банком України заходів впливу №86 від 29.04.2022. URL:bank.gov.ua/ua/news/all/ onovleno-polojennya-pro-zastosuvannya-zahodiv-vplivu-14102. (дата звернення 27.08.2022).

References

1. Kovalenko, V.V. (2010). Stratehichne upravlinnia finansovoiu stiikistiu bankivskoi systemy: metodolohiia i praktyka, Sumy: DVNZ «UABS NBU». 2010. [in Ukrainian].

2. Shcherbatykh, D. V., Shpylovyi, B.V. (2016) Approaches and threats to the formation of financial and economic security of banking institutions. Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriia : Ekonomichni nauky, 1. 141-148. [in Ukrainian].

3. Pasichnyk, I.V., Kurochnkin, S.A. (2019) Financial security of the banking system of Ukraine in today's conditions. Hroshi, finansy ta kredyt, 37, 631-636. [in Ukrainian].

4. Baranovskyi, O. I. (2014) Specifics of financial security in the banking sector.i Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy. 9. 17-23. URL:http://nbuv.gov.ua/ UJRN/Vnbu_2014_9_15. [in Ukrainian].

5. Bohomolova, N. I., Hyrianska, A. V. (2019) Peculiarities of the formation of the banking security mechanism in Ukraine. Efektyvna ekonomika. 11. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?op=1&z=7414. [in Ukrainian].

6. Davydenko, N.M., Kolodiazhna, V.O..(2020) Assessment of the financial security of the banking system of Ukraine. Visnyk KhDU. Seriia Ekonomichni nauky. 40. 51-58. [in Ukrainian].

7. Kulyniak, I.Ya., Prokopyshyn-Rashkevych, L. M., Borodavko, A. P. (2019) Assessment of the level of financial security of commercial banks of Ukraine. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia: Ekonomika. 12. 113-118. [in Ukrainian].

8. Lisniak, A.Ye. Formation of a strategy for ensuring the bank's financial security. (2018) Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo. 22. 2. 71-77. [in Ukrainian].

9. Rodchenko, S.S. (2019) The security system of a commercial bank based on a value-oriented approach. Prychornomors′ki ekonomichni studiyi. Ekonomika ta upravlinnya pidpryyemstvamy, 42, 97-102. [in Ukrainian].

10. Nad′on, O. V., Pomazan, A.L. (2018) Pravovyy mekhanizm derzhavnoho rehulyuvannya finansovoyi bezpeky bankiv Ukrayiny : monohrafiya. KH.: NUTSZU [in Ukrainian].

11. Pro vnesennya zmin do Polozhennya zastosuvannya Natsional′nym bankom Ukrayiny zakhodiv vplyvu №86 vid 29.04.2022. Retrieved from bank.gov.ua/ua/news/all/ onovleno-polojennya-pro-zastosuvannya-zahodiv-vplivu-14102. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 06.08.2022
Прийнята до публікації 10.08.2022

~ МАРКЕТИНГ, ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ~

УДК 332.143 **DOI:10.32680/2409-9260-2022-8-297-71-82**

ОСОБЛИВОСТІ АКТУАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЛИМАНСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ З ОГЛЯДУ НА ВИКЛИКИ ВОЄННОГО ЧАСУ

Карпов В. А., к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки права та управління бізнесом, начальник науково-дослідної частини, Одеський національний економічний університет, Одеса, Україна
e-mail: 0682636461karpov@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9968-8380

Сментина Н. В., д.е.н., професор, професор кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, Одеса, Україна
e-mail: smentn@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-3205-1377

Корольова Т. С., к.е.н., старший науковий співробітник НДЧ, Одеський національний економічний університет, Одеса, Україна
e-mail: tskorolova@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-0262-690X

Анотація. *Об'єктом дослідження виступає процес стратегічного планування економічного й соціального розвитку Лиманської територіальної громади в частині актуалізації стратегічних пріоритетів, цілей, завдань, програм і проєктів їх реалізації в умовах воєнного стану. Даний процес є складним як за часовими рамками, так і за методами його виконання. Методологію дослідження формують принципи стратегічного планування, методи формування цілей, завдань, пріоритетів і напрямків місцевого економічного розвитку Лиманської територіальної громади в умовах воєнного стану. Основна мета статті – дослідження теоретико-методологічних основ стратегічного планування на місцевому рівні на прикладі Лиманської територіальної громади та особливостей реалізації стратегічного плану її розвитку з урахуванням викликів воєнного часу. У статті проведено аналіз соціально-економічного розвитку громади. У ході дослідження сформовано проєкт актуалізованої стратегії економічного та соціального розвитку Лиманської територіальної громади в умовах воєнного стану. Наукова новизна полягає в апробації і практичному застосуванні алгоритму розробки та актуалізації стратегії економічного і соціального розвитку територіальної громади з урахуванням викликів воєнного часу. Отримані результати в подальшому будуть використані для розробки концептуальних моделей стратегічного планування соціально-економічного розвитку територіальних громад регіону в умовах воєнного стану.*
Ключові слова: *стратегія економічного та соціального розвитку, регіон, територіальна громада, воєнний стан, розвиток.*

FEATURES OF THE UPDATING LYMAN TERRITORIAL COMMUNITY'S DEVELOPMENT STRATEGY IN VIEW OF THE CHALLENGES OF THE WARTIME CHALLENGES

Karpov Vladimir, PhD (Economics), Associate Professor of Economics, Law and Business Management Department, Head of the Scientific and Research Department, Odessa National Economic University, Odesa, Ukraine
e-mail: 0682636461karpov@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9968-8380

Smentyna Nataliia, D.Sc. (Economics), Professor of Economics, Law and Business Management Department, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: smentn@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-3205-1377

Korolova Tetiana, PhD (Economics), Senior Research Fellow, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: tskorolova@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-0262-690X

Abstract. *The object of the study is the process of strategic planning of the economic and social development of the Lyman Territorial Community in terms of updating strategic priorities, goals, objectives, programs and projects for their implementation*

under martial law. This process is complex both in terms of time frame and methods of its implementation. The methodology of the research is formed by the principles of strategic planning, methods of forming goals, tasks, priorities and directions of local economic development of the Lyman Territorial Community in the conditions of martial law. The main purpose of the article is to study the theoretical and methodological foundations of strategic planning at the local level using the example of the Lyman Territorial Community and the specifics of the implementation of the strategic plan for its development, taking into account the challenges of wartime. The socio-economic development of the community has been analyzed in the article. In the course of the research, a project of an updated strategy of economic and social development of the Lyman Territorial Community in the conditions of martial law has been formed. The scientific novelty consists in the approbation and practical application of the algorithm for the development and actualization of the strategy of economic and social development of the territorial community, taking into account the challenges of wartime. The obtained results will be used in the future for the development of conceptual models of strategic planning of socio-economic development of territorial communities of the region under martial law.
***Keywords**: economic and social development strategy, region, territorial community, martial law, development.*

JEL Classification: R110, E600.

Постановка задачі. Під час реалізації реформи децентралізації влади базовими елементами ефективної системи організації місцевого самоврядування в Україні стають об'єднані територіальні громади. Щодня перед кожною територіальною громадою постає низка завдань, основними з яких є такі: визначення пріоритетів розвитку, формування місцевого бюджету, забезпечення надання базових послуг мешканцям, побудова ефективної системи управління наявними ресурсами та інші.

Окремо постають завдання щодо необхідності ефективно реагувати на зовнішні виклики такі як: глобалізація економіки, підвищення мобільності трудових ресурсів (особливо після впровадження безвізового режиму із країнами ЄС), посилення міжнародної конкуренції за інвестиції й ресурси розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблематики соціально-економічного розвитку регіонів України займалося чимало науковців, зокрема такі вчені як: О. Г. Булавка, А. І. Ковальов, В. Г. Малік, О. І. Павлов, І. В. Прокопа, В. К. Терещенко, П. Т. Саблук, Л. О. Шепотько та багато інших. Увага дослідників торкалася як загальних питань планування розвитку територіальних громад так і доцільності запровадження окремих інструментів, що дозволяють забезпечити соціально-економічне зростання у віддаленій перспективі під час реалізації реформи децентралізації.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Віддаючи належне напрацюванням українських дослідників у даному питанні, варто відмітити, що проблема місцевого розвитку територіальних утворювань в Україні вимагає свого подальшого розвитку за зразком країн Європейського союзу, де діють локальні програми, спрямовані на розвиток місцевих територій, що базуються на місцевому економічному потенціалі, охоплюють інструменти підтирки місцевою владою локального бізнесу. Необхідність дослідження питання загострилася з огляду на виклики, що постали перед місцевими органами влади 24 лютого 2022 р. та обумовлені воєнною агресією російської федерації, бомбардуванням міст, знищенням наявного потенціалу територіальних громад. Із цього моменту змінилися умови, напрями та завдання як національної економіки, так і умови роботи й життя українців. У свою чергу зазначені виклики зумовили необхідність планувати розвиток громад та забезпечувати реалізацію актуалізованих стратегій в умовах воєнного стану.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження теоретико-методологічних основ стратегічного планування на місцевому рівні на прикладі Лиманської територіальної громади та особливостей реалізації стратегічного плану її розвитку з урахуванням викликів воєнного часу.

Основний матеріал. Лиманська територіальна громада забезпечує свій розвиток на підставі середньо- та довгострокового планування. Головним документом, відповідно до якого розвивається ця громада, є Стратегія економічного та соціального розвитку на період до 2027 року, розроблена на основі прогнозних та програмних документів загальнодержавного й місцевого значення, законодавства України щодо реформування місцевого самоврядування та регіонального розвитку, Указу Президента України «Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» і Стратегії економічного та соціального розвитку Одеської області до 2027 року.

Стратегія розвитку Лиманської територіальної громади (далі – ТГ) сфокусована на перетворення громади на конкурентоздатну територію комфортного проживання, де створено належні умови для всебічного та гармонійного розвитку людини, громаду з наданням якісних адміністративних послуг, у якій є можливість знайти цікаву та добре оплачувану роботу, громаду із унікальною історико-культурною спадщиною та національними

традиціями українського народу. Мета Стратегії Лиманської територіальної громади на період до 2027 року зорієнтована на правильний вибір основних завдань і розстановку основних пріоритетів економічного і соціального розвитку території та її потенційних можливостей, що обумовлює налагодження взаємодії між представниками влади, громади та бізнесу для вирішення спільних проблем мешканців усіх населених пунктів, які увійшли до складу територіальної громади, виконуючи завдання економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності, інвестиційної привабливості та якості життя у громаді завдяки ефективному використанню ресурсів.

Фінансування заходів та проєктів Стратегії розвитку Лиманської ТГ передбачалося за рахунок: міжбюджетних трансфертів з державного бюджету місцевим бюджетам; фінансових ресурсів суб'єктів регіональної політики, державних та приватних партнерів, об'єднаних на принципах державно-приватного партнерства, міжнародних інституцій; капітальних видатків державного бюджету; державних цільових програм, у тому числі програм подолання депресивності територій; угод щодо регіонального розвитку; програм і заходів, включаючи інвестиційні програми (проєкти), що реалізуються за рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку.

В основу Стратегії покладені такі принципи: конституційність та законність; партнерство та співробітництво; прозорість та передбачуваність; історична спадкоємність; сталий розвиток. Особливу увагу приділено можливості активної участі Лиманської ТГ у підготовці та реалізації регіональної та національної середньострокової програми «SMART-спеціалізація», дія якої передбачена на період 2021-2027 рр. Розробкою Стратегії економічного та соціального розвитку Лиманської ТГ займалися фахівці Одеського національного економічного університету, які здійснювали методичне забезпечення, експертний аналіз даних і результатів досліджень, отриманих під час процесу планування, забезпечували надання консультаційних послуг з питань, які належать до усіх аспектів стратегічного планування та розвитку громади. Але початок воєнних дій докорінно змінив раніше визначені пріоритети розвитку громади, що зумовило необхідність перегляду Стратегії, її актуалізацію з огляду на виклики зовнішнього світу.

Відзначимо, що Лиманська територіальна громада – територіальна громада в Роздільнянському районі Одеської області, яка утворена 2020 р. в рамках адміністративно-територіальної реформи України. Адміністративним центром громади є смт. Лиманське. Загальна площа ТГ дорівнює 253,4 км², чисельність населення – 14 306 мешканців.

Громада утворена в результаті об'єднання таких рад: Лиманської селищної ради, а також 3-х сільських рад Кучурганської, Щербанської та Степової. В результаті до складу громади входять 7 сіл: селище міського типу Лиманське, село Кучургани, село Степове, село Щербанка, село Виноградівка, село Нове, село Новосільці. Лиманська ТГ розташована у південно-західній частині Роздільнянського району. Межує на півдні – з Граденицькою сільською радою Біляївського району, особливістю є те, що на заході вона межує з Республікою Молдова (по Кучурганському водосховищу проходить державний кордон).

В економіці Лиманської територіальної громади провідне місце посідає сільське господарство, основу якого складають 25 приватних сільськогосподарських підприємства, 242 селянських (фермерських) господарства. В економіці громади переважає сільгоспвиробництво, яке спеціалізується на вирощуванні зернових, технічних культур, овочів, виноградарстві та садівництві. Загальна кількість сільськогосподарських угідь – 3337 га, т.ч. 1105 га пашні, 1529 га виноградники, 424 га під садами та плодоягідними культурами. Розвинуто в громаді й тваринництво.

Основними товаровиробниками сільськогосподарської продукції є сільськогосподарські товариства з обмеженою відповідальністю та акціонерні товариства. Прикладом сільгоспвиробників Лиманської ТГ є такі підприємства:

- ТОВ "ЛИМАН", що спеціалізується на вирощуванні винограду;
- ТОВ "ВИН-АГРО", що спеціалізується на вирощуванні зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур;
- Сільськогосподарське ПП "МАРЛЕН", що спеціалізується на вирощуванні зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур.
- ВАТ «Степове» та ТОВ «Степове», що спеціалізується на вирощуванні зернових культур (зернові культури, рапс, соняшник, виноград, інше).
- ДГ Кучурган (с. Кучурган), ДГ Суворове (с. Щербанка) - сільськогосподарські дослідні господарства.

Промисловість громади представлена 8 основними підприємствами. У структурі

промислового виробництва регіону найбільшу частку посідає харчова та переробна промисловість - 95,0%.

Лиманська ТГ має багату сировинну базу: запаси річкового піску (с. Кучурган), дрібнощебеневої суміші (с. Кучурган), кар'єри з видобутку будівельного каменю – ракушняка (с. Щербанка), глини, яка йде на виробництво червоної цегли, водні ресурси, що є значним резервом поповнення бюджету, створення нових робочих місць та поліпшення соціальної бази.

Однією з особливостей громади є комплекс Кучурганського водосховища (на базі Кучурганського лиману). При проєктуванні водосховища в комплекс гідровузла, щоб уникнути підтоплення і затоплення населених пунктів, включені насосні станції. Натомість сумарна продуктивність насосних станцій 9300 м3/год, з якої:

- на території України 4770 м3/год;
- на території Республіки Молдова (Придністров'я) 4530 м3/год, що стало ще однією проблемою під час ведення воєнних дій.

У цілому на території Лиманській територіальній громаді функціонує 5 шкіл та 4 дитячі садочки, Лиманський Професійний аграрний ліцей, три будинки культури та музей німців-колоністів. Працює Лиманська амбулаторія сімейної медицини. Стан дошкільної і шкільної освіти в громаді дозволяє забезпечити стартові умови формування фундаменту четвертого пріоритету розвитку громади. Так, середнє завантаження дошкільних освітніх установ в даний час складає 80%, що відповідає частці охоплення дітей дошкільною освітою. Діє при Лиманській селищній раді Центр соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді.

Нагальна проблема ТГ – належне водопостачання. Питання водопостачання є найбільш актуальним для мешканців Лиманської територіальної громади, що пов'язано з використанням застарілих насосів.

Викликом для громади в умовах воєнного стану є те, що на її території знаходиться колишній військовий аеропорт зі злітною бетонною смугою, перетворений у ТОВ «Міжнародний аеропорт Лиманське», розташоване колишнє військове містечко, мешканці якого раніше обслуговували аеродром і його інфраструктуру. Зараз обслуговує господарську діяльність, яка сформувалася на цей час на території колишнього військового аеродрому, комунальне підприємство "Лиманське".

Важливою перевагою для економіки громади є близькість великого залізничного вузла – Станція Роздільна. Ця станція є одним з найпотужніших коридорів в європейські країни. Через станцію «Роздільна 1» курсують пасажирські поїзди, які слідують з міст України (Одеса, Київ, Ужгород, Харків, Хмельницький, Чернівці, Ковель, Умань) та інших держав (Кишинів, Варшава).

Для об'єктивної оцінки сучасного стану Лиманської ТГ, її сильних сторін, що найбільше сприятимуть розвитку, визначення ресурсів для подолання слабких сторін, або перетворення їх на сильні, виявлення можливості та шляхів їх усунення при розробці Стратегії соціально-економічного розвитку громади в умовах воєнного стану проведено загальний SWOT-аналіз громади.

Результати проведеного SWOT-аналізу основних складових розвитку Лиманської ТГ в розрізі сильних (S) та слабких сторін (W) представлені у табл. 1.

Таблиця 1

Сильні та слабкі сторони розвитку Лиманської ТГ

S	Внутрішні переваги	W	Внутрішні недоліки
S1 -	наявність поблизу ТГ вузлової залізничної станції, яка забезпечує транспортне сполучення та робочі місця	W1 -	значна трудова міграція, дефіцит робочих місць
S2 -	вигідне географічне розташування громади, близькість до обласного центру	W2 -	зношені об'єкти комунальної власності, особливо водогони в селах громади
S3 -	близькість до міжнародних кордонів; злітно-посадкова смуга колишнього військового аеродрому	W3 -	застарілі «технології» збирання та утилізації ТПВ

S4 -	наявність багатих земельних ресурсів (робочих чорноземів), інших природних ресурсів (пісок, гравій річковий, будівельний камінь – ракушняк, водойм)	W4 -	проблеми водопостачання та водовідведення в місті
S5 -	наявність родовищ мінеральних ресурсів (гравій річковий, пісок, тощо)	W5 -	наявність підтоплення
S6 -	вирощування зернових та зернобобових, виноградарство	W6 -	зношений жилий фонд комунальної власності громади
S7 -	кваліфікований персонал та талановита молодь, що навчається	W7 -	відсутність генплану розвитку селищ та прилеглих територій
		W8 -	брак коштів на поточні та перспективні потреби розвитку громади

Можливості (Q) та загрози (T) розвитку Лиманської територіальної громади наведені в таблиці 2.

Таблиця 2

Можливості та загрози розвитку Лиманської ТГ

Q	Резерви внутрішні та зовнішні	T	Зовнішні чинники
Q1 -	цільове та ефективне використання вільних ділянок та територій розвитку громади	T1 -	непередбачуваність змін діючого законодавства України
Q2 -	резерви розвитку туризму	T2 -	різке падіння платоспроможності населення
Q3 -	можливості залучення молоді до стартапів та кваліфікованої праці	T3 -	різке погіршення погодно-кліматичних умов
Q4 -	залучення до підприємництва всіх верств населення громади	T4 -	форс-мажорні чинники
Q5 -	глибока переробка агропродукції з додаванням додаткової вартості за рахунок іноземних інвестицій, розвиток необхідних для громади виробництв (виготовлення тротуарної плитки та цегли, виготовлення пілетів для твердопаливних котлів, виготовлення бітуму для дорожнього покриття, можливість встановлення сонячних батарей)	T5 -	хронічна нестача коштів;
Q6 -	розробка генплану розвитку селищ та територій, ефективне використання злітно-посадкової смуги аеропорту «Лиманське»	T6 -	прояви несумлінності конкурентної боротьби суміжних територіальних утворень України
Q7 -	залучення інвестицій в реальний сектор економіки	T7 -	прояви несумлінності загальної конкурентної боротьби

Джерело: розроблено авторами на основі [3-7]

Згідно з вимогами до сучасного управління економічним та соціальним розвитком громади у процесі планування розвитку громади важливе місце посідає формування бачення, що є

вихідною точкою в SMART-моделі управління Лиманською ТГ (рис. 1). З огляду на виклики воєнного часу стратегічне бачення громади визначено як забезпечення гармонійного та комплексного розвитку Лиманської ТГ. Місія розвитку: об'єднуючи людей досягти добробуту та соціального захисту – партнерство влади, громади, бізнесу та мешканців в досягненні добробуту і соціально-економічного зростання.

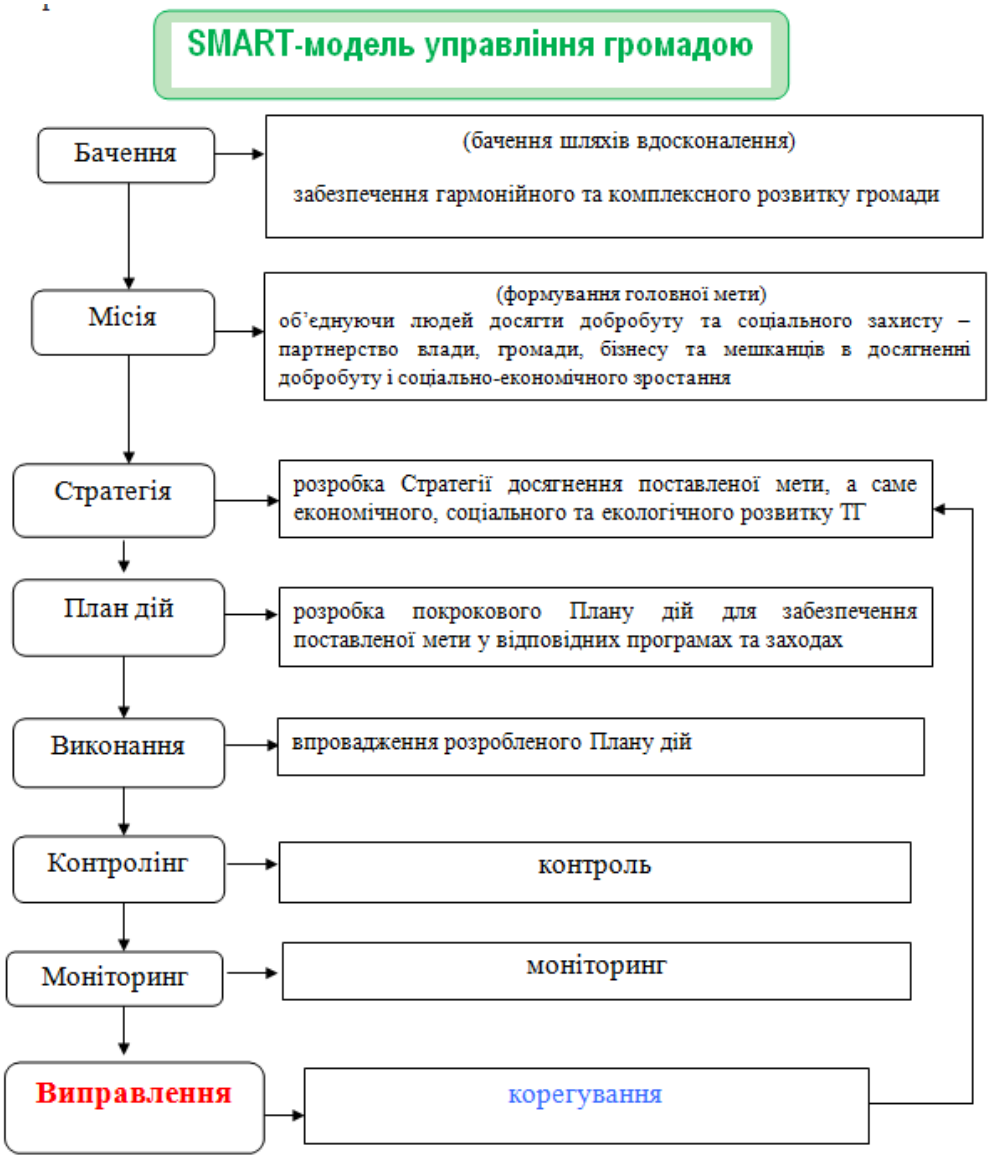

Джерело: розроблено авторами на основі [3-7]

Забезпечити досягнення поставленої мети та виконання моделі управління Лиманською ТГ неможливо без визначення в часових та просторових межах головних стратегічних складових розвитку. Це зумовлює необхідність актуалізації пріоритетів розвитку ТГ.

Розробка Стратегічного плану Лиманської ТГ до 2027 р. базується на наступних основних принципах: партнерство, життєздатність, інтеграція, інновація, субсидіарність.

На підставі наведеного вище аналізу головних сфер господарської діяльності в громаді, діагностування сильних та слабких сторін, врахування макро- та мезоекономічних чинників, стає можливим визначити такі пріоритети у повоєнний час (рис. 2).

Рис. 2 «Дерево цілей» реалізації Стратегії економічного і соціального розвитку громади

Джерело: розроблено авторами на основі [7]

Підсумки SWOT-аналізу Лиманської ТГ, «Дерева цілей» реалізації у повоєнний час Стратегії економічного і соціального розвитку громади стали основою рекомендацій з підтримки сильних сторін на основі посилення можливостей ТГ, зменшення впливу слабких сторін і зниження впливу виявлених загроз. В їх числі на особливу увагу заслуговують такі:

1. С1 – Для активізації участі громадськості у постановці та вирішенні питань місцевого економічного розвитку (МЕР) створити на засадах партнерства місцевої влади, підприємців та представників недержавних громадських установ (організацій) постійно діючу робочу групу з МЕР.

2. С2 – Передбачити за ініціацією керівництва створення осередку підтримки підприємництва та залучення інвестицій (ОППЗІ) для потреб розвитку громади. Серед функціональних обов'язків ОППЗІ передбачити надання на частково безоплатній основі послуг інформаційного, консультативного та навчального змісту. Для підготовки інвестиційних пропозицій, проектів та каталогів профільних відповідно до потреб МЕР громади, залучати фахівців освітянських і консультаційних установ країни, що мають відповідний досвід та спроможність успішно допомагати економічному розвитку громади.

3. С3 – Для забезпечення розвитку привабливої діяльності в напрямках спорту, туризму, культури та науки серед молоді, створити Центр розвитку молоді на базі КП «Культура» та КП «Лиманський спортклуб фізичної підготовки», передбачивши серед його функціональних обов'язків регулярне проведення евентійних заходів районного, обласного, регіонального,

національного та міжнародного рівня.

Для суттєвого покращання якості послуг в індустрії гостинності передбачити формування реєстру місць потенціального розміщення відвідувачів (гостей) громади. Запланувати створення спеціалізованого центру колективного розміщення молоді та їх батьків, запрошених для участі у спортивно-культурних та інших цікавих заходах, що проводитиме Центр розвитку молоді ТГ. Передбачити підтримку проєктів із створенням нових робочих місць для обслуговування (задоволення) потреб Центру розвитку молоді та його відвідувачів.

4. С4 – Для поліпшення структури видатків та збільшення надходжень місцевого бюджету та забезпечення зростання його обсягів, передбачити в 2022-2023 рр. перегляд можливостей формування партисипативної частки бюджету (бюджету розвитку громади) питомою вагою не менше 15 відсотків загального бюджету.

Таблиця 3

Основні фактичні та прогнозні показники розвитку Лиманської ТГ

Показник	Одиниця виміру	Значення показника у 2020 році					Прогнозне значення показника у 2027 році
		смт. Лиманське	Кучурганська сільська рада	с.Степове	с.Щербанка	Всього	
Податок на доходи фізичних осіб	млн. грн.	-	-	-	-	38	55,00
Земельних податок	млн.грн.	2,46	-	0,64	0,00	3,10	4,36
Єдиний податок	млн. грн.	6,50	-	0,32	0,00	6,82	9,60
Акцизний збір	млн.грн.	3,44	-	0,12	-	3,56	5,01
Кількість зустрічей за участю керівництва громади, форумів, конференцій	од.	-	-	-	3,0	3,0	5,0
Зношеність системи водопостачання та водовідведення	%	49,50	10,00	85,00	100,00	61,13	42,16
Одноразова місткість засобів колективного розміщення	осіб	400,00	400,00	-	250,00	1050,00	1477
Кількість проведених культурних заходів	од.	1,00	1,00	5,00	10,00	17,00	24
Кількість проведених спортивних змагань	од.	10,00	-	8,00	-	18,00	25,00
Чисельність учасників спортивних змагань	осіб	300,00	-	350,00	-	650,00	900,00
Охоплення населення телекомунікаційними послугами	%	40,00	-	-	100,00	35,00	98,00
Охоплення населення інтерактивними сервісами	%	65,00	0,00	0,00	90,00	38,75	54,52

Частка адміністративних послуг, які можливо отримати за допомогою ІТ-технологій							
%	50,00	0,00	0,00	50,00	25,00	35,18	
Водопроводи	тис. грн.	-	-	0,00	0,00	0,00	0,00
Об'єкти охорони здоров'я та, освіти	тис. грн.	-	-	327,10	0,00	327,10	460,23
Відсоток охоплення дітей дошкільною освітою	%	78,00	78,00	0,00	80,00	100	100
Завантаженість дошкільних навчальнихзакладів	дітей на 100 місць	90,00	90,00	0,00	80,00	65,00	90,00
Частка дітей шкільного віку, що займаються упозашкільних навчальних закладах	%	30,00	0,00	0,00	25,00	13,75	19,35
Кількість учнів – переможців олімпіад та конкурсів	осіб	10,00	0,00	30,00	17,00	57,00	80
Кількість дитячих ігрових майданчиків	од.	5,00	5,00	0,00	1,00	11,00	15,48
Кількість органів самоорганізації населення	од.	0,00	0,00	0,00	1,00	1,00	2,00
Кількість одержувачів соціальних послуг за рахунок бюджету громади	тис. осіб	1,50	0,00	0,00	0,00	1,50	2,11

Джерело: розраховано авторами

Головним критерієм при розгляді та затвердженні партисипативних проєктів, ініційованих членами громади передбачити відповідність пріоритетним напрямкам Стратегії соціально-економічного розвитку громади на період до 2027 року. Серед цих напрямків особливу увагу зосередити на питаннях розвитку підприємництва, створення нових робочих місць та суттєве покращання інженерно-комунікативної інфраструктури селищ.

5. С5 – Для збільшення додаткових надходжень до місцевого бюджету передбачити створення умов, привабливих для розміщення на території громади транспортно-міжрегіонального та міжнародного логістичного HUB–центру, що спеціалізується на розміщенні та перевезенні експортних та транзитних вантажів Півдня України. Пропозиція базується на можливостях використання трендових напрямків розвитку логістичних операцій в Україні та її сусідів в межах транскордонного співробітництва із республікою Молдова, Румунією, тощо.

6. С6 – Для суттєвого зростання експортного потенціалу Роздільнянського промислового вузла передбачити відтворення на теренах існуючих промислових майданчиків територіальної громади, які мають відповідну заготівельно-виробничу та транспортну складову інфраструктури агропромислового комплексу, спроможного переробляти агропродукцію Лиманської та суміжних з ним аграрних районів Одеської, Вінницької та Миколаївської областей.

У період відновлення України після війни передбачити пріоритетний розвиток таких виробництв:

- мукомельного (комбікормового напрямку) та олійнопресового (в асортименті), глибокого ступеню переробки горіхів та меду;
- птахопереробного та м'ясопереробного (заготівельний цех) виробництва, будівництво вівчарської ферми та свиноферми;
- переробки та консервування продукції рослинництва, особливо багаторічних насаджень, тощо;
- лінії з переробки ТПВ, пілетного виробництва;
- видобуток піску та дрібно щебеневої суміші, будівельного каменю – ракушняка;

На базі залучення потужних галузевих інвесторів відродити та використати потенціал переробки та додання вартості за переліченими видами агропромислового виробництва.

7. С7 – Для створення нових робочих місць в сервісній інфраструктурі громади забезпечити надання різноманітних комунально-побутових послуг та інженерно-комунікативного обслуговування мешканців багатоквартирних будинків смт. Лиманське. Запровадити комплекс заходів соціального партнерства із керівництвом військових прикордонних частин, розташованих на теренах громади.

8. С8 - Включити до переліку обов'язкових цільових програм заходи щодо розвитку підприємництва, агропромислового виробництва та переробки, розвідку культури, спорту, благоустрою території громади, медичного обслуговування, тощо.

У відповідності з алгоритмом реалізації стратегії, послідовне досягнення поставлених цілей пріоритетних напрямків виражається в досягненні запланованих рівнів індикативних показників. У таблиці 3 наведені розрахункові рівні індикаторів економічного та соціального розвитку Лиманської ТГ.

Зазначені вище рекомендації та індикативні, що вказані у таблиці 3, могли бути реалізованими лише у мирний час.

Однак, вже більше пів року Україна, її громади та мешканці живуть в умовах воєнного стану. Так, у перші дні війни в Васильківської ТГ Одеської області відбулося бомбардування аеродрому [9], є постійна загроза воєнного вторгнення через кордон з Молдовою, руйнування жилих будинків, евакуація місцевих жителів, затоплення місцевості, перебої з постачанням продуктів харчування.

Спираючись на розроблену стратегію Ліманської ТГ для забезпечення життя та розвитку громади в умовах воєнного часу варто обмежити коло стратегічних завдань напрямками національної безпеки, продовольчого забезпечення населення та збереження кадрів. Виходячи з цього, на наш погляд, основним сценарієм реалізації стратегії розвитку всіх без винятку громад є - сценарій виживання у форс-мажорних обставинах, що обумовлені воєнним станом в державі. Для забезпечення його реалізації в країні має посилитись державне регулювання всіх сфер життєдіяльності громади. Відповідно до чинного законодавства, в умовах воєнного часу, ці функції покладені на військові адміністрації (ВА) територіальних одиниць.

Висновки. Результати проведених досліджень дозволяють сформувати пропозиції щодо актуалізації стратегій розвитку територіальних громад в умовах воєнного стану та визначити такі основні оперативні завдання в фокусування на сценарії виживання у форс-мажорних обставинах:

1) створити для захисту населених пунктів та жителів територіальних громад на місцях формування територіальної оборони, добровольчі батальйони та волонтерські спільноти. У зв'язку з цим у фінансистів територіальних громад виникає питання щодо оперативного забезпечення та фінансування підрозділів добровольців, придбання необхідного обладнання, харчування, забезпечення одягом, тощо. Незважаючи на бойові дії, територіальним громадам необхідно дотримуватися чинного законодавства. Для використання будь-яких ресурсів має бути підстава і підтвердження цільового використання коштів. Для того, щоб виділяти гроші на заходи з територіальної оборони в громаді має бути прийнята місцева цільова програма, у якій прописані відповідні цілі та завдання. І саме цим документом регламентуються видатки.

2) Придбання предметів, матеріалів, обладнання та інвентарю для добровольчих формувань територіальних громад (ДФТГ) доцільно робити шляхом надання субвенції з бюджету до бюджету територіальної громади. Одержувачами такої субвенції можуть бути військові частини, терцентри комплектування та соціальної підтримки, підрозділи Нацгвардії. У виняткових випадках це стосується і придбання пального (ч.2 ст.12 Закону №1702). В разі придбання речей місцевою радою важливо подбати про документальне оформлення цього

процесу. Має бути лист командира військового формування чи підрозділу тероборони з обґрунтуванням та визначенням потреби, проведення видатків на підставі місцевої цільової програми за КПКВ 8240, рішення ради про передачу матеріальних цінностей, комісійна передача на підставі акту приймання-передачі, який буде підставою для списання з балансу ОМС цих товарно-матеріальних цінностей.

3) Передача автотранспорту місцевих рад на потреби тероборони може здійснюватися на умовах безоплатної передачі за рішенням ОМС або на умовах примусового відчуження за рішенням військового командування з погодженням з виконкомом місцевої ради. Поділитися пальним із підрозділами тероборони можуть бюджетні установи за умови, що експлуатація їх службового транспорту в умовах воєнного стану неможлива. Безоплатна передача паливно-мастильних матеріалів (в т.ч. талонів) в умовах воєнного стану повинна відбуватися за ініціативою військового командування та визначенням потреби в пальному в листі зверненні.

4) Щодо харчування та використання майна закладів освіти, то приймається місцева програма або вносяться зміни до існуючих програм на предмет забезпечення безоплатним харчуванням членів тероборони на період запровадження воєнного стану в Україні. Рішенням виконкому визначаються заклади освіти, у яких будуть проводитися розміщення та харчування членів ДФГТ (ст.8 п.1 п.п. 3, 4, 17 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану»). У разі потреби, в бюджеті для головного розпорядника коштів передбачаються додаткові кошти за відповідним КПКВ по галузі освіти КЕКВ 2230. Також розпорядник коштів займається організацією отримання продуктів харчування закладами освіти і проводить фінансування за відповідними КПКВ по галузі.

Список літератури

1. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України. Від 5 лютого 2015 року № 157-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text (дата звернення: 29.04.2022).

2. Управління функціонуванням та розвитком в регіональних соціо-економічних системах: монографія / [Ковальов А.І., Сментина Н.В. та ін.] /за ред. А.І. Ковальова. Харків. 2016. 244 с. URL: http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/5312.

3. Офіційний сайт Лиманської громади, Одеська область, Білгород-Дністровський район. URL: https://lymanska.gromada.org.ua/ (дата звернення: 24.08.2022).

4. Інструментарій місцевого економічного розвитку: теорія, методологія, практика: монографія / [Ковальов А.І., Корольова Т. С., Сментина Н.В., Павлова Т.В., Карпов В. А., Фіалковська А.А., Котова І.М.]; за заг. ред. А.І. Ковальова. Київ: ФОП Гуляєва В.М. 2021. 413 с. URL: http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/12900.

5. Карпов В.А. Початкові умови створення та стратегічні напрями розвитку Роздільнянської об'єднаної територіальної громади. Науковий вісник. 2019. № 6 (269). С. 53-67. URL: http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2019/269/pdf/53-67.pdf (дата звернення: 06.06.2022).

6. Стратегія економічного та соціального розвитку Одеської області до 2020 року (від 21 грудня 2015 року № 32-VII). URL: https://oda.od.gov.ua/wp-content/uploads/2020/06/5b0287ef6892a.pdf (дата звернення: 06.08.2022).

7. Сментина Н. В. Методи, інструменти та механізми управління збалансованим розвитком територіальних систем. *Причорноморські економічні студії*. 2017. №20. С. 20-24. URL: http://bses.in.ua/journals/2017/20_2017/8.pdf.

8. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

9. Офіційний сайт Василівської громади, Одеська область, Білгород-Дністровський район URL: https:// https://vasylivskagr.gov.ua/ (дата звернення: 9.09.2022).

10. Державна служба статистики України : сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 23.12.2021).

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2017). About the voluntary association of territorial communities (Act No. 157-VIII, February 5). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text [In Ukrainian].

2. Kovalov, A.I., Smentyna, N.V., …, Karpov, V.A. (2016). Upravlinnia funktsionuvanniam

ta rozvytkom v rehional'nykh sotsio-ekonomichnykh systemakh. Kharkiv. Retrieved from http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/
5312 [in Ukrainian].

3. Lyman community, Odesa region, Bilhorod-Dnistrovsky district (2022). Official web-site. Retrieved from https://lymanska.gromada.org.ua/ [In Ukrainian].

4. Kovalov, A.I., Korolova, T.S., Smentyna, N.V., Pavlova, T.V., Karpov, V.A., Fialkovska, A.A. & Kotova, I.M. (2021). Instrumentarii mistsevoho ekonomichnoho rozvytku: teoriia, metodolohiia, praktyka. Kyiv: FOP Huliaieva V.M. Retrieved from http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/12900 [In Ukrainian].

5. Karpov, V.A. (2019). The initial conditions for the creation and strategic directions of development of the Rozdilnya Amalgamated Territorial Community. Scientific Bulletin of the Odessa National Economic University, 6 (269). Retrieved from http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2019/269/pdf/53-67.pdf [In Ukrainian].

6. Odesa Regional Council (2015). Strategy of economic and social development of Odesa region until 2020 (Act No. 32-VII, December 21). Retrieved from https://oda.od.gov.ua/wp-content/uploads/2020/06/
5b0287ef6892a.pdf [In Ukrainian].

7. Smentyna, N.V. (2017). Methods, tools and mechanisms of managing the balanced development of territorial systems. Black sea economic studies, 20, 20-24. Retrieved from http://bses.in.ua/journals/2017/20_2017/8.pdf. [In Ukrainian].

8. Verkhovna Rada of Ukraine (2015). On the legal regime of the martial law (Act No. 389-VIII, May 12). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/
show/389-19#Text [In Ukrainian].

9. Oficijny`j sajt Vasy`livs`koyi gromady`, Odes`ka oblast`, Bilgorod-Dnistrovs`ky`j rajon URL: https:// https://vasylivskagr.gov.ua/ (data zvernennya: 9.09.2022).

10. State Statistics Service of Ukraine: website [Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: sait]. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 31.07.2022
Прийнята до публікації 10.08.2022

УДК 658.589:331.108.5 DOI:10.32680/2409-9260-2022-8-297-83-88

СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ЯК СПОСІБ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Семенова В.Г., доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: semenova_vg@ukr.net
ORCID:0000-0001-5194-4878

Кобилінський О. Ю., магістрант кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса,
e-mail: alexey.petrosyan23@gmail.com

Анотація. *У статті проаналізовано основні аспекти стимулювання персоналу. Розглянуто взаємозв'язок у стимулюванні працівників та покращенні інноваційної діяльності на підприємстві. Проаналізовано сучасні тенденції щодо використання різних категорій працівників виконанні наукових досліджень і розробок, за категоріями персоналу за 2017-2020 роки. Описано системи та види стимулювання персоналу підприємства, також досліджено застосування прямих та непрямих методів стимулювання, які використовуються для покращення інноваційної активності на основі зарубіжного досвіду. Розроблено систему заходів щодо покращення мотиваційної системи та обґрунтовано необхідність запозичення зарубіжного досвіду стимулювання праці.*
Ключові слова*: стимулювання персоналу, мотиваційна система, нематеріальне та матеріальне стимулювання, оплата праці, премії та доплати, фінансування персоналу, система «довічного найму».*

ENCOURAGEMENT OF EMPLOYEES AS A WAY OF ACTIVATING INNOVATIVE ACTIVITIES AT THE ENTERPRISE

Semenova Valentyna, D.Sc. (Economics), Professor, Professor, Department of Enterprise Economics and Entrepreneurship Organization, Odessa National University of Economics, Ukraine
e-mail: semenova_vg@ukr.net
ORCID:0000-0001-5194-4878

Kobylinsky Olexiy, Master's degree in Department of Enterprise Economics and Entrepreneurship Organization, Odessa National University of Economics, Odessa, Ukraine
e-mail: alexey.petrosyan23@gmail.com

Abstract. *The article analyzes the main aspects of staff stimulation. The relationship between employee stimulation and improvement of innovative activity at the enterprise is considered. Current trends in the use of various categories of employees in the performance of scientific research and development, by categories of personnel for 2017-2020, have been analyzed. It was determined that the main factors causing the tendency to reduce the number of qualified personnel involved in innovative activities include: low level of remuneration; lack of an effective system for stimulating innovative activity; availability of labor migration to EU countries; low level of innovative culture; lack of close interaction between all stakeholders of the innovation process at the level of the state, region and business environment; lack of allocation of time resources for free scientific research; insufficient opportunities for individual planning of working hours. Systems and types of stimulation of the company's personnel are described, we also investigated the use of direct and indirect methods of stimulation, which are used to improve innovative activity based on foreign experience. A system of measures to improve the motivational system has been developed and the need to borrow foreign experience in labor stimulation has been substantiated. In order to intensify innovative activities for Ukrainian enterprises, there is a need to create an effective system of stimulating personnel to such activities. Based on the principles of comprehensiveness, balance, stability, fairness and transparency, economic expediency, flexibility and adaptability, such a system should cover various directions, forms and methods of stimulating both individual employees and enterprise divisions. At the current stage, relying on the experience of foreign companies, it is necessary to use a combination of economic and moral stimulation methods at Ukrainian enterprises.*
Key words*: staff incentives, motivational system, intangible and material incentives, remuneration, bonuses and surcharges, staff financing, system of "lifelong employment".*

JEL Classification: L320.

Постановка проблеми. За сучасних економічних умов результативність діяльності підприємства напряму залежить від ефективності використання здібностей та навичок персоналу. Саме тому власникам підприємств слід ефективно організовувати роботу кожного

працівника; підбирати відповідну зовнішньому та внутрішньому середовищу організації систему мотивації та стимулювання працівників.

У сучасному світі основою науково-технічного прогресу є інноваційна діяльність. Саме за рахунок інноваційної діяльності працівників ми маємо усі надбання у економічній, екологічній, соціальній та культурній сферах. Недооцінювання важливості інновацій, відсутність стимулювання працівників, загрожує великими втратами, у тому числі: втратою позицій на світовому ринку, спадом обсягів виробництва, банкрутством підприємств та переходом виробничих проблем у інші сфери нашого життя. Однак, у більшості регіонів і галузях нашої країни відстежується тенденція поступового зниження кількості компаній (відповідно і працівників) у сфері НДР, що безпосередньо негативно впливає на розвиток інноваційної діяльності в Україні.

За допомогою постійного інноваційного розвитку підприємство може отримувати більше конкурентних переваг у ринкових умовах. Трудовий колектив, дослідники, техніки є ключовими елементами у реалізації та постійному покращенні інноваційного розвитку підприємства. Тому створення ефективного механізму стимулювання інноваційної діяльності персоналу є нагальною проблемою для українських підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед зарубіжних можна виділити: В. Врум, А. Маслоу, Д. Мак-Клеланд та інші. Серед сучасних вітчизняних: Бєлова О. І., Сазонова Т. А., Кононенко А. В., Кононенко І. В, Климчук А. О., Михайлов А. М., Ольвінська Ю. О., Самотоєнкова О. В., Вітковська К. В.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження ролі стимулювання працівників до інноваційної діяльності для розвитку підприємства.

Основний матеріал. На сьогодні при стрімкому розвитку технологій і постійному зростанні конкуренції вирішальне значення набуває формування кадрового потенціалу підприємства. Професіоналізм, злагодженість і працездатність персоналу є визначальною силою на шляху до становлення, процвітання і безперервного розвитку сучасного підприємства. Залежно від сфери діяльності і рівня конкуренції, життєздатність компанії часто залежить не тільки від продуктивності, але і від якості виробленої продукції або послуг, що надаються. Проблема підвищення зацікавленості співробітників продовжує залишатися досить актуальною, незважаючи на великий досвід у вивченні та практичному застосуванні систем організації трудової діяльності. Більшою мірою це пов'язано з розбіжністю накопиченого практичного досвіду, зі стрімко мінливою дійсністю в області організації праці та управління персоналом, як на технологічному рівні за рахунок застосування нових технологій, інформатизації виробничих процесів, так і на організаційному рівні в зв'язку з удосконаленням методів, форм, нормативно-правовою зміною законодавства.

Аналіз інноваційної діяльності промислових підприємств (рис. 1) показав, що в період з 2010 по 2019 рр. кількість інноваційно активних підприємств суттєво зменшилась.

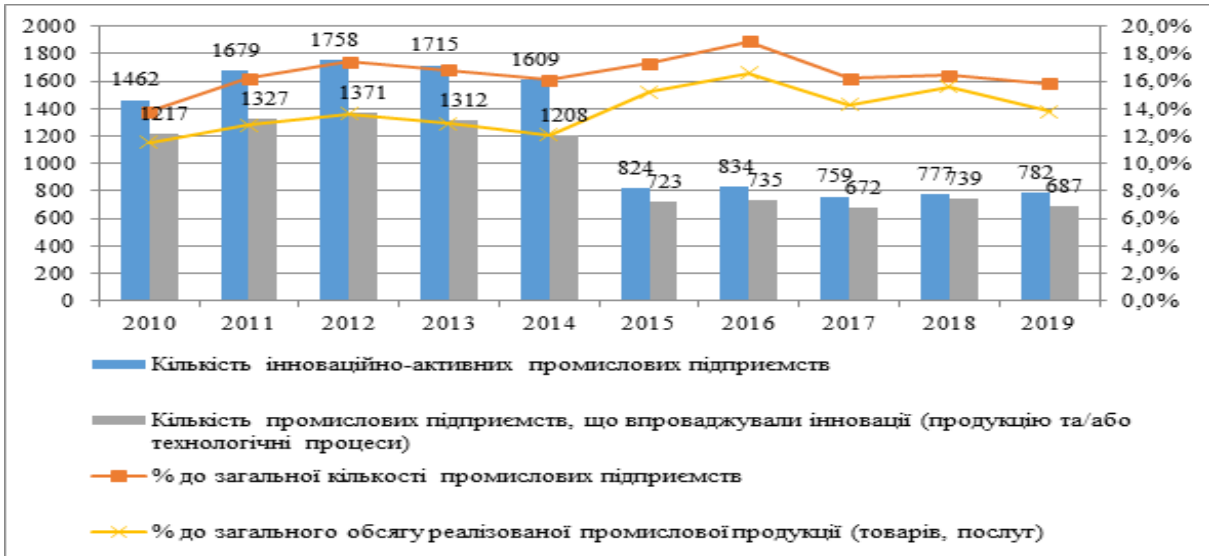

Рис.1. Динаміка інноваційної активності промислових підприємств України за 2010-2019 рр.

Джерело: складено авторами на основі [1]

Значне зменшення інноваційно-активних підприємств в 2015 році пов'язано з політичною, економічною та військовою ситуацією, яка склалась в той період в нашій країні. Однак починаючи з 2017 року кількість інноваційно-активних підприємств зросла на 3%, а кількість підприємств, що впровадили інновації на 2%. Хоча за останній рік кількість промислових підприємств, які впровадили інновації зменшилось на 7 %. Частка від загальної кількості промислових підприємств, які займаються інноваційною діяльністю в 2019 році склала 15,8 %, а підприємств, які впровадили інновації на ринок лише 0,5 % від загальної кількості промислових підприємств України [2, с. 567].

Однак будь-яке підприємство, якщо воно хоче вижити в жорсткому конкурентному середовищі повинно займатися інноваційною діяльністю. Розробка та впровадження інноваційних проектів на промислових підприємствах дає їм можливість бути конкурентоспроможними, виходити на міжнародні ринки, розширювати ринки збуту та збільшувати обсяги продажу і, відповідно, збільшувати прибутки підприємства.

В таблиці 1 наведені дані щодо кількості працівників, що задіяні у виконанні наукових досліджень і розробок, за категоріями персоналу.

Таблиця 1

Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, за категоріями персоналу за 2017-2020 роки, осіб

Кількість працівників за категоріями персоналу	2017	2018	2019	2020	Темп приросту 2020 до 2017 рр, %
Усього, у т.ч.:	94274	88128	79262	78860	-16,35
- дослідники;	59392	57630	51121	51427	-13,41
-техніки;	9144	8553	7470	7117	-22,16
-допоміжний персонал	25738	21945	20671	20316	-21,07

Джерело: складено авторами на основі [1]

Аналіз табл. 1 свідчить про суттєве зменшення кількості фахівців, що приймають участь у проведенні наукових досліджень і розробок. В цілому зменшення склало 16,35 % в 2020 році до показника 2017 року. За категорією «дослідники» зменшення становить 13,41 %; за категорією «техніки» - 22,16 %; за категорією «допоміжний персонал» - 21,07 %.

Проведені нами дослідження та дослідження вітчизняних науковців свідчать про наявність тривалої тенденції до скорочення висококваліфікованих кадрів в діяльності вітчизняних підприємств. Вважаємо, що серед низки чинників, які зумовлюють наявність вищеозначеної тенденції найбільшого значення набувають:

- низький рівень оплати праці;
- відсутність дієвої системи стимулювання інноваційної діяльності;
- наявність трудової міграції в країни ЄС [3, с. 159];
- низький рівень інноваційної культури;
- відсутність тісної взаємодії між усіма зацікавленими сторонами інноваційного процесу на рівні держави, регіону та бізнес-середовища [4, с. 194];
- відсутність виділення часового ресурсу на вільний науковий пошук;
- недостатні можливості для індивідуального планування робочого часу [5, с. 155].

Розвиток інноваційної діяльності в усіх сферах економіки й передусім у промисловості є найважливішим ресурсом економічного зростання в Україні. Основними завданнями є залучення інвестицій та поліпшення умов для наукових досліджень й розробок, збільшення кількості інноваційно-активних підприємств та підприємств, які впроваджують інновації, створення й реалізацію нових, конкурентоспроможних продуктів.

Сьогодні в Україні відповідно до міжнародної методології ведеться моніторинг інноваційної діяльності підприємств з чисельністю працюючих 10 осіб та більше у всіх сферах економіки. Водночас виділяють інноваційно-активні підприємства та підприємства, які впроваджують інновації, у тому числі за видами інновацій: технологічні інновації, з них продуктові й процесові; нетехнологічні інновації, з них маркетингові та організаційні.

Технологічні інновації — це впровадження технологічно нових або значно технологічно вдосконалених продуктів (продуктові інновації) і процесів (процесові інновації). До нетехнологічних інновацій відносяться:

- маркетингові інновації, які включають суттєві зміни у дизайні або упаковці продукту, його складуванні, просуванні на ринок;
- організаційні інновації, тобто впровадження нових методів і форм організації всіх видів діяльності підприємства, удосконалення організаційної структури підсистем підприємства, удосконалення організації праці та організації використання всіх видів ресурсів на підприємстві [6, с. 68].

Для покращення ситуації із інноваційною діяльністю на підприємстві слід більш детально розглянути проблему стимулювання працівників. Підхід сучасних компаній до стимулювання праці в інноваційному процесі визначається двома головними моментами – прагненням максимально активізувати творчу особистість і направити цю активність на досягнення конкретного економічного результату. Ґрунтовність застосування саме стимулювання в управлінні трудовим потенціалом підприємства підтверджується роллю та значенням стимулювання з погляду покладених на нього функцій.

За своїм змістом стимули діяльності працівників можна поділити на матеріальні, соціальні та примусового характеру. Відповідно до цього розрізняють економічні, соціально-психологічні та організаційні методи управління інноваційною активністю персоналу зокрема та підприємства загалом.

Усі названі методи управління персоналом органічно взаємозв'язані й використовуються не ізольовано, а комплексно. Організаційні методи створюють передумови для використання економічних методів. Соціально-психологічні методи доповнюють організаційні та економічні і створюють у сукупності необхідний арсенал засобів управління діяльністю підприємства, будьякого суб'єкта підприємницької чи іншої діяльності. Проте провідними треба вважати саме економічні методи, тобто такі методи, які реалізують матеріальні інтереси участі людини у виробничих процесах (будь-якій іншій діяльності) через використання товарно-грошових відносин [7, с.213].

Формування ефективної системи стимулювання працівників за трудову діяльність передбачає застосування як матеріальних, так і нематеріальних форм винагородження персоналу (рис. 2). Варто зазначити, що максимального мотиваційного ефекту можливо досягти лише за умови їх спільного використання. Окремо один від одного вони здатні здійснювати лише тимчасовий мотиваційний ефект. Завдання ефективного менеджменту ж полягає в досягненні довгострокового позитивного ефекту [8, с. 215-216].

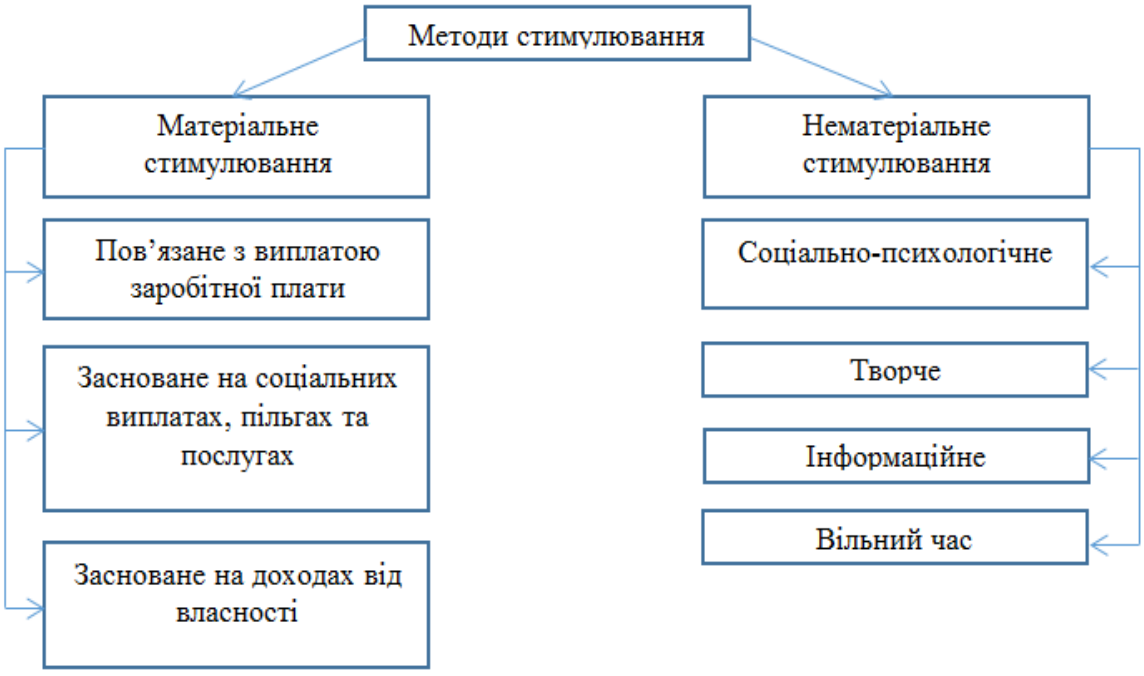

Рис. 2. Функції стимулювання інноваційної активності персоналу

Джерело: складено автором на основі [8]

На сьогодні вирішального значення у формуванні мотивів у персоналу набуває матеріальне стимулювання, серед основних складових якого є не лише оплата праці, а й можливість здійснювати ефективну її реалізацію на ринку товарів та послуг. У формуванні матеріальної мотивації необхідним є дотримання наступних умов: існування рівня заробітної плати та дослідження її динаміки; між рівнем заробітної плати та кількістю і якістю результатів праці має існувати пряма залежність; наявність структури особистого доходу; матеріальне забезпечення наявних грошових доходів тощо [9, с. 226].

Розглянемо більш детально досвід інших країн у цій сфері. Там дуже поширені системи участі працівників у прибутку підприємства, які припускають поділ додаткового прибутку між робітниками і власниками компаній, отриманої в результаті підвищення продуктивності якості продукції. Найпоширенішими є системи Скенлона, Ракера і Іпрошеар.

1. Система Скенлона базується на розподілі між працівниками і організацією економії витрат на заробітну плату, отриманої в результаті підвищення продуктивності праці, в розрахунку на одного працівника. Причому в разі, коли частка заробітної плати у вартості продукції не перевищує запланованого рівня, то сума економії розподіляється в співвідношенні 1:3 між компанією та її співробітниками.

2. Система Ракеру заснована на преміюванні співробітників.

Внаслідок зростання обсягу умовно чистої продукції в розрахунку на один долар заробітної плати. Розрахунок здійснюється наступним чином. По-перше, у результаті проведення кількісного аналізу ми визначаємо обсяг умовно чистої продукції, а також індекс її збільшення. В підсумку розраховується показник під назвою «стандарт Ракеру», що представляє собою частку фонду заробітної плати в обсязі умовно-чистої продукції. Це середня величина за ряд років. Після цього визначається економія коштів на оплату праці в порівнянні зі стандартом Ракеру. Варто відзначити, що економія коштів на оплату праці утворюється тільки в разі зниження витрат на грошову одиницю умовно-чистої продукції в порівнянні зі стандартом Ракеру.

3. Система Іпрошеар полягає у тому, що працівникам виплачуються премії за економію робочого часу, витраченого на випуск планового обсягу продукції. Вимірюється в людино-годинах. Премія має місце в тому випадку, якщо фактична кількість людино-годин менше базового нормативу його витрат. Розрахована економія розподіляється відносно 50/50 між підприємством і працівниками [10, с. 141].

Розглянуті західні системи стимулювання праці більш ефективні в порівнянні з вітчизняними. Якщо працівник знає, що його праця буде заохоченою з прибутку, то у нього, на нашу думку, формується зацікавленість у збільшенні продуктивності своєї праці не тільки в кількісних вимірах, але і в якісних. Західні системи стимулювання і оплати праці можуть бути застосовані на вітчизняних підприємствах, де робітники можуть безпосередньо впливати на підсумкові показники діяльності та брати активну участь в розробці управлінських рішень.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, для активізації інноваційної діяльності для українських підприємств існує потреба у створенні дієвої системи стимулювання персоналу до такої діяльності. Маючи за основу принципи комплексності, збалансованості, стабільності, справедливості та прозорості, економічної доцільності, гнучкості та адаптивності, така система повинна охоплювати різні напрями, форми та методи стимулювання як окремих працівників, так і підрозділів підприємства. На сучасному етапі, спираючись на досвід іноземних компаній, необхідно на українських підприємствах використовувати поєднання методів економічного та морального стимулювання. Запропоноване нами застосування зарубіжних систем стимулювання інноваційної діяльності здатне кардинально поліпшити інноваційний клімат і допомогти в покращенні ситуації економіки України, а також підвищити конкурентоспроможність підприємств на вітчизняних і світових ринках.

Список літератури

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення 09.05.2022).
2. Ратушняк О. Г., Лялюк О. Г. Оцінка інноваційної діяльності промислових підприємств України. Сучасні тенденції розвитку фінансових та інноваційно-інвестиційних процесів в Україні : матеріали IV Міжнар. науково-практ. конф., м. Вінниця, 12 берез. 2021 р. С. 567–569.
3. Семенова В.Г. Ризики в управлінні інтелектуальним капіталом підприємства. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2021. № 9-10. С. 155-

161.
4. Вагонова О.Г., Госалова С.В., Терехов Є.В. Сучасний стан інноваційної діяльності на промислових підприємствах України. *Економічний вісник*. 2020. № 3. С. 189-196.
5. Артеменко А.К., Антощенкова В.В., Пономарьова М.С. Мотивація та стимулювання праці в ефективному управлінні та інноваційній діяльності підприємства. *Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія „Економічні науки”*. № 1. 2020. С 152-163.
6. Ольвінська Ю. О., Самотоєнкова О. В., Вітковська К. В. Сучасний стан та тенденції розвитку інноваційної діяльності в Україні. *Економіка та держава*. 2021. № 4. С. 65–71.
7. Бєлова О. І. Інноваційна активність персоналу та способи її стимулювання на підприємстві. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2018. № 3. С. 212–218.
8. Сазонова Т. А., Кононенко А. В., Кононенко І. В. Стимулювання працівників як фактор підвищення результативності діяльності підприємства. *Економічний форум*. 2018. № 1. С. 215–221.
9. Климчук А. О., Михайлов А. М. Мотивація та стимулювання персоналу в ефективному управлінні підприємством та підвищенні інноваційної діяльності. *Маркетинг і менеджмент інновацій.* 2018. № 1. С. 219–229.
10. Безтелесна Л. І., Печенюк А. В. Управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників : монографія. Рівне : НУВГП, 2016. 198 с.

References

1. The official website of the State Statistics Service of Ukraine. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/. [In Ukrainian].
2. Ratushnyak O. H., Lyaluk O. H. (2021). Evaluation of innovative activity of industrial enterprises of Ukraine. Suchasny tendentzyy rozvytku finansovyh ta innovaziyno-investyzyynyh prozesyv v Ukrayiny: materialy Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi, Vynytsya. (pp. 567–569). [In Ukrainian].
3. Semenova V. (2021). Risks in the management of intellectual capital of the enterprise. Naukovyy visnyk Odes′koho natsional′noho universytetu, 9-10, 155-161. [In Ukrainian].
4. Vahonova O.H., Hosalova S.V., Terehov Ye.V. (2020). The current state of innovative activity at industrial enterprises of Ukraine. Ekonomichnyy visnyk. 3. 189-196. [In Ukrainian].
5. Artemenko A.K., Antoschenkova V.V., Ponomar′jova M.S. (2020). Motivation and stimulation of work in effective management and innovative activity of the enterprise. Visnyk HNAU im. V.V. Diokuchayeva. Seriya „Ekonomichnyy nauky”.1. 152-163. [In Ukrainian].
6. Ol'vins'ka Y. O., Samotojenkova O. V., Vitkovs'ka K. V. (2021). The current state and trends in the development of innovative activity in Ukraine. Ekonomika ta derzava, 4. 65–71. [In Ukrainian].
7. Belova O. I. (2018). Innovative activity of personnel and methods of its stimulation at the enterprise. Vcheny zapysky Universytetu «Krok», 3 (59), 212-218. [In Ukrainian].
8. Sazonova T. A., Kononenko A. V., Kononenko I. V. (2018)/ Stimulating employees as a factor in increasing the effectiveness of the enterprise. Ekonomichnyy forum, 1. 215–221. [In Ukrainian].
9. Klymchuk A. O., Mycha'lov A. M. (2018). Motivation and stimulation of personnel in effective management of the enterprise and increase of innovative activity. Marketyng ta management innovatsyy,1. 219–229. [In Ukrainian].
10. Beztelesna L.I., Pechen'uk A.V. (2016). Management of professional development of scientific and pedagogical workers: monograph. Ryvne : NUVHP. 198 c. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 27.07.2022
Прийнята до публікації 30.07.2022

~ МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ ~

УДК 339.98 **DOI:10.32680/2409-9260-2022-8-297-89-94**

РОЛЬ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ У МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИНАХ

Тарасевич Н. В., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: nvt4364@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-2110-7320

Анотація. *Метою дослідження є оцінка ролі транснаціональних корпорацій у міжнародних економічних відносинах в умовах глобалізаційних процесів. Під час написання статті використовувався системно-аналітичний метод; метод порівняння – для визначення причин та ступеню впливу динамічних змін і відхилень; метод угруповань – для систематизації фактичних даних; метод табличного відображення аналітичних даних – для відображення аналітичної інформації. Визначено характер та типи прямих іноземних інвестицій як одну з найпопулярніших стратегій виходу транснаціональних компаній на міжнародні ринки. Надано оцінку економічних показників глобальних прямих іноземних інвестицій у світовій економіці. Досліджено динаміку припливу та відтоку прямих іноземних інвестицій у міжнародних економічних відносинах за групами країн. Проаналізовано динаміку основних показників інтернаціоналізації найбільших транснаціональних компаній світу. Визначено пріоритетні напрями у подальшому розвитку транснаціональних корпорацій у міжнародних економічних відносинах в умовах глобалізаційних процесів. Практична значимість дослідження полягає у визначенні ролі транснаціональних корпорацій у міжнародних економічних відносинах в умовах глобалізаційних процесів.*
Ключові слова: *транснаціональна корпорація, прямі іноземні інвестиції, глобалізація, міжнародні економічні відносини, зовнішньоекономічна діяльність.*

THE ROLE OF TRANSNATIONAL CORPORATIONS IN INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Tarasevych Nataliia, PhD in Economics, Associate professor of the Department of Banking, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: nvt4364@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-2110-7320

Abstract. *Purpose. The purpose of the article is to assess the role of transnational corporations in international economic relations in the context of globalization processes.*
Method. The system-analytical method was used; comparison method - to determine the causes and degree of impact of dynamic changes and deviations; grouping method - to systematize factual data; method of tabular display of analytical data - for displaying analytical information.
Results. The nature and types of foreign direct investment are outlined as one of the most popular exit strategies of multinational companies. It is emphasized that investments can be both inorganic (acquisition of a business in a foreign country) and organic (expansion of an already existing business in the target market). It is noted that foreign direct investment covers two types of flows: investment in production, resources and services, as well as capital investment in infrastructure. An assessment of the economic indicators of global direct foreign investment in the world economy is given. found that international production tended to expand gradually over the study period. The actual data reflect an anticipatory trend in the growth of revenues from attracted global foreign direct investment compared to changes in the flows of attracted foreign direct investment. The dynamics of the inflow and outflow of direct foreign investments in international economic relations by country groups were studied. The dynamics of the main indicators of the internationalization of the world's largest multinational companies were analyzed. The priority directions in the further development of transnational corporations in international economic relations in the conditions of globalization processes are defined.
Practical importance. The practical importance of the study is to determine the role of transnational corporations in international economic relations in the context of globalization processes.
Keywords: *transnational corporation, foreign direct investment, globalization, international economic relations, foreign economic activity.*

JEL Classification: F010, F210, F230.

Постановка проблеми. Глобалізація міжнародних зв'язків та перетворення національних

економік окремих країн в єдину світову економіку стала одним із найважливіших факторів для всіх учасників міжнародних економічних відносин. Транснаціональні корпорації в цих умовах є невід'ємними суб'єктами світової економіки. З посиленням глобалізаційних процесів в економіці міжнародні мережі виробництва транснаціональних корпорацій також ускладнюються, поступово трансформуються у глобальні мережі світового виробництва. Традиційно транснаціональні корпорації використовують економію на масштабі та конкурентні переваги над малими компаніями-конкурентами для швидкого розширення та виходу на нові ринки. За цих обставин прямі іноземні інвестиції є однією з найпопулярніших стратегій виходу транснаціональних корпорацій на світові ринки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних і практичних аспектів ролі та значення транснаціональних корпорацій у міжнародних економічних відносинах в умовах глобалізаційних процесів присвячено багато наукових праць відомих вчених. Питання розвитку транснаціоналізації економічних процесів досліджували такі західні вчені, як Дж. Гелбрейт, С. Хаймер, Дж. Даннінг, М. Портер, Ч. Кінделбергер, П. Баклі, К. Акамацу. Дослідженням взаємодії транснаціональних корпорацій з національними економіками займалися вітчизняні науковці В. М. Кочетков [1], Е. В. Молчанова [2], А. В. Качур, Д. М. Могилко [3], С. О. Стрельник [4] та інші вчені.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. У сучасних умовах глобалізації світової економіки транснаціональні корпорації стають глибшими. Спостерігається високий рівень розосередженості власності, у тому числі через непряме, перехресне та пайове володіння. Складність структур транснаціональних корпорацій є результатом фрагментації, переоцінки профілю діяльності, злиття та поглинання, а також поглиблення міжнародних партнерських відносин. Тому вирішення потребують питання визначення та зміни ролі, значення транснаціональних корпорацій у системі сучасних міжнародних економічних відносин.

Мета дослідження. Метою дослідження є оцінювання ролі транснаціональних корпорацій у міжнародних економічних відносинах в умовах глобалізаційних процесів.

Основний матеріал. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) протягом достатньо тривалого періоду часу є однією з найпопулярніших стратегій виходу транснаціональних компаній (ТНК) на зарубіжний ринок, причому такі інвестиції можуть мати як неорганічний (придбання бізнесу в зарубіжній країні), так і органічний (розширення вже наявного бізнесу на цільовому ринку) характер. Зазначимо, що ПІІ зазвичай охоплюють два типи потоків: інвестиції у виробництво, ресурси та послуги, а також капіталовкладення в інфраструктуру (соціальні установи, комунальні послуги, транспортні системи, промислове зонування). Відмінність двох зазначених типів інвестицій полягає в тому, що перші здійснюються окремими ТНК, тоді як для здійснення других залучається багато кредиторів та інвесторів.

Аналіз інвестиційної політики традиційно сконцентрований навколо інвестицій у виробництво, що пов'язано з їх визначальним значенням у процесах просування експорту, структурних змін в економіці. В останні роки все більша увага приділяється інвестиціям в інфраструктуру через їх значущість для реалізації цілей сталого розвитку країн світу, ця увага посилюватиметься після пандемії.

Економічні показники глобальних ПІІ та міжнародних економічних відносин у 2005-2020 рр. надані у таблиці 1.

Таблиця 1.

Показники глобальних ПІІ у світовій економіці за період 2005-2020 рр., млрд. дол., в поточних цінах

Показник	2005-2008	2015	2018	2019	2020
Приплив ПІІ	1414	2032	1437	1530	999
Відтік ПІІ	1451	1698	871	1220	710
Дохід від припливу ПІІ	1028	1513	1799	1953	1840
Норма прибутку (приплив),%	8,6	6,9	6,8	6,7	6,1
Обсяг чистих транскордонних злиттів та поглинань	729	735	816	483	497
Додана вартість зарубіжних підрозділів	5325	6002	7257	8000	8117

Джерело: складено автором за матеріалами [6, с.18; 7, с.22]

Протягом 2005-2020 років міжнародне виробництво мало тенденцію до поступового розширення. За фактичними даними за період 2005-2020 рр. спостерігається випереджальна тенденція зростання доходів від залучених глобальних ПІІ (78,9%) при зіставленні змін у доходах із змінами самих потоків залучених ПІІ (-29,3%) за період дослідження. Крім того, спостерігалося зростання доданої вартості, створюваної зарубіжними підрозділами ТНК, на 52,4% в цілому за період, що свідчить про збільшення додаткової вигоди, яку одержують зарубіжні підрозділи у результаті виробничої діяльності. Це також вказує на зрушення у розподілі доданої вартості між чинниками виробництва у бік не праці, а саме капіталу. Економічні показники відображають тенденцію поступового зміщення глобального виробництва у бік нематеріальної та цифрової діяльності.

Один з найвищих припливів глобальних ПІІ в останні роки спостерігався у 2015 році (38%, порівнюючи з попереднім роком). Причиною цього зростання стали транскордонні злиття і поглинання, що в цей період мали тенденцію до зростання та частково зумовлені корпоративною реконфігурацією. Це стосується змін у структурах власності або юридичних структурах ТНК, зокрема, податкових інверсій (у даному випадку має місце переведення головного офісу ТНК до країни з низькою ставкою податку).

Динаміка припливу та відтоку ПІІ у світовій економіці за період 2015-2020 рр. надана у таблиці 2.

У цілому за період дослідження спостерігається зниження припливу ПІІ на 50,8%. Причому характерною тенденцією є те, що навіть до пандемії спостерігалося суттєве зниження припливу та відтоку ПІІ. Тому ця тенденція скорочення припливу та відтоку прямих іноземних інвестицій є характерною рисою сучасних міжнародних відносин.

Найбільш суттєвим скороченням прямих іноземних інвестицій характеризуються розвинені країни – за період на 75,4%. У розвинених країнах за 2015-2020 рр. спостерігається найбільше зниження як припливу, так і відтоку ПІІ. У період пандемії особливе зниження зазнали ПІІ нових проектів. Різко знизилася дохідність ПІІ та зросли терміни їхньої окупності у секторі освіти та охорони здоров'я. Найменшим скороченням прямих іноземних інвестицій характеризуються країни, що розвиваються, інвестиційний приплив в яких за період скоротився лише на 9,2%.

Таблиця 2.

Динаміка припливу та відтоку ПІІ у світовій економіці за групами країн

Група країн	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Темп зростання,%
Приплив ПІІ							
Загалом (млрд. дол.)	2032	2065	1647	1437	1530	999	49,2
Розвинені країни	1268	1345	894	708	749	312	24,6
Країни, що розвиваються	730	654	702	692	723	663	90,8
Країни з перехідною економікою	34	67	50	37	58	24	70,6
Відтік ПІІ							
Загалом (млрд. дол.)	1698	1616	1605	871	1220	740	43,6
Розвинені країни	1263	1173	1087	431	780	347	27,5
Країни, що розвиваються	403	418	479	403	417	387	96,0
Країни з перехідною економікою	32	25	38	38	23	6	18,8

Джерело: складено автором за матеріалами [8, с.248-251]

Країни, що розвиваються, загалом отримали вигоди від залучення ПІІ у вигляді «грінфілд»-проектів, а також від реінвестування у вже існуючі ПІІ. Разом з тим, ТНК дедалі менше вдаються до стратегії ПІІ, які свого часу уособлювали процеси економічної глобалізації, і ця тенденція лише посилювалася під час пандемії. Навіть до пандемії, глобальні ПІІ та доходи від них мали тенденцію до зниження. Водночас слід зазначити, що

С. Евенетт і Дж. Фрітц вказують на той факт, що середній прибуток від ПІІ у країнах, що розвиваються, падав швидше, ніж у розвинених країнах [9].

Для країн з перехідною економікою також характерною тенденцією є скорочення припливу та відтоку прямих іноземних інвестицій, але темпи зниження інвестиційних вкладень цих країн є значно меншими, якщо порівняти з розвиненими країнами.

У період кризових явищ зниження ПІІ у формі транскордонних злиттів та поглинань було несуттєвим. Найбільше зниження було характерно для ПІІ у формі нових «грінфілд»-проектів, а також у формі угод з міжнародного проектного фінансування. Спостерігалося зниження всіх компонентів ПІІ, що призвело до скорочення сукупного прибутку ТНК. Крім того, спостерігалося зниження важливої частини ПІІ – реінвестованих доходів зарубіжних підрозділів ТНК.

Особливо різким скорочення відтоку ПІІ було з Великої Британії, Німеччини, Ірландії, Нідерландів. Зокрема, у Нідерландах відтік інвестицій був обумовлений ліквідацією холдингів та корпоративною реконфігурацією, у Великій Британії – продажем частини зарубіжних активів. Зарубіжна інвестиційна діяльність ТНК з країн також знизилася, проте вивезення ПІІ з Китаю залишалося найвищим у світі (133 млрд. дол. у 2020 році) [8].

У глобальних ПІІ Китай майже вдвічі збільшив свою участь у транскордонних злиттях та поглинаннях, а крім цього зростання вивезення ПІІ з Китаю навіть в умовах пандемії було зумовлене продовженням розширення проекту «Один пояс – один шлях». Крім того, Китай залишається найбільшим реципієнтом ПІІ в регіоні, і закордонні ТНК продовжують здійснювати капіталовкладення в цю країну через сприятливий інвестиційний клімат, розвинену інфраструктуру і зростаючу купівельну спроможність.

У сучасних глобалізаційних умовах спостерігається довгострокова тенденція концентрації міжнародного виробничого процесу у великих ТНК, що прискорюється з розвитком цифрової економіки. Фрагментація виробництва протягом багатьох років змушувала ТНК постійно змінювати конфігурацію та способи свого зростання на основі процесів транскордонного злиття та поглинання, партнерських відносин та створення спільних підприємств. Історично це зумовлювало зростання розміру та ступеня інтернаціоналізації найбільших ТНК у світі.

Динаміка показників інтернаціоналізації 100 найбільших ТНК світу надана у таблиці 3. Слід враховувати, що рівень показника у 1995 році прийнятий за 100. Дані таблиці свідчать, що активи найбільших ТНК зростали за аналізований період швидше за зростання світової економіки та міжнародного виробництва, а частка зарубіжних активів, продажів і зайнятих за кордоном зросли з приблизно 40-50% до 60-65%.

Таблиця 3.

Динаміка показників інтернаціоналізації 100 найбільших ТНК,%

Показники	1995	2000	2005	2010	2015	2020
Сукупні активи	100	151	212	291	314	328
Частка зарубіжних активів, %	41	50	54	61	62	63
Сукупні продажі	100	113	158	184	187	201
Частка зарубіжних продажів, %	48	50	57	63	65	65
Світовий валовий внутрішній продукт (ВВП)	100	109	153	213	252	297

Джерело: складено автором за матеріалами [7]

Можна зазначити, що інтернаціоналізація ТНК не досягла точки насичення, проте розвиток цифрових технологій може в перспективі зумовити швидше зростання міжнародних масштабів ТНК, оскільки відкриваються нові можливості для відокремлення споживання від виробництва, прискорення процесів створення та модернізації підприємств.

Історично процеси транснаціоналізації бізнесу розвивалися внаслідок розширення капіталу та виробництва за межі національних ринків, що було ініційовано ТНК. Процеси транснаціоналізації є основою економічної глобалізації, яка розвивалася переважно на основі поглиблення поділу праці в рамках міжнародної торгівлі. Економічна глобалізація поступово призводила до географічної диверсифікації підрозділів ТНК, що було зумовлено імперативами масштабування їх діяльності та утримання конкурентних переваг. У результаті ТНК стали ключовими суб'єктами світової торгівлі та світових інвестицій. Різні джерела оцінюють частку ТНК у світовому експорті у діапазоні 50-60%, причому 20% світового експорту формується материнськими компаніями ТНК, тоді як 30-40% складає експорт

їхніх зарубіжних підрозділів.

На сучасному етапі розвитку економічних процесів лише третина світового експорту припадає на незалежні компанії, які не приймають участь у міжнародному виробництві, тоді як дві третини припадає на ТНК і мережу їхніх зарубіжних підрозділів. Мережа зарубіжних підрозділів ТНК займає 30% світового експорту, причому зарубіжні підрозділи грають особливу роль у міжнародній торгівлі послугами, що потребує близькості споживачів до постачальників [10]. На деяких ринках, що розвиваються (особливо для країн з перехідною економікою) не завжди підходящою є стратегія прямих іноземних інвестицій, і в цих умовах провідні ТНК орієнтуються на спільне підприємництво, тобто на перенесення виробництва продукції в країну на базі спеціальної угоди з місцевою компанією (у вигляді ліцензування, угоди про технічне обслуговування, франчайзингу, управлінського контракту, контрактного спільного підприємства чи міжнародного контракту підряду).

Зазначимо, що у сучасних умовах організація зовнішньоекономічної діяльності ТНК зазнає серйозних змін внаслідок продажу активів багатьма ТНК та зміни своїх географічних ринків. Зокрема, ринок Китаю протягом тривалого часу розглядався компаніями розвинутих країн як найвигідніший і пріоритетний. Однак посилення торговельного конфлікту Китаю та США починаючи з 2018 року, а також подорожчання вартості факторів виробництва в Китаї сприяли відходу багатьох компаній на ринки країн Азії з нижчими витратами. Глобальна криза, спричинена пандемією, лише посилила тенденції ніаршорингг (аутсорсинг бізнес-процесів у компанії, які розташовані в сусідніх країнах стосовно замовника) та решорингу (процес повернення до країни виробництва, що раніше було перенесене в країни з дешевшою робочою силою).

Висновки. Підсумовуючи результати дослідження, можна зробити висновок, що в сучасних економічних умовах негативні тенденції глобальних прямих іноземних інвестицій багато в чому обумовлені державною політикою, що створює бар'єри для інвестиційного клімату: знизилася популярність державного програмування залучення прямих іноземних інвестицій у багатьох країнах, так само як і політики заохочення, що характерно як для розвинених країн, так і для країн, що розвиваються, і з перехідною економікою. Зростають вимоги локалізації по відношенню до прямих іноземних інвесторів. Країни світу більшою мірою орієнтуються на політику заохочення прямих іноземних інвестицій до сфери послуг, ніж у галузі матеріального виробництва. Водночас як держава, так і бізнес зацікавлені у відродженні комерційного інтересу до прямих іноземних інвестицій. Найважливішим компонентом, що характеризує масштаби позиціонування ТНК у сучасній світовій економіці, є оцінка їх орієнтованості на інноваційні процеси.

У сучасних умовах спостерігається зростання прямих іноземних інвестицій найбільших ТНК у наукові дослідження, які здійснюються ними за кордоном для інтеграції до кластерів або отримання доступу до першокласних ресурсів. Відбувається зростання масштабів інтернаціоналізації досліджень та розробок як стратегічний вектор розвитку деяких ТНК, зокрема у автомобілебудуванні. Слід зазначити, що глобальні прямі іноземні інвестиції у нові («Грінфілд») проекти у сфері досліджень та розробок продовжують свою тенденцію до зростання. Лідируючі позиції з інвестицій у наукові дослідження займають міжнародні компанії – технологічні гіганти, автомобільні та фармацевтичні ТНК.

Список літератури

1. Кочетков В. М. Розвиток українських ТНК як фактор росту економіки країни. Ефективна економіка. 2013. №10. С. 55-60.
2. Молчанова Е. Взаємодія транснаціональних корпорацій з національними економіками на прикладі України. URL: http://library.fes.de/pdffiles/bueros/ukraine/09718.pdf. (дата звернення: 28.06.2022).
3. Качур А. В. Могилко Д. М. ТНК та їх роль у сучасних міжнародних економічних відносинах. Економіка і суспільство. 2018. Випуск №19. С.55-62. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-9.
4. Стрельник С. О. ТНК як інституційна форма транснаціоналізації національних економік. Економіка та держава. 2015. № 4. С.61-65. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/4_2015/15.pdf. (дата звернення: 28.06.2022).
5. Тарасевич Н. В. Роль та значення транснаціональних компаній у діяльності світового фінансового ринку. Управління розвитком соціально-економічних систем: збірник матеріалів VI Міжнародної наук.-практ. Конференції Державного біотехнологічного університету, 15-

16 червня 2022 року. С.131-133.
6. UNCTAD (2019). World Investment Report 2019. Special Economic Zones. UNCTAD, N.Y. & Geneva, 221 p.
7. UNCTAD (2020). World Investment Report 2020. International Production Beyond the Pandemic. UNCTAD, N.Y. & Geneva, 247 p.
8. UNCTAD (2021). World Investment Report 2021. Investing in Sustainable Recovery. UNCTAD, N.Y. & Geneva, 257 p.
9. Evenett S., Fritz J. (2021). FDI is in big trouble: Insights from the 27th Global Trade Alert report. VoxEU.org, June 03. URL: https://voxeu.org/article/fdi-big-trouble-insights-27th-global-trade-alert-report. (дата звернення: 28.06.2022).
10. De Backer K., Miroudot S., Rigo D. (2019). Multinational enterprises in the global economy: Heavily discussed, hardly measured. VoxEU.org, September 25. URL: https://voxeu.org/article/multinational-enterprises-global-economy. (дата звернення: 28.06.2022).

References

1. Kochetkov, V. M. (2013) Rozvytok ukrains'kykh TNK iak faktor rostu ekonomiky krainy. Efektyvna ekonomika, 10 (2013), 55-60. [In Ukrainian].
2. Molchanova, E. Vzaiemodiia transnatsional'nykh korporatsij z natsional'nymy ekonomikamy na prykladi Ukrainy. Retrieved from: http://library.fes.de/pdffiles/bueros/ukraine/09718.pdf. [In Ukrainian].
3. Kachur, A.V. & Mohylko, D.M. (2018) TNK ta ikh rol' u suchasnykh mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosynakh. Ekonomika i suspil'stvo. 19 (2018), 55-62. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-9. [In Ukrainian].
4. Strel'nyk, S.O. (2015) TNK iak instytutsijna forma transnatsionalizatsii natsional'nykh ekonomik. Ekonomika ta derzhava. 4 (2015), 61-65. Retrieved from: http://vvv.etsonomy.in.ua/pdf/4_2015/15.pdf. [InUkrainian].
5. Tarasevych, N. V. (2022) Rol' ta znachennia transnatsional'nykh kompanij u diial'nosti svitovoho finansovoho rynku. Upravlinnia rozvytkom sotsial'no-ekonomichnykh system: zbirnyk materialiv VI Mizhnarodnoi nauk.-prakt. Konferentsii Derzhavnoho biotekhnolohichnoho universytetu, 131-133. [InUkrainian].
6. UNCTAD (2019). World Investment Report 2019. Special Economic Zones. UNCTAD, N.Y. & Geneva, 221 p.
7. UNCTAD (2020). World Investment Report 2020. International Production Beyond the Pandemic. UNCTAD, N.Y. & Geneva, 247 p.
8. UNCTAD (2021). World Investment Report 2021. Investing in Sustainable Recovery. UNCTAD, N.Y. & Geneva, 257 p.
9. Evenett, S. & Fritz , J. (2021). FDI is in big trouble: Insights from the 27th Global Trade Alert report. VoxEU.org, June 03. Retrieved from: https://voxeu.org/article/fdi-big-trouble-insights-27th-global-trade-alert-report. (data obrashcheniya: 28.06.2022).
10. De Backer, K. & Miroudot, S. & Rigo, D. (2019). Multinational enterprises in the global economy: Heavily discussed, hardly measured. VoxEU.org, September 25. Retrieved from: https://voxeu.org/article/multinational-enterprises-global-economy.

Стаття надійшла до редакції 15.08.2022
Прийнята до публікації 20.08.2022

НАШІ АВТОРИ

Акопян Дарина Едуардівна - аспірантка, Сумський державний університет, м. Суми, Україна

Карпов Володимир Анатолійович - к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки права та управління бізнесом, начальник науково-дослідної частини, Одеський національний економічний університет, Одеса, Україна

Кобилінський Олексій - магістрант кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Коваленко Вікторія Володимирівна - доктор економічних наук, професор, професор кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Корольова Тетяна Сергіївна - к.е.н., старший науковий співробітник НДЧ, Одеський національний економічний університет, Одеса, Україна

Милашко Ольга Генріхівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри статистики, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Погорєлова Тетяна Валеріївна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри статистики, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Семенова Катерина Данилівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічного аналізу, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Семенова Валентина Григорівна - доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Сергєєва Олена Сергіївна - кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Сментина Наталія Валентинівна - доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Ся Юаньюань - аспірант кафедри менеджменту імені професора Л.І. Михайлової, Сумський національний аграрний університет, м. Суми, Україна, лектор Хенанський інститут науки і технологій, Китай

Тарасевич Наталія Вадимівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Шевцова Олена Йосипівна - доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м.Дніпро, Україна

Чернишова Людмила Вікторівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічного аналізу, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

НАУКОВИЙ ВІСНИК
Одеського національного економічного університету

№ 8 (297), 2022

Матеріали випуску друкуються мовою оригіналу
(українська, англійська, російська)

За достовірність викладених фактів,
цитат та інших відомостей відповідає автор

Рекомендовано до друку та поширення через
мережу Інтернет за рішенням Вченої ради
Одеського національного економічного
університету (Протокол № 9 від 30.08.2022 р.)

Підписано до друку 1.09.2022 р.
Формат 60 х 84 1/8. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman
Ум. друк. арк. 8,23 Тираж 50 прим.

Надруковано в друкарні
ТОВ ВД «Гельветика» 73034, Україна,
м. Херсон, вул. Паровозна, буд. 46-А
Тел.: +38 (0552) 39-95-80
e-mail: mailbox@helvetica.com.ua